

Այունյաց երկիր

www.syuniacyerkir.am

ՈՒՐԱԹ
10 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 2014Թ. №25 (333)

**Նյութադաշտություն
հեղափոխականի,
գորականի, հայրենասերի
համար համարել են մեկ
մեր աշխարհի ամենամեծ
ողծություններից:**
ԳԱՐԵԳԻՆ ՆՏՐԵՅ

Դիմեք օմբուդսմենին մարզում

Իրավունք

2012 թվականից հանրապետությունում բացված 33 մարզու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի վեց մարզային գրասենյակից երեքը 2014-ի սկզբից վերաբացվել է. կրկին գործում է Նաե Սյունիքի փարածքային գրասենյակը: Կառույցը զբաղվում է մարզի բնակչության եւ պետական փորձեր առաջնության միջև առաջացած հարցերի կարգավորմամբ: Գրասենյակը գործում է Կապանում, բայց սպասարկում է ողջ մարզի բնակչությանը, անհրաժեշտության դեպքում՝ արագ արձագանքումներով լինում մարզի այլ բնակավայրերում: Այստեղ քաղաքացիական հարցերով եւ քրեական հարցերով մեկական իրավաբան է աշխատում:

33 մարզու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի մասնագետ, Սյունիքի տարածաշրջանի գրասենյակի քաղաքացիական հարցերով իրավաբան Օկսանա Դավթյանը, ով բացման օրվանից աշխատել է այստեղ, նկատում է, որ ժամանակի ընթացքում զգալի տեղաշարժ կա մարզում իրենց կառույցին դիմողների թվաքանակում. «Իհարկե, մարդկանց մեջ մի այսպիսի հոգեբանական պահ կա. չնայած մարզում գրասենյակ կա, շատերը կարծում են, որ եթե դիմեն ոչ թե մեզ, այլ միանգամից Երևան, իրենց խնդիրն ավելի արագ ու լավ կլուծվի: Բացատրում ենք, որ միեւնոյն է, եթե դիմումատուն Սյունիքից է, նրա բողոքը կրկին մեզ է մակագրվելու»:

Շեշտելով, որ մարզու իրավունքների պաշտպանին դիմելն անվճար է, տիկին Դավթյանը պարզաբանում է. 33 յուրաքանչյուր քաղաքացի գրավոր կամ բանավոր (նաե հեռախոսազանգով) կարող է դիմել ՍԻՊ-ին, եթե իր իրավունքները խախտել են պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինները կամ դրանց պաշտոնատար անձը: Ուրիշի իրավունքների պաշտպանության համար ՍԻՊ-ին կարող են դիմել նաե անձի լիազոր ներկայացուցիչները կամ օրինական ներկայացուցիչները (ծնողներ, որդեգրողներ, հոգաբարձուներ, խնամակալներ), ինչպես նաե խնամակալության եւ հոգաբարձության մարմինները: Սեղավորներ ու անմեղներ որոշելու լիազորությունների կամ անձանց գործողությունների դեմ կամ մասնավոր կազմակերպության դեմ, ինչպես նաե իրավախախտում չպարունակող, անամուս բողոքները չեն քննարկվում: Եթե կան բողոքը պարզաբանող կամ խնդրի լուծմանը նպաստող փաստաթղթեր, քաղաքացին դրանք եւս տրամադրում է գրասենյակին:

«Հաճախ ենք ունենում դեպքեր, երբ քաղաքացին բողոքում է քաղաքացու դեմ, որոնք քննարկելու իրավասություն չունենք: Եթե նման բողոքը բանավոր է, հարցը լուծվում է խորհրդատվությամբ, որը, անկախ հարցի բնույթից, պարտադիր տրամադրում ենք դիմողներին: Եթե վիճող երկու կողմն էլ մասնավոր անձինք են, հավասարապես կարող են ակնկալել պաշտպանի աջակցությունը, սակայն, երբ վիճում են պետական պաշտոնյան ու քաղաքացին, այդ դեպքում միայն քաղաքացին կարող է ակնկալել պաշտպանի աջակցությունը»:

Պաշտպանը չի քննարկում դատարանի վարույթում գտնվող գործերը կամ այն բողոքները, որոնք ենթակա են լուծման միայն դատական կարգով (օրինակ՝ անձի մեղքը կամ անմեղությունը որոշելը, սեփականության իրավունքով գույքի տիրապետման ճանաչումը, գումարային պահանջների վերականգնումը):

ԱԼԵՔՍԵՅ ՎԱՍՍԱԿ. «Հայաստանը մեր երկրորդ հայրենիքն է, եւ մենք միասին ենք հավերժ»

Պետական սահման
«Սյունյաց երկիրը» իր գործունեության փառք եւ ավելի փարիների ընթացքում մշտապես համագործակցել է Մեղրու սահմանապահ ջոկատի հետ, լուսաբանել այդ գործառնախ առօրյան, որի գլխավոր նպատակը հանրապետության հարավային սահմանի անվտանգության ապահովումն է: Եվ, բարեբախտաբար, այդ գործառնախ

գլխավորել ու գլխավորում են մարդիկ, ովքեր իրենց ծառայողական պարտականությունները պարտասխանաբար կատարելուց զատ նաե համագործակցել են տեղական իշխանությունների ու լրատվամիջոցների հետ, ապրել տեղի բնակիչների հոգսերով ու մտահոգություններով:
Գնդապետ Անատոլի Շարիինի ծառայության այլ վայր տեղափոխվելուց հետո Մեղ-

րու սահմանապահ ջոկատի հրամանատարի պաշտոնակատարն է ջոկատի շտաբի պետ, գնդապետ Ալեքսեյ Յուրեւիչ Վասսակը, ով տարբեր պաշտոններում ծառայել է Ռուսաստանի Դաշնությունում: Արիության շքանշանի ասպետ է, պարգևատրվել է «Պետական սահմանի գերազանց պահպանության համար» մեդալով:

Ջոկատի հրամանատարի պաշտոնակատարի հետ մեր զրույցը հայ-իրանական պետական սահմանի օպերատիվ իրավիճակի, ինչպես եւ սահմանապահներին առնչվող մի քանի հարցերի մասին է:
- Պարո՞ն գնդապետ, զրույցը սկսենք սահմանապահներին առնչվող ու առաջին հայացքից սովորական, բայց բուրբուս հետաքրքրող մի հարցով. ինչպիսի՞ն է օպերատիվ իրավիճակն Իրան-Հայաստան սահմանում:

- Պետական սահմանում օպերատիվ իրավիճակը կայուն է, սահմանապահներն ամենայն պատասխանատվությամբ կատարում են իրենց պարտականությունները: Այսպես ձեւակերպեմ. եթե որեւէ մեկը փորձի ՇՆՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԷՅ 3

Ավագ դպրոցի տվածն ավելին չէ, քան միջնակարգինը

Հանրակրթություն
Նոր ուսումնական տարին Ազարակի միջնակարգ դպրոցը (տնօրեն՝ Էռնա Բարխուդարյան) դիմավորեց որոշակիորեն վերանորոգված դասասենյակներով, նորաձգ գրադարանով եւ, իհարկե, առօրյա խնդիրներով:

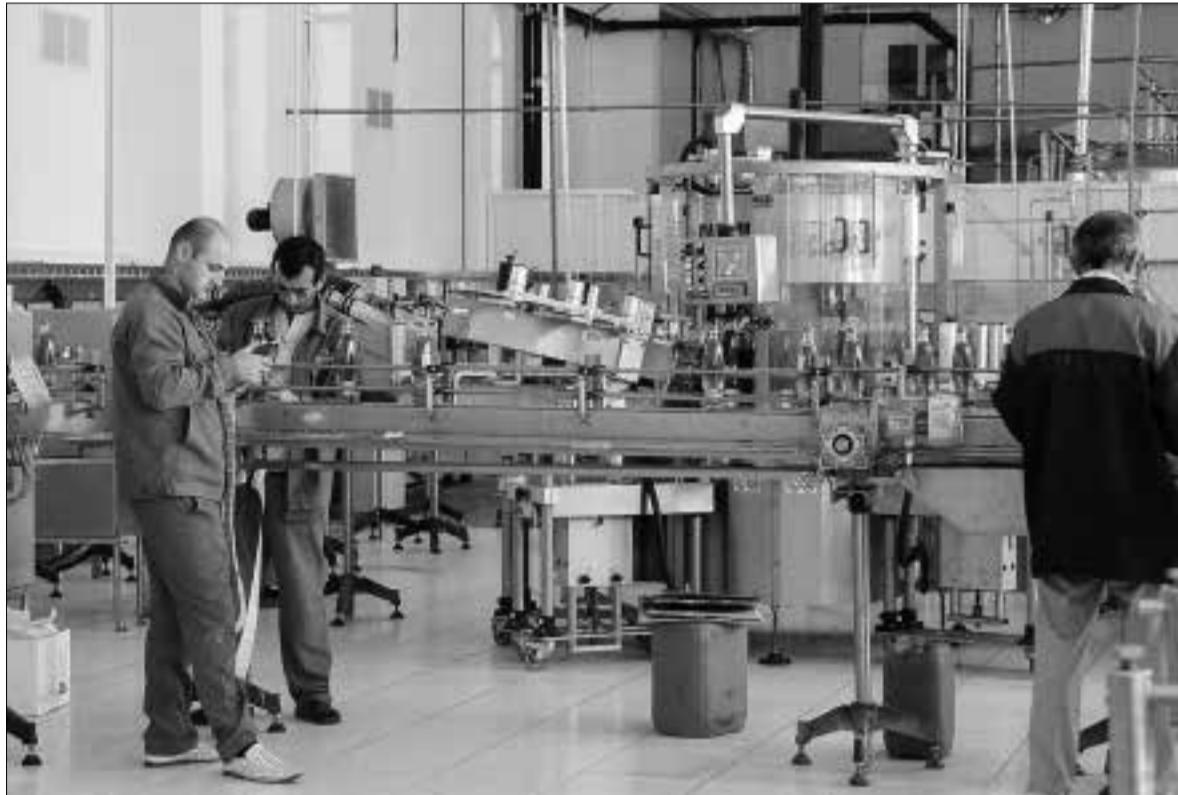
Համառոտ ակնարկ
Էռնա Բարխուդարյանը ծնվել է 1981թ. Մեղրիում: Ավարտել է Երեւանի մանկավարժական համալսարանի մանկավարժության եւ հոգեբանության բաժինը, այնուհետեւ՝ Գորիսի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը: 2004 թվականից աշխատում է Ազարակի միջնակարգ դպրոցում, եղել է մասնագիտացված կրթական աջակցությունների ՇՆՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԷՅ 4

Միջազգային շուկայում մեծանում է Շամբի ձեռնարկությունների արտադրանքի պահանջարկը

Տնտեսություն

Չորս տարի է՝ Շամբի ձեռնարկությունները դանդաղ բայց վստահ քայլերով իրենց տեղն են գտնում ոչ միայն հայաստանյան շուկայում, այլև՝ արտասահմանյան: «Այունյաց երկիր» թերթը պարբերաբար անդրադառնում է Տափուսի հանրային ջրերի («Արսեն և Ներսես» ՍՊԸ) և Շամբի պահածոների («Շամբ բիզնես» ՍՊԸ) գործարաններին և ամեն անգամ հաճելիորեն արձանագրում դրանց ձեռքբերումները: Այս պահի դրությամբ կարելի է ասել, որ գործարանները հասել են զարգացման այն մակարդակին, որ միջազգային շուկայում իրենց արտադրանքի պահանջարկն աստիճանաբար մեծանում է:

Չեղմարկությունները գործում են 2010 թվականից: Հասկանալի է, որ դրա համար հարկավոր էին մեծ միջոցներ, և դիմեցին վարկերի օգնությամբ: Բնական է՝ մեծ շուկա մտնելու համար բավականին երկար ճանապարհ պետք է անցնել, և եթե ասենք, որ միանգամից հնարավոր է հաջողության հասնել, չափազանցություն կլինի:

Անցյալ տարվանից հատկապես Տատնի հանքային ջրերի գործարանի «Դարբաս» լիմիտեդը ու շշալցված ջրերն արտահանվում են ԱՄՆ: Այն պահին, երբ այցելեցինք գործարան, փաթեթավորվում էր ջրերի ու լիմիտեդների հենց այն խմբաքանակը, որ պիտի ուղարկվեր ԱՄՆ: ««Դարբաս» լիմիտեդի 4 տեսակ և շշալցված ջրեր ենք ուղարկում, ապրանքն այստեղից տանում են գործարանային գներով, փոխադրումը կատարվում է պատվիրատուի կողմից: Մոտ 20 օրվա ընթացքում այն արդեն լինում է տեղում, պիտանելիության ժամկետը 6 ամսից 1 տարի է, այնպես որ այս

հարցում խնդիր չունենք», – նշում է «Ներսես և Արսեն» ՍՊԸ տնօրեն Ներսես Ստեփանյանը:

Հայտնի ճշմարտություն է, որ Հայաստանը հիմնականում ներկրող երկիր է, և մեր ազգի համար պատիվ է, երբ հայկական արտադրատեսակն իր տեղն է գտնում միջազգային շուկայում: Բացի տեղական լիցենզիայից՝ գործարանները ստացել են նաև միջազգային լիցենզիա, որի համաձայն՝ նրանց արտադրանքը համապատասխանում է եվրոպական չափանիշներին և կարող է արտահանվել: Շուկան ընդլայնվել է, և այժմ լիմիտեդներն ու շշալցված ջրերն արտահանում են Ռուսաստան, Բելառուս, Ուկրաինա, Բելգիա, ԱՄՆ, Պարսկաստան: Հեշտ

չէ միջազգային շուկա դուրս գալը, քանի որ արտադրանքը պիտի համապատասխանի միջազգային չափանիշներին, հատկապես պիտակին գրված չափորոշիչները պիտի համապատասխանեն տվյալ երկրներում անցկացվող լաբորատոր ստուգումներին:

«Այս պահին չենք հասցնում որոշ պատվերներ կատարել, բայց պետք է նշեմ, որ հայաստանյան պատվերներն առաջնային պլանում են», – նշեց տնօրենը: Ամսական միջին հաշվով մոտ 300 տոննա լիմիտեդ է ջուր են արտադրում, որից միայն 40 տոննա՝ Հայաստանի համար: 2013թ. օգոստոսի 1-ի դրությամբ ուղարկել են 1000 տոննա լիմիտեդ և ջուր, իսկ այս տարի՝ նույն ժամանակահատ-

վածում՝ 1260 տոննա: «Մայրաքաղաք ուղարկելու հիմնական խնդիրն այն է, որ պատվիրատուները շատ հաճախ ստվերային գործունեություն են ծավալում և խուսափում են ապրանքագիր ներկայացնելուց: Մինչդեռ Այունիքում հարմարվել են մեր աշխատելաժամին և գիտեն, որ մենք ոչ մի չիչ առանց ապրանքագրի չենք տալիս: Մեկ անգամ էլ են ասել՝ ես նույնիսկ մեկ չիչ ջուր, առանց մուտքագրելու, մեր տուն չեմ տանում», – նշեց տնօրենը:

Փոխադրման ընթացքում, իհարկե, ունենում են դժվարություններ, մասնավորապես այս տարի Վերին Լարսի ճանապարհի՝ որոշ ժամանակով փակ լինելը որոշակի խնդիրներ ՇՈՐՈՒՄԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԷՏ 13

Լուրեր

Վստ Այունիքի մարզպետարանի կրթության, մշակույթի և սպորտի վարչությունից ստացած տեղեկությունների՝ 2014թ. մարզում դպրոցին հրաժեշտ է տվել 1315 շրջանավարտ (2013-ին՝ 1445 շրջանավարտ), նրանցից 775-ը՝ մարզային ենթակայության դպրոցներում: 2013-14 ուսումնական տարում մարզն ունեցել է 14 մեդալակիր, իսկ ընդունելության քննություն հանձնած 690 դիմորդից 580-ը ընդունվել է հանրապետության տարբեր բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ: 2014-15 ուսումնական տարում առաջին դասարան է հաճախել 1555 աշակերտ. 2013-14 ուսումնական տարվա համեմատ նրանց քիվն աճել է 46-ով: Այս տարի մարզում փակված, նոր բացված կամ կարգավիճակը փոխած դպրոց չկա: Այունիքում 2014-ին գործում է մինչև 10 աշակերտ ունեցող 14 դպրոց՝ Վարդավազի, Տավրուսի, Ն.Հանդի, Ճակատեմի, Աղվանի, Բարձրավանի, Սոֆլուի, Մուգքի, Բնունիսի, Լժեմի, Տորունիքի, Արեւիսի, Բալաքի, Տաշունի:

Հոկտեմբերի 6-ին Կապանի քաղաքապետարանում տեղի ունեցավ համայնքի ղեկավարին կից երիտասարդական խորհրդի հերթական նիստ, որին մասնակցում էին նաև տարբեր ուսումնական հաստատությունների ուսանողներ: Ամփոփվեցին նախորդ նիստի ժամանակ հայտարարված «ես սիրում եմ Կապանը, որովհետե...» և «Կապանն իմ աչքերով» խորագրով մրցույթի արդյունքները: Առավելագույն ձայն հավաքած լուսանկարներն ու գրությունները կներկայացվեն Կապանի նվիրված տեսահոլովակում:

Հոկտեմբերի 2-ին Կապանի քաղաքապետարանի դահլիճում ՀՀ-ների, ՏԻՄ-երի և հետաքրքրված այլ կառույցների ներկայացուցիչների հետ հանդիպեցին Հայաստանում եվրոպական միության պատվիրակության համագործակցության բաժնի ղեկավար Հոա Բին Աճեմյանը, կառույցի այլ աշխատակիցներ: Պարոն Աճեմյանը նշեց, որ չնայած Հայաստանը պատրաստվում է միանալ Եվրասիական տնտեսական միությանը, Եվրամիությունը շարունակում է համագործակցությունը ՀՀ-ի հետ. տարբեր ծրագրերի ֆինանսավորման համար ԵՄ-ը Հայաստանում 50 մլն եվրո ներդրում է կատարում, իսկ այս պահին ընթացքի մեջ է 150 ծրագիր տարբեր ոլորտներում՝ ՓՄԶ բնագավառ, արդարադատություն, քաղաքացիական հասարակություն՝ ՀՀ-ների զարգացում: Քանի որ ներկայացված հայտերի 2/3-ը չի քննարկվում հիմնական տեխնիկական սխալ ներկայացված ծրագրերի պատճառով, հանդիպման երկրորդ բաժինը ներառում էր հարցուպատասխան մասնակցների հետ ու փորձագետի կողմից սեմինար-խորհրդատվություն ինչպես ճիշտ ծրագիր ներկայացնել: Պատվիրակության աշխատակից Մոնիկա Պապյանը, նշելով, որ Այունիքից դիմողներն ու շահողները քիչ են, խորհուրդ տվեց արդյունավետության համար մեծակ չդիմել, ստեղծել մի քանի կառույցների դաշինքներ: Մեկ ծրագրի բյուջեն կարող է լինել 50 000-200 000 եվրոյի շրջանակում, որում հայտատուի 5-10 տոկոս համաներդրումը պարտադիր է: Պատվիրակության անդամները հանդիպեցին նաև Այունիքի մարզպետ Սուրեն Խաչատրյանի և քաղաքապետ Աշոտ Հայրապետյանի հետ՝ ներկայացնելով մարզում ԵՄ ֆինանսավորմամբ իրականացվող ծրագրերը:

Կապանի N2 ավագ դպրոցի նորակառույց շենքը շահագործման հանձնվեց

Նորանոս

Կապանի N2 ավագ դպրոցի նորակառույց շենքը հոկտեմբերի 6-ին իր դռները բացեց աշակերտների առջև: Հիշեցնենք, որ 2011թ. հուլիսի 17-ին ամրացման աշխատանքի ընթացքում շենքը փլուզվել էր, բարեբախտաբար փուժածներ չկային: Դպրոցի շինարարական աշխատանքները սկսվել են 2011թ. նոյեմբերից, պատվիրաբուն՝ ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության «Քաղաքաշինական ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» պետական հիմնարկն է, իսկ աշխատանքները կատարել է «Սիսիանի նոր բակ նորոգչին» ԲԲԸ-ն: Նախապես հայտարարված մրցույթում հաղթող ճանաչված կազմակերպությունը մինչ դպրոցի փլուզումը պիտի կատարեր հիմնանորոգման աշխատանքներ: Բայց, ինչպես ասում են, շաբաթն

ուրբաթից շուրջ եկավ, և շենքի փլուզումից հետո «Քվե» ՍՊԸ-ի նոր նախագիծը մրցույթում հաղ-

թող ճանաչվեց, ըստ որի՝ սկսվեցին շինարարական աշխատանքները:

ԱԼԵՔՍԵՅ ՎԱՍՍԱՎ. «Հայաստանը մեր երկրորդ հայրենիքն է, եւ մենք միասին ենք հավերժ»

ՍԿԻՉԲԸ ԷՋ 1

անցնել սահմանը, մեզ անկասկած հայտնի կլինի, եւ մենք կկանգնենք սահմանախախտի ճանապարհին: Իսկ այս պահի դրությամբ կասեմ, որ ամեն ինչ հանգիստ է: Ինչ վերաբերում է տեղի բնակչությանը, ապա նրա հետ նույնպես համագործակցում ենք եւ մշտապես զգում մարդկանց աջակցությունը:

Այստեղ եկել են վեց ամիս առաջ, հասցրել են հանդիպել տեղական իշխանությունների ներկայացուցիչների հետ՝ Մեղրի, Ազարակ, Շվանիձոր, Նյուվադի համայնքներում, բոլորի հետ գործնական զրույցներ ենք ունեցել, փոխադարձ հետաքրքրություններակցացնող հարցեր քննարկել:

– **Գիտե՞ք, որ Ձեր գործառն, ծառայության բերումով, համագործակցում է Մեղրու մաքսակետի հետ: Միաժամանակ՝ հանրապետական մամուլում երբեմն կարծիքներ են շրջանառվում, որ Հայաստան թմրամիջոց թափանցող ճանապարհներից մեկն Իրան-Հայաստան պետական սահմանն է: Ինչպե՞ս եք վերաբերվում նման խոսակցություններին, ինչպե՞ս եք զնահատում մաքսակետի հետ համագործակցությունը, եւ ինչպիսի՞ն է իրավիճակը հայ-իրանական սահմանում՝ մեզ մտահոգող հարցի առումով:**

– Մաքսային ծառայության հետ արդյունավետ համագործակցության հիմքը վաղուց է դրված, դրա արդյունքները նկատելի են: Եվ չէի ասի, որ թմրամիջոցի տեղափոխման այդպիսի խոշոր «խողովակ» է գործում պետական սահմանի այս հատվածում, որովհետեւ Իրանից եկող մեքենաները մանրազնի ստուգվում են, մենք նույնպես ընդգրկվում ենք մաքսային զննության պրոցեսում: Թաքսված ապրանքներ հայտնաբերելիս դրանք հանձնվում են մաքսային ծառայությանը, եւ այդ ծառայության աշխատակիցները շարունակում են դրանց հետագա ճակատագրով զբաղվել: Հարկ եղած դեպքում գործը հանձնվում է ոստիկանությանը: Այնպես որ սերտ հարաբերություններ ունենք եւ մաքսային ծառայության, եւ ոստիկանության, եւ անձնագրերի ու վիզաների վարչության հետ, ու այդ համագործակցության ոլորտում մինչեւ այսօր ոչ մի խնդիր չի ծագել:

– **Որքանով տեղյակ ենք, Մեղրու մաքսակետում արդիական սարքավորումներ են վերջին տարիներին տեղադրվել, որոնք հնարավորություն են ընձեռում ավելի մանրակրկիտ զննություն կատարել, հուսալի դարձնել պետական սահմանի հսկողությունը:**

– Այդ սարքավորումների աշխատանքի

սկզբունքն այն է, որ սինթետիկ նյութը տարբերում է բնականից, նաեւ երեւակում է մեքենայի ողջ բեռը, եւ եթե որեւէ բան թաքսված է, հայտնաբերում է, հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում է թմրամիջոցներին:

– **Այնուամենայնիվ, կուզենայի՞ք, որ Մեղրու սահմանապահ ջոկատի այս տարվա գործունեությունը ներկայացնե՞ք թվերով ու փաստերով:**

– 2014թ. ջոկատի սահմանապահների կողմից բացահայտվել է մաքսամեքենայան 20 դեպք, ընդհանուր գումարը՝ երկու միլիոն 608 հազար 800 ռուբլի: Բացահայտվել է նաեւ սահմանով թմրամիջոցների անցկացման ութ փորձ՝ 0.146կգ ընդհանուր քաշով, 69 միավոր սառը զենքի, թունավոր նյութերի փոխադրման հինգ դեպք՝ 0.22կգ քաշով, պայթուցիկ նյութերի փոխադրման մեկ դեպք՝ 0.15կգ ընդհանուր քաշով: Այդ ամենը բռնագրավվել է: Պետական սահմանի ռեժիմը խախտել է հինգ մարդ:

– **Կա մի խնդիր, որ մեր նախորդ հարցազրույցներում եւս չշոյափել ենք. խոսքը գործառնի կադրերի մասին է: Թափուր տեղերը լրացնում եք տեղացի բնակիչներին, թե՞ ԱՊՅ երկրների քաղաքացիներին:**

– Մեր ջոկատը Ռուսաստանի Դաշնության ենթադասության ներքո գտնվող զորամաս է, ծառայողները Ռուսաստանի քաղաքացիներ են, իսկ տեղացի կադրերը ծառայում են պայմանագրային հիմունքով: Այդ մասին Ռուսաստանի Դաշնությունը եւ Հայաստանի Հանրապետությունը համապատասխան պայմանագիր են ստորագրել, ասել է թե՛ պետական սահմանի պահպանությունը կազմակերպելու, այդ թվում Հայաստան-Իրան սահմանի մեր տեղամասը պահպանելու համար ծառայության են զորակոչվում միայն Հայաստանի եւ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիները: Ինչ վերաբերում է ԱՊՅ այլ երկրների քաղաքացիներին, այդպիսիք մեր սահմանապահ ջոկատում չկան: Այս պահին մեզ մոտ զորակոչը ժամանակավորապես դադարեցված է, խնդիրն առաջիկայում կլուծվի երկու երկրների կառավարությունների մակարդակով: Եվ միայն դրանից հետո կսկսենք մարդկանց ընդունել ծառայության: Այդ, կադրերի պակաս սահմանապահ ջոկատում կա: Ասեմ նաեւ, որ շատերն են ցանկանում մեր զորամասում ծառայել, բայց սահմանապահ ջոկատում ծառայելու համար պահանջվում են որոշակի որակներ, ամեն ցանկացող է, որ կարող է ծառայության անցնել մեր զորամասում: Մեղրու քաղաքացիներն ինձ ասաց՝ եթե ջոկատում տեղացի կադրերի ներգրավման հնարավորությունը մեծանա, իրենք կողջունեն, քանզի դրանով նաեւ երիտասարդության մի մասի զբաղ-

վածության խնդիրը կլուծվի: Ի դեպ, ավելի ցանկալի է, որ տեղացի բնակիչն ընդունենք ծառայության, դա մեծ առավելություն ունի, քանի որ տեղացին ապահովված է բնակարանով:

– **Այնքան է, որ Մեղրու սահմանապահ ջոկատը մարզում ու հատկապես Մեղրու շրջանում նաեւ սոցիալական կարեւոր խնդիր է լուծում՝ բնակչության զբաղվածության խնդիրը, ինչի մասին Դուք նույնպես նշեցի՞ք:**

– Հավանաբար այստեղ ծառայող ՀՀ քաղաքացիների 90 տոկոսը Սյունիքի մարզից է: Կարծում եմ՝ սրանով ամեն ինչ ասված է: Բացի դրանից սերտ է համագործակցությունը տեղացի բնակչության հետ: Պիտի հայտնեն, որ մեզանում, այսպես ասած, լիազորների ինստիտուտ է հիմնվում, այդ կամավորներն աշխատելու են Մեղրու, Ազարակի, Շվանիձորի համայնքային վարչական շենքերում, անձնագրերի հարցն այսուհետ ավելի ոյուրին է լուծվելու, նաեւ բնակչությունն օպերատիվ վիճակի մասին անհրաժեշտ տեղեկություն է ստանալու:

– **Իսկ կրիտիկական իրավիճակներ հաճախ են լինում պետական սահմանում:**

– Կրիտիկական պահե՞ր... (ծիծաղում է), այս պահին մեզ արջերն են անհանգստացնում, ինձեներական կառույցներն են ջարդում, այստեղից թափանցում Իրանի տարածք, այնտեղի մեղվափեթակներից օգտվում, նորից հետ գալիս:

– **Ինչպիսի՞ն է սահմանապահ ջոկատի՞ ռազմական տեխնիկայով հագեցվածությունը եւ մարտական պատրաստվածությունը:**

– Մարտական պատրաստվածությունը եւ տեխնիկական հագեցվածությունը բարձր մակարդակի վրա են: Ինչ վերաբերում է զենքին ու տեխնիկային... Մեր ունեցածը մեզ բավարարում է: Մեզ անհրաժեշտ չեն ո՛չ տանկեր, ո՛չ զրահամեքենաներ, ո՛չ էլ ժամանակակից նռնակներ: Սահմանապահների մարտունակությունը բարձր է, եւ ով այստեղ ծառայում է, լավ գիտի իր գործը: Դա է կարեւորը:

– **Կարծե՞ք ձեզ զվում է սահմանապահ ջոկատի նոր հրամանատարի նշանակումը:**

– Ինչպես լրագրողներն են ասում՝ առանց մեկնաբանության:

– **Սահմանապահներից դժվար է պատկերացնել առանց հավատարիմ «ընկերոջ»՝ վարժեցված շների:**

– Իրոք որ սահմանապահն ու շունը միշտ միասին են: Դա ունիկալ կենդանի է, որի հոտառությունն օգնում է սահմանապահին իր ծառայողական պարտականությունները կատարելիս: Նա եւ վերին, եւ ներքին հոտառություն ունի: Այնտեղ, որտեղ մարդը ոչինչ չի հայտնաբերում, շունը շարունակում է փնտրտուքը: Շներ կան, որոնք հետքերով են որոնումներ կատարում, շներ կան, որոնք «վերին» հոտառությունն է գործ տեսնում: Յուրաքանչյուր դեպքում, երբ շունը լավ վարժեցված է, իր «գործը» մինչեւ վերջ հասցնում է: Սահմանապահ ջոկատը կինելոգի (շուն վարժեցնող) հաստիք ունի, այդ մասնագետը մայրաքաղաք է գնում ազգային անվտանգության ծառայություն վերապատրաստման: Շուտով մեզ կմիանա մի սպա, ով այդ մասնագիտությամբ հիմնարար կրթություն ունի: Նրա այստեղ գալով՝ մեր գործը կթեթևանա, որովհետեւ շներին անընդհատ պիտի վարժեցնել ու վարժեցնել:

– **Ի՞նչ կավելացնեք ասվածին:**

– Կարեւոր հարցեր տվեցիք, այն ամենը, ինչ որ անհրաժեշտ էր եւ առնչվում է սահմանի պահպանությանը: Միայն կուզենայի ավելացնել, որ առաջիկա վեց-յոթ ամսում նախատեսում ենք մեծ շուքով նշել Մեծ հայրենականում խորհրդային ժողովուրդների տարած հաղթանակի 70-ամյակը, մեր սահմանապահ ջոկատի հիմնադրման 60-ամյակը: Եվ մի տխուր տարեկից կա. լրանում է Հայոց մեծ եղեռնի 100-ամյակը: Մենք էլ ենք ցանկանում Ցեղասպանության զոհերի հիշատակը ոգեկոչել՝ զորամասի տարածքում հուշակոթող կանգնեցնելով: Հայաստանը մեր երկրորդ հայրենիքն է, եւ մենք միասին ենք հավերժ, այստեղ մեր գին-ծառայողներն ամուսնանում են, ընտանիք կազմում, երեխաներ ունենում...

Զրույցը՝
ՎԱՐՄԱՍ ՕՐԲԵՆՅԱՆԻ

Դիմեք օմբուդսմենին մարզում

Իրավունք

ՍԿԻՉԲԸ ԷՋ 1

րաբերյալ վեճերը, անձին անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելը եւ այլն), նաեւ այն բողոքները, որոնք ներկայացվել են ավելի ուշ, քան խախտումը թույլ տալուց հետո տրված մեկ տարվա ժամանակահատվածը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը հորդորում է քաղաքացիներին՝ եթե իրենց իրավունքը խախտել է մասնավոր անձ, ապա կախված խախտման բնույթից, պետք է դիմել կամ ոստիկանություն, կամ դատարան, կամ այդ իրավունքը վերականգնելու լիազորություն ունեցող համապատասխան վերադաս մարմնին: Եթե պետական մարմինները չկատարեն իրենց պարտականությունը եւ չբավարարեն քաղաքացու օրինական պահանջը, այդ դեպքում արդեն՝ ՄԻՊ-ին: Ընդ որում՝ պաշտպանն արդեն գործ կունենա ոչ թե քաղաքացու իրավունքը խախտած մասնավոր անձի, այլ այն պետական մարմնի հետ, որը պարտավոր էր, բայց չի կատարել դիմողի օրինական պահանջը:

Բողոք-դիմումն ընդունելուց հետո գրասենյակը ուսումնասիրում է այն եւ տալը աշխատանքային օրվա ընթացքում դիմումատուին տեղեկացնում դիմումը մերժելու կամ դրա քննարկումը շարունակելու որոշման մասին: Եթե բողոքը ենթակա է քննարկման այլ մարմնի կողմից, պաշտպանը դիմումատուի գրավոր համաձայնությամբ այն 14 աշխատանքային օրվա ընթացքում փոխանցում է իրավասու մարմնին:

Գրասենյակում իր աշխատանքային գործունեության ընթացքում նկատելով, որ ՄԻՊ ինստիտուտի հանդեպ մարդկանց վստահությունն ավելանում է, Օ.Դավթյանը նշում է, որ հենց մեր գրույցի պահին իր վարույթում մարզից մոտ 20 գործ կա: Եթե գրասենյակի բացման սկզբում ավելի շատ դիմում էր ավագ սերունդը, հիմա բողոքողների մեջ տարբեր տարիքի ու խավի մարդիկ են. «Դրական ավարտ ունեցած բավականին շատ գործեր ունենք (կապված, օրինակ, քաղաքապետարանի, զինկոմիսարիատի, պոլիլիզինիկայի հետ), եւ մարդկանց իրավունքների վերականգնումը նպաստում է այս ինստիտուտի հանդեպ վստահության մեծացմանը»: Իսկ դիմումների մեջ գերակշռում են քաղաքացիական գործերը:

Նշենք, որ քաղաքացու բողոքի վերաբերյալ քննարկման արդյունքները, քննարկման ավարտից հետո, տասնօրյա ժամկետում ուղարկվում են այն մարմնին կամ պաշտոնատար անձին, որի որոշումը կամ գործողությունները (անգործությունը) բողոքարկվում են: Վերջինս իր դիրքորոշումն ու պարզաբանումները պետք է ՄԻՊ-ին ուղարկի ուսումնասիրության արդյունքները ստանալուց հետո՝ տասնհինգ օրվա ընթացքում, եթե պաշտպանը այլ ժամկետ չի սահմանում:

Սյունիքի մարզային գրասենյակի աշխատակիցը պատմում է, որ դիմում են տարաբնույթ հարցերով, բայց մի միտում էլ է նկատում. «Դիմելուց մեկ-երկու օր հետո քաղաքացին կարող է խնդրել իր դիմումին ընթացք չտալ, քանի որ խնդիրը լուծվել է, ու ես միշտ հարցնում եմ դիմումատուին՝ համապատասխան կառույցում զգուշացրե՞լ եք, որ դիմելու եք ՄԻՊ-ին, բնականաբար՝ այո... Կարեւոր չէ, թե ինչպես է խնդիրը լուծվում, կարեւորը՝ քաղաքացին գոհ լինի»: Մեր գրուցակցի պատմելով, համախի է պատահում, որ մարդիկ դիմում են այնպիսի հարցերով, որոնք սույն կառույցին չեն վերաբերում, լինում են նաեւ զավեշտալի դեպքեր, երբ մարդկանց թվում է, թե այստեղ իրենք բոլոր խնդիրներին կարող են լուծում տալ:

Իսկ թե միջինը ամսական ինչքան մարդ է Սյունիքից դիմում գրասենյակ, մեր գրուցակիցը չի կարող ասել, քանի որ նման առանձնացված վիճակագրություն մարզերի կտրվածքով չկա, իսկ իրենք աշխատում են հատուկ համակարգչային ծրագրով՝ ցանցային տարբերակով, եւ կոնկրետ Սյունիքի գրասենյակի վարույթում քննվում են նաեւ մայրաքաղաքից եւ այլ մարզերից ստացված դիմումներ:

Վերջում հիշեցնենք, որ ՀՀ ՄԻՊ աշխատակազմի մարզային վեց գրասենյակը գործում էին 2012-ի ապրիլից՝ Եվրոպական միության կողմից ֆինանսավորվող «Աջակցություն Հայաստանում երկու ընտրական փուլերին» ծրագրի շրջանակում: 2013-ի դեկտեմբերից մարզերում ՄԻՊ գրասենյակները ժամանակավորապես դադարեցրել էին իրենց գործունեությունը՝ պայմանավորված ծրագրի ավարտով. սկսվելով մեր կառավարության ֆինանսական աջակցությունը: 2014-ին պետական բյուջեով կառավարությունը հատկացրել է գումար, եւ հանրապետության երեք մարզում՝ Շիրակում, Գեղարքունիքում եւ Սյունիքում, վերաբացվել են ՄԻՊ-ի գրասենյակները: ԱՐՄԻՆԵ ԱՎԱԳՅԱՆ

Ավագ դպրոցի Կրթական ավելին է, քան միջնակարգինը

ՍԿԻՐԸ ԷՅ 1

(ՄԿԱ) գծով փոխտնօրեն, 2012թ. հունիսից ընտրվել է «Ազգային միջնակարգ դպրոց» ՊՈԱԿ-ի տնօրեն:

Ազգային առաջին դպրոցը բացվել է 1954թ. (տնօրեն՝ Արշավիր Մելքոնյան): Դպրոցը սկզբում տեղավորված էր հրապարակի երկհարկանի շենքի (հետո՝ երաժշտական դպրոց) աջ մուտքի առաջին հարկում: Կրթության առաջին ուսուցիչներն էին Երմոնյա Մարությանը, Օլյա Սահակյանը, Սոնյա Դավթյանը, Արամայիս Սարգսյանը: Առաջին այս դպրոցը հետագայում դարձավ ռուսական միջնակարգ, այնուհետև՝ Ազգային N 2 միջնակարգ դպրոց: 1968-ին բացվեց Ազգային մյուս՝ N1 հայկական դպրոցը, որն էլ Ազգային ներկայիս միջնակարգ դպրոցն է: Այն կարճ ժամանակում կահավորվեց եւ դարձավ հանրապետության լավագույն դպրոցներից մեկը: Երկու շարժանի ծննդյան տարեդարձի առթիվ դպրոցը կոչվեց բանաստեղծի անունով:

րանորոգված դասասենյակներով, որ կատարվել է «Ազգային ՊՄԿ» ՓԲԸ արհմիության (Ուսման համայնքի) Սամվել Միքայելյանի, ինչպես նաև դասարանական ծնողական խորհուրդների աջակցությամբ: Դեռևս պիտի վերանորոգվեն երկրորդ հարկի միջանցքները, դպրոցի շքամուտքը, առաջին հարկն ամբողջովին, որ ժամանակի հարց է: Ծնողական խորհուրդները որոշեցին աջակցել դասասենյակների կահավորմանը: Դպրոցին մեծ աջակցություն է ցուցաբերում Ազգային քաղաքացիական Միությունը:

Գրադարանը՝ ժամանակակից կահավորմամբ եւ վերանորոգված պատերով, իսկապես այք է շրջում եւ հաճելի միջավայր ստեղծում ընթերցողի համար: Այն նորոգվել է մեկ տարվա ընթացքում «Լեռնահայաստան» հիմնադրամի, համայնքային տարանի միջոցներով: Բացի դպրոցական գրադարան լինելուց՝ նաև քաղաքային գրադարան է եւ ունի մոտ 11 հազար կտոր գիրք: «Վերանորոգված գրադարանը գրավում է աշակերտներին եւ նպաստում, որ ավելի հաճախակի այցելեն գրադարան եւ կարդան: Շուտով այստեղ համակարգիչներ կտեղադրվեն: 20 օրվա ընթացքում ունեցել ենք 107 ընթերցող, որ անհատապես երեւոյթ է մեր դպրոցի համար», - նշեց գրադարանավարուհի Վերահիմն Սուրբաբյանը:

Ամեն տարի աշակերտները մեկնում են հեռավոր էքսկուրսիաներ: Աշակերտների համար բոլոր նպաստավոր պայմանները կան՝ գիտելիքներ ձեռք բերելու, հմտությունները զարգացնելու համար: Բացի առարկայական դասերից՝ աշակերտները մասնակցում են նաև հանրապետական տարբեր ինտելեկտուալ խաղերի: Մեր այցի պահին 10-11-րդ դասարանի աշակերտները պատրաստվում էին «Հայ ասպետ» ինտելեկտուալ խաղի կիսաեզրափակիչ փուլին, իսկ 2015-16 ուստարում «Արմենիա» հեռուստատեսությամբ կազմակերպվելիք «Ամենախելացին» ինտելեկտուալ խաղին մասնակցելու հայտ են ներկայացրել: «Տարբեր ինտելեկտուալ խաղերի մասնակցելը նպաստում է աշակերտների աշխարհայացքի ձևավորմանը, լրացուցիչ գիտելիքներով հարստացմանը: Կան գրքեր, որոնք աշակերտները երեւի թե իրենց կյանքի ընթացքում չկարդան, բայց խաղերին մասնակցելն այդ գործերին ծանոթանալու առիթ է դառնում», - նշեց դպրոցի տնօրեն:

ը: Ավելացնենք նաև, որ գերազանց խաղ ցուցադրելու համար «Հայ ասպետ» խաղ-մրցույթի մասնակիցները որպես խրախուսում 10 օրով մեկնել էին Գիլիզան:

Բարեբախտաբար, կարողացան խնդիրներ չունեն, մասնագետները համապատասխանում են իրենց պաշտոնին, իսկ կենսաթոշակի անցնող ուսուցիչներին աստիճանաբար փոխարինում են երիտասարդ կադրերը: Հաստիքացուցակում փոփոխություններ են կատարվել հիմնականում սպասարկող անձնակազմում, մասնավորապես՝ վարչատնտեսական գծով փոխտնօրենն ազատվել է աշխատանքից՝ ներգրավվելով ուսումնաժամանակ անձնակազմի մեջ որպես տնտեսավար, կրճատվեցին նաև այգեպանի եւ բանվորի հաստիքները:

Այն, որ խոսում էին ուսուցիչ աշխատավարձը 9 տոկոսով բարձրացնելու մասին, մնաց օդում. մեր տարածաշրջանում ուսուցիչ աշխատավարձի բարձրացում չի նախատեսվում: Տնօրենն ասաց, որ պատճառաբանել են, թե Ազգային դպրոցը՝ որպես սահմանափակ, արդեն իսկ 20 տոկոսով ավելի է վարձատրվում: Իսկ եթե հաշվի առնենք պահումները, պապ այստեղ աշխատավարձի բարձր լինելու մասին խոսք լինել չի կարող:

ԿԳԼ-ի կողմից երաշխավորված թեմատիկ եւ կիսամյակային գրավոր աշխատանքների տեսերից օգտվելը տնօրենը բացատրեց այն պարզ համոզմանով, որ թեմատիկ գրավոր աշխատանքները ծրագրով շատ են նախատեսվել, իսկ ուսուցիչն ի վիճակի չէ այդքան կազմել եւ պատճենահանել: Դպրոցը չի կարող ապահովել պատճենահանման ծախսերը: Այդ տեսերից օգտվելու հիմնական պատճառը զուտ ֆինանսական է:

Իսկ հարցին, թե արդյոք այդ տեսերը միօրինակ չեն, եւ շատ հաճախ էլ աշակերտները նախապես ծանոթ են լինում տեքստին, տնօրենը պատասխանեց, որ, ճիշտ է, դրանից խուսափելը դժվար է, բայց ուսուցիչն ունի բազում հնարավորություններ՝ երեխաների գիտելիքները ստուգելու, լրացուցիչ աշխատանքներ կատարելու համար: Բացի դրանից՝ ծրագրով նախատեսվող միջոցառումներն ակամայից ուսուցիչն մղում են ստեղծագործական աշխատանքի:

Վերջերս մամուլում այդքան չարժեքավոր դրամահավաքության մասին հարցին տնօրենը միանգա-

մից տվեց բացասական պատասխան. «Մեր դպրոցում անհարկի դրամահավաքություն չի լինում, եթե դասարանում գումար է հավաքվում՝ որեւէ աշխատանք կատարելու համար, ապա միայն ծնողների կամքով ու ցանկությամբ. մենք առանձին դասարանական ֆոնդեր չունենք»:

Ավագ դպրոցների հիմնումն այնքան էլ միանշանակ չընդունվեց հանրության կողմից եւ, ինչպես տարիներն են ցույց տալիս, այնքան էլ չի արդարացնում: Մասնավորապես շարունակվում է տիրապետող լինել կրկնուսուցիչ մոտ հաճախելը, լրացուցիչ գումարներ ծախսելը, ինչպես նաև շատ հաճախ ուսուցիչները դպրոցում ըստ պատշաճի չեն դասավանդում՝ պատճառաբանելով, որ պարապմունքի ընթացքում աշակերտները դա կսովորեն: «Գիտի մախ եւ առաջ ծնողների ու աշակերտների մեջ կոտրել այն կարծրատիպը, որ կրկնուսուցիչ մոտ հաճախելը պարտադիր է: Վերջապես դպրոցն էլ պիտի այնպիսի գիտելիքներ տա, որով հնարավոր կլինի բուհ ընդունվել: Մյուս կողմից էլ ավագ դպրոցը դեռ բազում խնդիրներ ունի լուծելու, որ, կարծում են, ժամանակի հարց է: Բացի դրանից՝ պիտի արհեստագործական ուսումնարանները շատանան, որպեսզի աշակերտն աննպաստակ, ինչ-որ տեղ նաև ստիպված չգնա ավագ դպրոց՝ կոպիտ ասած, իր ժամանակը վատնելու համար: Այս ամենով հանդերձ՝ պիտի նշեն, որ մենք ունեցել ենք աշակերտներ, ովքեր առանց լրացուցիչ պարապմունքի բուն են ընդունվել, կարծում են, խնդիրը նաև հոգեբանական կողմից պիտի դիտարկվի: Մեր արձանագրած հաջողությունները հիմք են տալիս ասելու, որ ավագ դպրոցի սոված գիտելիքն առավել չէ միջնակարգ դպրոցում ստացած գիտելիքից»:

Վերջերս հանրապետությունում, հատկապես մայրաքաղաքում, նորաձեւ են համարվում մասնավոր դպրոցները, որտեղ հաճախելը դպրոցի տնօրենը համարեց պարզապես մոդային տուրք տալու հերթական առիթ, ինչպես նաև հասարակության մեջ շերտավորումն ավելի խորացնելու դրսեւորում:

Մանկավարժության եւ հոգեբանության մեջ վիճահարույց հարցերից են, թե որն է երեխայի ձեւավորման վրա թողնում ավելի մեծ ազդեցություն՝ ժառանգականությունը, միջավայրը, ընտանիքը, թե՞ դպրոցը: Այս առումով դպրոցը կանգնում է գլոբալ խնդրի առաջ: Երբեմն հասարակության արատավոր երեւոյթներն ավելի ազդեցիկ են լինում, քան դպրոցի ու ընտանիքի դաստիարակությունը, եթե հաշվի առնենք նաև այն, որ շատ հաճախ իրականությունը բավականին վառ գույներով է ներկայացնում, ասենք օրինակ, «օրենքով գողի» կյանքը, որ ակամայից կարող է «խորթաբեր» լինել երեխայի համար: ՄԿԱ-ի գծով փոխտնօրեն Նաիրա Մարգարյանի խոսքով. «Չեւտեղական աշխատանքներ են տարվում աշակերտների հետ դաստիարակության ուղղությամբ: Հատկապես ուշադրության կենտրոնում են այն աշակերտները, ովքեր երբեմն փորձում են դպրոցի աշխատանքների բնականոն ընթացքը խախտել: Դժվար դաստիարակվող երեխաներ չունենք, բոլոր աշակերտները մշտապես հսկողության ու վերահսկողության տակ են»:

Դպրոցները, ի տարբերություն միջին մասնագիտական եւ բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների, որոնք ստանում են միայն չափորոշիչներ, պատրաստի պետական առարկայական ծրագրերով են առաջընդհանրվում: Երբեմն ուսուցիչների համար ծրագրերի հետ կապված խնդիրներ են առաջանում, որոնց

լուծման համար դիտարկումներ եւ առաջարկներ են ներկայացնում, բայց թե դրանք որքանով են ընդունվում համապատասխան մարմիններում, տնօրենը դժվարանում է պատասխանել:

Ուսուցչի խնդիրները

Եվ հասարակության հետ, եւ դպրոցում այսօր ուսուցիչն ունի բազում խնդիրներ: Նախ՝ բավականին ծանրաբեռնված են ուսումնական ծրագրերը: Ուսուցիչն աշխատում է շատ, վաստակում՝ քիչ: «Ուսուցչի աշխատանքը թե՛ բարոյապետ, թե՛ նյութապետ պիտի ամենաբարձր վարձատրվող լինի», - նշում է տնօրենը: Առաջնային խնդիրը, որին բախվում է ուսուցիչը, աշակերտների թիվն է: Դասարանները հիմնականում 30 եւ ավելի աշակերտներից են կազմված, որ լրացուցիչ խոչընդոտներ է ստեղծում ուսուցչի համար ոչ միայն արմուկի տեսակետից, այլև նյութը մատուցելու համար ժամանակը զրեթե չի հերիքում: Երկրորդ խնդիրն ավագ դասարանների հետ է կապված: Աշակերտները, ունենալով կրկնուսուցիչ ուղղվածություն, շատ առարկաներ չեն սովորում, եւ ուսուցիչը պիտի ստիպված դա հանդուրժի: Այս ուստարվա խնդիրներից էին նաև ավագ դասարաններում որոշ առարկաների ծրագրերը, որոնք ուղարկվել են հունամիտար, իսկ դասագրքերը՝ ընդհանուր եւ բնագիտամաթեմատիկական հոսքի համար: Ուսուցիչները ստիպված խտացրել են նյութը, որը լրացուցիչ դժվարություն է ստեղծում թե՛ ուսուցչի, թե՛ աշակերտի համար:

Չենք բացառում այն հանգամանքը, որ ուսուցիչները շատ հաճախ հետ են մնում եւ ինքնակրթությամբ գրեթե չեն զբաղվում, բայց դրան էլ արդարացում կա. կրթական համակարգը շատ է ծանրաբեռնում ուսուցչին՝ տեսերի ստուգում, պլանի կազմում, զանազան միջոցառումների կազմակերպում, ինչպես նաև անցյալ ուստարուց դպրոց մուտք գործած dasaran.am: Ուսուցիչը, բացի դասամատյանում զննատականներ ընթացակետից, տնային համաձայնարությունը մշտելուց, մյուս գործառնությամբ պիտի կատարի նաև կայքում: Այս ամենով հանդերձ՝ կարող ենք արձանագրել, որ ուսուցիչը երբեմն չի հասցնում թարմացել իր գիտելիքները եւ ավելի կատարելաբար ավելի հաճախ ժամանակ չունենալու պատճառով:

Առաջիկա ծրագրերը

Այս տարի կառավարության որոշմամբ մարզի բոլոր դպրոցներն իրականացնում են «Կայուն դպրոցական սնունդ» ծրագիր: Ազգային միջնակարգ դպրոցում սեպտեմբեր ամսվա դրությամբ դեռևս չէր իրականացվում, քանի որ ծաշարանը պիտի հարմարեցվի աշակերտներին տաք սնունդ տալու պայմաններին: Նշենք, որ 1-4-րդ դասարաններում ունեն 240 աշակերտ, իսկ 15 դասարանում դասամիջոցում դժվար է տեղավորվել: Չոր սնունդ՝ հյութ եւ թվածքաբլիթ, տալիս են, իսկ տաք սնունդի հարցը լուծման փուլում է:

«Ուսուցիչներին եւ աշակերտներին շնորհավորելով նոր ուսումնական տարվա կապակցությամբ՝ մաղթում են նրանց հաջողություն, համբերություն ու ներողամտություն: Ցանկանում են, որ ուսուցիչը փոխընթացում մոտենա իր աշխատանքին, իսկ աշակերտը հարգանքով ու ակնածանքով վերաբերվի ուսուցչին ու նրա կատարած վեճ աշխատանքին: Կարծում են՝ հայ ուսուցիչն իսկապես արժանի է բարձր գնահատականի», - գրույցը եզրափակեց Եռնա Բարխուդարյանը:

ԱՐԲԻՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Դպրոցի խնդիրները եւ դրանց լուծման ուղիները

Նոր ուսումնական տարին դպրոցը դիմավորեց հաճելի անակնկալներով՝ վերանորոգված գրադարանով, երկրորդ հարկի վե-

Օջախ

Հատված Ջորի Բալայանի համանուն գրքից

*Անեն բան անցնում է
իմ սրբի միջով,
ես անտարբեր չեմ կարող կանգնել
աշխարհի ստաջ...*
Ավ.Իսահակյան

...Մեղրիի շրջանային հիվանդանոցի գլխավոր բժիշկ Լենիկ Պողոսյանը, որն անսահման սիրահարված է, ինչպես ինքն է ասում, իր կիրճին, Մեղրին անվանում է Սովետական Հայաստանի դարպաս: Գուցե դա վիճելի է, սակայն ինձ թվում է, որ վիճելի է միայն առաջին հայացքից միայն: Ի դեպ, այդ մասին խոսելիս Պողոսյանը հենց այնպես չի պնդում: Նա ապացուցում է: Եվ ամենայն կրքոտությամբ է ապացուցում: Իսկապես, երբ ուշադիր նայում ես քարտեզին, համոզվում ես, որ մեղրեցի բժիշկն իրավացի է: Ամբողջ շրջանի երկայնով անցնում է սովետական պետական սահմանը՝ ընդգծվելով առասպելական Արաքսով: Մյուս երկու կողմից անցնում են միջհանրապետական սահմանները: Ամբողջ Հայաստանում ուրիշ այդպիսի շրջան չկա: Իսկական դարպաս է: Ով գիտե, գուցե պարահական չէր, որ էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենան հենց այդպես էլ որոշեց՝ Սովետական Հայաստանում ճանապարհորդությունը սկսել Մեղրիից: Հարազար փանը ճանապարհորդելը: Իսկ չէ որ փուն մտնում են դռնից, դարպասից: Այնպես որ բժիշկ Պողոսյանը իրավացի է: Մեղրին այսօրվա Հայաստանի դարպասն է: Բայց երեւի շարերը չգիտեն, որ օսմանական ռեցիդիվիստները՝ թալեթներն ու էնվերնների ժառանգները, մեր քարտեզին նայելիս անեծքներ են փռում Մեղրիի հասցեին: Ժամանակակից նեոֆաշիզմի այդ պնակալեզները սովետական Մեղրիի շրջանը անվանում են «նզովյալ սեպ», որ խրվել է իրենց աչքը:

Մեղրիում, ավելի ճիշտ Մեղրիի շրջանում, կամ էլ տեղացի բժշկի արտահայտությամբ՝ Կիրճում, հեքիաթային համեմտություն է: Գնաց համեմտություն է: Ես կասեի թանձր: Եվ... բազմաշերտ: Ու դա բնավ էլ զարմանալի չէ: Արաքսի ափից բարձրանալով դեպի լեռները, դեպի Լիճք ու Տաշտուն գյուղերը, բառացիորեն կարելի է շոշափել, նույնիսկ ձեռք տալով զգալ, թե ինչպես է փոխվում օդը: Փոխվում է ամեն մի կիլոմետրից հետո: Շերտ առ շերտ: Դժվար թե այստեղ գտնես մի փոքրիկ հարթ տարածություն, որտեղ օդի անփոփոխ շերտ լինի: Շրջանում այդպիսի տեղ չկա: Լեռներ են, լանջեր, ժայռեր: 1958 թվականին կոմերիտմիության շրջկոմի այն ժամանակվա առաջին քարտուղար Յուրի Առաքելյանը հենց կոմերիտական պլենումից տղամեղրին դուրս բերեց փողոց կենսագործելու իրենց որոշումը: Իսկ պլենումը որոշել էր կառուցել ֆուտբոլի դաշտ: Երկար վիճեցին: Վիճում էին, թե որտեղ կառուցեն: Ամբողջ շրջանում մեկ հեկտար տարածությամբ հարթ տեղ չկար: Իսկ հայտնի բան է, որ լեռան լանջին ֆուտբոլ չես խաղա: Այդպիսի հարթ տեղ չգտան եւ որոշեցին ստեղծել: Գյուղի սահմաններում, Մեղրի գետի ափին սկսեցին ստադիոն կառուցել: Հող էին բերում, խիճ, ավազ եւ լցնում էին ձորը, փոքրիկ կիրճը: Հինգ տարի հող էին բերում: Պատահի՞նք մի սերունդը, չճաշակելով ֆուտբոլ խաղալու բերկրանքը, փոխարինվում էր մյուս սերունդով, իսկ դաշ-

տը դեռ չկար: Միայն վեցերորդ տարում ստեղծվեց մեկ հեկտար տարածությամբ հրապարակ, որտեղ կարելի էր առավոտից մինչև երեկո վազվզել գնդակի ետևից: Ես տեսա, ինչպես արդեն իրիկնային աղջամուղջում մանուկները ֆուտբոլ էին խաղում այդ դաշտում: Կանգնեցրի նրանցից մեկին: Հարցրի, գիտե՞ս արդյոք, թե ով է երբ է կառուցել այս ֆուտբոլի դաշտը: Մանչուկը պատասխանեց. «Մի՞թե դաշտը կառուցում են: Սա հո տուն կամ դպրոց չէ»: Ես հասկանում էի պատանի ֆուտբոլիստին: Թերեւս, դժվար է պատկերացնել, որ կարելի է կառուցել, ստեղծել, գոյացնել հարթ հողակտոր:

Այժմ, շատ տարիներ անց, կոմերիտմիության շրջկոմի նախկին քարտուղարը, այսօր կուսակցության շրջկոմի առաջին քարտուղարը, որոշել է կառուցել մի նոր հրապարակ: Այս անգամ ոչ սպորտային ոտքով շարունակել ճանապարհը սորուն լանջն է վեր: Լեռը արհեստական է: Այն ստեղծել է մարդու ձեռքը: Ինքնաթիռի մեքենաներով այստեղ են բերել բացօթյա մշակման հանքաքարի մնացորդները:

Սեպտեմբերում: Մեղրիում պետք է կառուցվի օդանավակայան: Արշավի հենց առաջին օրը ես ու Յուրի Առաքելյանը այցելեցինք այն վայրը, որտեղ պետք է լինի օդանավակայանը: Մեքենան անընդհատ բարձրանում է սարն ի վեր: Հասանք մի այնպիսի կետի, որտեղից մեքենան այլևս անկարող էր վեր բարձրանալ: Ստիպված էինք նայել շարունակել ճանապարհը սորուն լանջն է վեր: Լեռը արհեստական է: Այն ստեղծել է մարդու ձեռքը: Ինքնաթիռի մեքենաներով այստեղ են բերել բացօթյա մշակման հանքաքարի մնացորդները:

Ես երկար ժամանակ չէի կարողանում հասկանալ շրջկոմի առաջին քարտուղարին: Չորս կողմը լեռներ են: Լեռներից վեր, հեռվում դարձյալ լեռներ: Մենք հեռավոր ու տնքալով նույնպես քայլում էինք լեռն ի վեր: Այս ամենը չի կապվում «օդանավակայան» բառի հետ, որը, որպես կանոն, գուցակցվում է տեսանելի հորիզոնով հարթության հետ: Վերջապես հասնելով արհեստական լեռան գագաթը, այնտեղից տեսա իրար հատող երկու կիրճերի հատակը, որ լցված էր գույնզգույն գույներով: Դրանք էլ պղնձահանքի ամօգտագործելի մնացորդներն էին, որ տարիներ շարունակ թափվում էին ուր ասես: Ես արդեն

Ջորի Բալայան. ճանապարհորդություն Այունյահիում

Հայտնի է, որ ինքնուրույն ուժը երբեմն ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ էՑ 6

Չորի Բալայան. Ճանփորդություն Այունիքում

Օջախ

Հատված Չորի Բալայանի համանուն գրքից

ՍԿԻՉԲԸ ԷՏ 5

մեզանից գործել է լինում: Ասում են, թե այդ մեծը հաղթահարում են միայն պոետները: Սակայն կյանքը ցույց է տվել, որ համարապետության նախկին ղեկավարներից քչերն են օժտված եղել պոետի անվեհերությամբ: Երբ այդ ղեկավարներից մեկը այցելել է այս շրջանը (հազվադեպ բան), բարձր լեռնային Լիճք գյուղի բնակիչները հարցրել են նրան. «Մենք ե՞րբ ավտոբուս կունենանք: Այդ հնարավոր չէ շրջակայքում գնալ»: Նախկին ղեկավարը մի այնպիսի պատասխան է տվել, որ մարդիկ մինչև հիմա էլ չեն մոռանում: Ոչ միայն իրենք չեն մոռանում, այլև իրենց զավակներին էլ են հաղորդում: Նախկին ղեկավարը ի պատասխան քմծծաղ է տվել ու ասել. «Ոչինչ, ձեր պատերն առանց ավտոբուսի էլ են յուրազանցել»:

Տաշտուն գյուղում նույն ղեկավարին հարց են տվել, թե ե՞րբ պիտի ճանապարհ կառուցեն: Գյուղը քարուքանդ է լինում առանց ճանապարհի: «Իր սրամտությամբ» հավաքարով ղեկավարը պատասխանում է. «Ձեր պատերը չէին բողբոջում ճանապարհից»:

Այդ ժամանակից ի վեր երկու անգամ կրճատվել է հազարամյա պատմություն ունեցող այդ երկու գյուղերի բնակչության թիվը: Մարդիկ կարող են հաշտվել անհարմարությունների հետ, նույնիսկ գրկանքների հետ միայն այն դեպքում, երբ հույս կա, որ վաղ թե ուշ դրանք կվերացվեն: Եվ երկու գյուղերի բնակչության կրճատումը դադարեց, հենց որ մարդիկ հույս ունեցան: Այդ հույսը ցայտուն արտահայտված է բազմաթիվ կուսակցական փաստաթղթերում և Մեղրիի շրջանի ժողովներում: Գյուղացիները պարզապես վերաբերյալ համրապետության միջնորդների խորհրդի հատուկ որոշման մեջ: Պետական որոշումներն իսկույն ետք սկսեցին կենսագործվել: Վերջին տարիների ընթացքում Մեղրիի շրջանը վեր է ածվել մի վիթխարի շինարարական: Լիճքի եւ Տաշտունի բնակիչները մեկը մյուսի ետեւից հեռուստացույց են գնում: Պարզ բան է, որ այժմ ոչ ոքի չեն զարմացնում հեռուստացույցով: Բայց երբ այժմ վերականգնվում են ամպերի տակ կանգնած հեռուստատեսային աշտարակը, անկարելի է չզարմանալ: Չարմանում են, թե այս ճանապարհագրորդ լեռներում ինչպես են կարողացել բազմադարյան կառուցող կառույցը կանգնեցնել գաղիկ լեռնայանցին: Իրականացնում է նաեւ մեղրեցիների գլխավոր երազանքը՝ կառուցվում է Մեղրի-Քաջարան ճանապարհը, որն անցնում է Լիճք եւ Տաշտուն գյուղերի միջով:

Արշավախումբը քայլում էր նոր կառուցվող ճանապարհով: Գիշեր ու ցերեկ հռնդում են բուրդոգները: Անընդհատ հարկ է լինում թեքվել դեպի մերձակա կածանները, որ շինարարները բացել են այս ու այնտեղ կատարվող պայթյուններից ապահով լինելու համար: Երկարների ճանապարհն անընդհատ փակում են վիթխարի ժայռերը: Բայց ուրիշ ելք չկա, քան հողա ցնդեցնել դրանք ու թափել կիրճը, որտեղ կարկաչուն է վճիտ Մեղրագետը:

Ճանապարհը կառուցվում է: Հույսը վերածվելով իրականության՝ կենսահաստատ ուժ է հաղորդում մարդկանց: Մարդիկ սկսում են վերանորոգել լքված տները: Մարդիկ, որ դեռ երեկ լքել էին իրենց անհեռանկար գյուղը, վերադառնում են հայրենի օջախները: Հույսը կյանք է:

* * *

Ամեն անգամ այս կամ այն բնակավայրն այցելելիս ստիպված էինք լինում ճանապարհ ընկնել կամ Մեղրիից, կամ Մեղրիի միջով: Մի անգամ ճանապարհին իմ ուշադրությունը գրավեցին խաղողի այգուն աշխատող մարդիկ: Բոլորը տա-

րիքավոր մարդիկ էին: Ծանոթացա նրանց հետ: Բոլորն էլ՝ շրջանի նախկին պատասխանատու աշխատողներ: Բոլորն էլ՝ անհատական թոշակառուներ:

Թոշակառուները, ամբողջ բրիգադով, առավոտ ծեփն գնում են աշխատանքի եւ դուրս չեն գալիս խաղողի այգուց, մինչև որ չեն վերջացնում իրենց ծրագրածը: Ոչ ոք, իհարկե, նրանց չի շտապեցնում: Եվ հիմա, հավաքվելով շրջանի ղեկավարության շուրջը, իրար ընդհատելով խոսում են հուզող հարցերի մասին: Նրանցից մեկը ցույց է տալիս հարեւան սարավանդը, որտեղ ոչխարների հոտը արածում է խաղողի վազերի մեջ: Ամեն մեկը իր կարծիքն է հայտնում: Եվ բոլորի ասածն այն է, որ մենք չենք ուզում տեսնել բացահայտ սրբապղծությունը: Այլ կերպ չես ասի: Խոսքը վերաբերում է աշխատանքը ծաղրելուն:

Չյունը նոր-նոր հավելել է: Մարդիկ կարգի են բերում խաղողի այգիները: Ամեն վազի վրա, ինչպես ասում են, պետք է աղոթք կարդաս: Եվ հանկարծ, մի երկու շաբաթ հետո, երբ հայտնվում են քմուշ բողբոջները, ոչխարների հոտը բաց են թողնում խաղողի այգիների մեջ: Ոչխարները, մորեխի պես, մերկ ծյուղեր են թողնում իրենցից հետո: Ոչխարները ուտում են ոչ միայն խաղողի որթատունկերը: Նրանք բառացիորեն խժռում են դեղձի, թզի, ծիրանի մատղաշ տնկիները:

Ոչ ոք չի վիճում, որ ոչխարները շատ են անիրաժեշտ մեջ: Կարելի է նույնիսկ ասել, որ առանց նրանց անհնար է: Ամեն մի դարոցակն գիտե, որ ոչխարը բուրդ է եւ միս: Բայց սիսա եւ ինչ է ստացվում Մեղրիի շրջանում, ավելի ճիշտ՝ բուն Մեղրիում: Զգիտեմ մի հարցն ինչպես է, բայց այստեղ բուրդ այնքան են ստանում, որքան այժից կաթ: Ոչխարների ամբողջ բուրդը մնում է խաղողի փշփշուտ վազերի վրա: Կարելի է շրջել այգում եւ վազերից բուրդ հավաքել, ինչպես բաճախ են հավաքում: Դուրս է գալիս, որ եւ միրգն ենք կորցնում, եւ բուրդը: Եվ ոչ ոք չի ուզում այդ հարցը լուծել: Ոչխարները հարկավոր են: Բայց թե հարկավոր են այնտեղ, որտեղ նրանց պահելու հնարավորություն ունենք: Մեղրիում այդպիսի հնարավորություն չկա: Ժայռոտ լեռներ եւ ուրիշ ոչինչ: Եթե որեւէ տեղ կանաչ ծիլեր են երեւում, նշանակում է, դա մարդու ձեռքի գործն է: Մարդը հավաքել է քարերը, հող է բերել, ջուր է անցկացրել: Որտեղ որ կանաչ ծիլ է երեւում, այնտեղ մրգատու ծառեր են: Միայն մրգատու: Ոչխարները ուտելու բան չունեն: Խոտի ծիլ անգամ չկա: Եվ զարմանալ, երբ նրանց բաց են թողնում արածելու, այդ հեզ ու անմեղ կենդանիները դառնում են իրենց ճանապարհին ամեն ինչ կործանող մորեխ:

Տանկանում ենք մենք դա, թե չէ՝ բայց պրոբլեմն պետք է լուծել: Իրավացի են մեղրեցի պատկանելի հնաբնակները, հարգարժան թոշակառուները, այստեղ խոսքը իսկապես վերաբերում է սրբապղծությանը: Անիրաժեշտ է Մեղրիից դուրս տանել երեք-չորս հազար գլուխ ոչխար: Տանել այնտեղ, ուր ոչխար պահելու տարրական հնարավորություններ կան: Նախքան այդ պրոբլեմի լուծմանը ձեռնամուխ լինելը կարելի է սեփականացնել տեսնել դարաունկ դեղձի այգին: Այս ու այնտեղ մնացել են սոսկ ցցեր հիշեցնող մերկացած շիվեր: Իսկական սրբապղծություն է:

* * *

Պրոֆեսոր Վլադիմիր Գրիգորյանը եւ նրա տղան Մարկ Գրիգորյանը, կազմել են Հայաստանի հիշարժան վայրերի եւ կուլտուրայի հուշարժանների յուրօրինակ ուղեցույց: Այն պարունակում է մոտ չորս հազար հինավուրց հուշարժանների նկարագրություն: Արշավի ավարտից հետո, կարծում են, հնարավորություն կունենանք առանձին գիրք գրելու մեր հանրապետության հիշարժան վայրերի մասին: Իսկ այժմ կցանկանայի կանգ առնել դրանցից մի քանիսի վրա:

Մեղրիի վանքից պահպանված կառույցների վրա որոշակիորեն երեւում է գավառական շինարարական կուլտուրայի ոճական գծերի կնիքը: Այստեղ դժվար է հայտնաբերել պաթետիկ ոգեշնչման եւ հանդիսավոր-ցուցադրական նշաններ, որոնք բնորոշ են սովորաբար մայրաքաղաքային կառույցների եւ հարուստ վանքերի անսամբլներին: Մեղրիի վանքում ամեն ինչ պարզ է, լակոնիկ, նպատակահարմար:

Մեղրիում եւ նրա շրջակայքում, բացի մի շարք եկեղեցական համալիրներից, կարելի է տեսնել հնագույն բնակավայրերի ավերակներ, որտեղ պահպանվել են հայկական գերեզմանոցներ, մանր ձեւերի ճարտարապետության իսկական կոթողներ:

Եկեղեցիների ու վանքերի ավերակներ ենք տեսնում Եվանիճորում եւ Ազարակում, Կարճեւանում եւ Վահրավարում, Վարդանի ձորում, որը այդ անունը կրում է ի պատիվ Վարդան Մամիկոնյանի: Ըստ ավանդության՝ Վարդան Մամիկոնյանն այստեղ է հավաքել իր զորքի մի մասը: Հուշարժաններով երբեմնի հարուստ Կալեր եւ Վանք գյուղերն այսօր գոյություն չունեն: Անհետացել են աշխարհագրական քարտեզից, քանզի անհետացել են երկրի երեսից: Գոյություն են ունեցել հազարամյակներ, իսկ այժմ չկան: Այստեղ պահպանվել են այսպես կոչված մեգալիթյան մշակույթի մնացորդներ, որոնց ակունքները հասնում են դարերի խորքը, մինչև նեոլիթ՝ նոր քարե դար: Իսկ իրենք՝ բնակավայրերը, չեն պահպանվել: Երկուերեք տասնամյակ առաջ դեռես կային քարտեզի վրա: Իսկ այսօր չկան: Հենց երկու-երեք տասնամյակ առաջ, հաշվի չառնելով լեռնային շրջանի յուրահատկությունները, ձեռնամուխ եղան այսպես կոչված կուլտուրալոգիայի խոշորացմանը, որ այնքան «խոշորացրին», որ հազարամյակներ գոյություն ունեցող բնակավայրերը դադարեցին գոյություն ունենալ:

Մինչև վերջին ժամանակներս նույնպիսի ճակատագիր էր սպասում Լիճք ու Տաշտուն գյուղերին: Այսօր, բարեբախտաբար, վիճակը բարելավվում է:

* * *

Լեռնային բարձրադիր Լիճք գյուղում, որ հինուց ի վեր հայտնի է իր այսպես ասած կրթական ցենտրով, բնակչության մարդահամարը վարվում է անհիշելի դարերից: Սակայն պահպանվել են միայն 1873 թվականի տվյալները: Այն ժամանակ գյուղն ուներ չորս հարյուր բառասունչորս բնակիչ: Արեւմտյան Հայաստանում կազմակերպված ցեղասպանությունից հետո, գաղթի հետեւանքով Լիճքի բնակչությունը հասավ մոտ հազար մարդու:

Այնուհետեւ կրճատվեց: Եվ 1950 թվականին բնակչության թիվը կազմում էր ութ հարյուր տասներկու մարդ: Մոտավորապես նույն պատկերն էր նաեւ հարեւան Տաշտուն գյուղում, որը Լիճքից փոքր-ինչ վերեւ է գտնվում:

Այսօր երեք հարյուր երեք մարդ է ապրում Լիճքում, Տաշտունում երկու հարյուր երեսունվեց: Գյուղերում կան լքված տներ: Անտեր տներ: Այդ տներում քամի է տուրում: Եվ անտեր կատուներն են ապաստան գտել:

Բարեբախտաբար, ես արդեն տեսել եմ, թե ինչպես են ապակի զցում մի ժամանակ լքված տների պատուհաններին: Արդեն մանկան ծծաղ է լսվում այդ տներում: Ոչ միայն դարաքար էլ բնակիչների արտահոսքը, այլև սկսել են վերադառնալ նրանք, ովքեր մի ժամանակ հեռացել էին գյուղից: Մարդկանց հոգում հույս է ծնվել: Նաեւ հավատ ու հանոզվածություն, որ իրենց գյուղն էլ կզարգանա, ինչպես զարգանում է ամբողջ հանրապետությունը, մեր ողջ երկիրը: Լոկ խոսքեր չեն սրանք:

Ես երկար գրուցեցի Լիճքի եւ Տաշտունի սովխոզների դիրկտորների Գարեգին Ստեփանյանի եւ Լորիս Պողոսյանի հետ, կուսկոմիտեի քարտուղար Հովհաննես Սարգսյանի, գյուղտնտեսի նախագահ Վարու Համբարձումյանի հետ: Խոսում էինք ոչ թե անցյալի ու ներկայի մասին, ինչը ընդունված է սովորաբար, այլ վաղվա մասին, գալիքի մասին, որ սկիզբ է առել արդեն այսօր: Խոսում էինք այն մասին, որ կուսակցության եւ կառավարության ղեկավարների գալուց հետո շրջանում անմիջապես սկսեցին ճանապարհի շինարարությունը, որին այս վայրերի բնակիչները սպասում էին, գուցե, հազարամյակներ: Եվ այժմ կառուցում են ոչ թե արահետ կամ ժամանակավոր ճանապարհ, այլ ժամանակակից, ասֆալտապատ ճանապարհ:

Շրջանի եւ հատկապես Մեղրիի բնակիչները վաղուց աշխատում են լուծել բնակավայրերին ջուր մատակարարելու պրոբլեմը: Խմելու ջուրը չի բավականացնում: Եվ այժմ արդեն թափով առաջ է գնում ջրատարի շինարարությունը: Մարդկանց ոգեւորեց այն հանգամանքը, որ մամուլում շրջանի հետագա զարգացման վերաբերյալ կուսակցական կառավարական փաստաթղթերի հրապարակումից անմիջապես հետո սկսեցին իրականացվել այդ միջոցառումները: Մարդիկ լցվեցին հավատով: Եվ այդ հավատը նրանց կապեց հայրենի հողի հետ: Ամեն օր նրանք տեսնում էին, թե Ղափանը Մեղրիից բաժանող լեռնագագաթի վերելում ինչպես է հայտնվում հոնդացող ուղղաթիռ՝ փորից կախված վիթխարի պանելային սալը: Այդ սալը ջրմուղ կայանի շինարարության համար է: Սովխոզների ղեկավարները հպարտությամբ են խոսում այն մասին, որ հիմա իրենք բաց ճակատով են մարդկանց տանում աշխատանքի: Այժմ մարդիկ հավատում են նրանց: Եվ այդ հավատը ավելացրել է նրանց պատասխանատվությունը հայրենի հողի հանդեպ:

* * *

Գյուղերում հաճախ կարելի է լսել, որ երիտասարդները բանակ կամ ուսման մեկնելուց հետո մեծ մասամբ այլևս չեն ուզում գյուղ վերադառնալ: Իբր նրանք, դուրս գալով «խավար» գյուղից, իրենց աչքով տեսնում են քաղաքի «հրապարկները»: Եւ այլևս չեն ուզում են դառնալ այնտեղ, ուր ոչ թատրոն կա, ոչ ասֆալտ, ոչ օդանավակայան, ոչ էլ խոշոր ձեռնարկություն:

Բնակչության հոսքը ինքնին ժամանակակից անճաքարոտ պրոբլեմներից մեկն է, եւ, ինչպես հայտնի է, սոցիոլոգները, տնտեսագետները եւ ուրիշ այլ մասնագետներ լրջորեն զբաղվում են այդ հարցով: Ի դեպ, նրանք, ինչպես երևում է վերջին տարիների հրապարակումներից, պնդում են, որ աշխարհի տարբեր անկյուններում արդեն նկատվում է հակառակ պրոցեսը. քաղաքի բնակչությունը ետ է գնում գյուղ, դեպի բնություն: Հկանմանով խորանալ այս բազմաբարդ պրոբլեմի մեջ, կուզենայի կանգ առնել, ըստ իս, մի կարեւոր հանգամանքի վրա: Կարծում են, գյուղի բարեկարգումից բացի, գյուղական կենցաղի մեջ ժամանակակից ուրբանիզացիայի տարրեր մտցնելուց բացի անհրաժեշտ է նաեւ ուշադրություն դարձնել այն մարդկանց հոգեբանական տրամադրվածությանը, ովքեր ցանկանում են հեռանալ քաղաքից կամ էլ որոշել են հիմնովին հաստատվել գյուղում: Այս տեսանկյունից Մեղրիի հարուստ է իրաշալի օրինակներով, երբ նրա զավակները, ճաշակելով «Եվրոպայի հրապարկները», անապայման վերադառնում էին հայրենի օջախ: Եվ վերադառնում էին ոչ թե բազմամյա ծերունիներ դարձած, ցանկանալով անապայման թաղվել հարազատ հողում, այլ վերադառնում էին որպես կրթված մարդիկ:

Ահա մի ճակատագիր, որի մասին ինձ պատմեց այս շրջանի իսկական տարեգիր, ուսուցչուհի Լիլիկ Պողոսյանը:

Անցյալ դարի յոթանասնական թվականներին մեղրեցի Ղեւոնդ Մեծլումյանի առաջին ուսուցիչները եղել են մասնավոր մարդիկ: Այնուհետեւ ուսումը շարունակել է Ղարաբաղի մշակութային կենտրոններից մեկի՝ Շուշիի ռեալական ուսումնարանում: Ապա մեկնել է Մոսկվա եւ ընդունվել Լազարյան ճեմարան: Ճեմարանն ավարտելուց հետո նրան ուղարկել են Բեռլին, որտեղ 1880-1890 թվականներին լսել է Ֆրիդրիխ Էնգելսի դասախոսությունները:

Երբ տարիներ հետո Բեռլինի համալսարանն ընդունվեց ապագա անվանի գիտնական Կարո Մելիք-Օհանջանյանը, շատ զարմացավ, իմանալով, որ Գերմանիայի մայրաքաղաքում լավ են հիշում տաղանդավոր հայ ուսանող Ղեւոնդ Մեծլումյանին: Իսկ Ղեւոնդ Մեծլումյանը այդ ժամանակ արդեն գտնվում էր Մեղրիում: Նա իրաժարել էր բեռլինյան եւ մոսկովյան պրոֆեսորների բավական հեռանկարային առաջարկություններից, որոշելով, որ իր տեղը հայրենիքում է: Եվ երկար տարիներ նա գյուղական ուսուցիչ էր Մեղրիում: Մեղրեցիների շատ

Սերունդներ են կրթություն ստացել հրաշալի քաղաքացի, համեստ ուսուցիչ Ղեկունյ Մեծունյանի մոտ:

* * *

Արշավախումբը երրորդ օրն է ճանապարհորդում է Մեղրիի շրջանում: Կամա թե ականա հիշում են փոթորկալից ծովերում իմ երկարատև նավարկությունները փոքրիկ նավակներով կամ անծայրածիր տունդրայում շնասահնակներով ուղեւորություններս, երբ գլխավորն այն էր, որ ճանապարհի նշված հատվածն անցնեիք որոշակի ժամանակամիջոցում: Այժմ ամեն ինչ այլ է: Այժմ, ուզում ես թե չէ, ստիպված ես լինում անընդհատ ետ դառնալ արդեն անցած ճանապարհով: Էլեկտրոնային մեքենայի հաշվարկած լավագույն երթուղին ընդամենը լավագույնն է: Այն իդեալական չէ: Բարձրանալով լեռները, ոչխարապահների մոտ, գիտես, որ նույն կածանով էլ պիտի ետ դառնաս: Միայն մի բան է այստեղ զարմացնում եւ նույնիսկ ուրախացնում: Ազարակում, օրինակ, մենք տեսանք նոր ծաղկած ծառեր, իսկ լեռներում, ուր հովիվների հյուրն էինք, մինչեւ գոտկատեղ խրվում էինք ծյան մեջ, երկու աշխարհ, երկու կլիմա՝ երկու ժամվա հեռավորությամբ դեպքում:

Յուրիկների մոտից վերադառնալիս կանգ առանք Տաշտուն գյուղում, որտեղ վերջերս կառուցվել է հոյակապ կուլտուրայի տուն: Այդպիսի շենքին կարող է նախանձել ցանկացած քաղաք: Կուլտուրայի տան դահլիճներից մեկում ամբողջ պատը գրավել է լուսանկարների վահանակը: Ամբողջ պատը: Լուսանկարները փակցված են իրար կողք: Նրանք շատ-շատ են: Ռազմաճակատից չվերադարձած տաշտունցիները: Այդ անվերջանալի շարքը բացում են Առաքելյան հինգ եղբայրները, որոնք գոհվել են ռազմի դաշտում: Չհիվել են հերոսի մահով: Ահա նրանց անունները: Սուրեն, Գուրգեն, Մուշեղ, Յուրիկ, Մկրտիչ:

Յայկական այս փոքրիկ շրջանից մոտ երկու հազար մարդ մարտնչել են Մեծ հայրենական ռազմադաշտերում: Նրանց գրեթե կեսը տուն չի վերադարձել: Այժմ շրջանի ղեկավարությունը խրախուսել է կոմերիտմիության նախաձեռնությունը՝ ծառուղի ստեղծել ժողովրդի գոհված զավակների հիշատակին: Երիտասարդները ամեն մի գինվորի հիշատակին ծառ կտնկեն, եւ այսպիսով կստեղծվի սրբազան պուրակ:

Արշավախումբը վաղը ըստ գրաֆիկի արդեն պետք է լինի հարեան Ղափանի շրջանում: Գրաֆիկը խստորեն պահպանելու ենք: Սակայն, որքան էլ որ գնահատում ենք հաշվիչ կենտրոնի աշխատակիցների ջանքերը, այնուամենայնիվ ժամանակ առ ժամանակ ստիպված պիտի լինենք նրանց առաջարկած ճանապարհից շեղվել:

Այսօր հնարավոր չէ Մեղրիից Ղափան գնալ ավտոմեքենայով: Շրջաններն իրարից բաժանող լեռնանցքը ծածկված է ձյունով եւ գործնականում հնարավոր չէ գտնել արահետը, որտեղով ամառը մի կերպ անցնում էին ավտոմեքենաները: Տաշտունից արդեն մի բանի կիլոմետր հեռանալուց հետո, այնտեղ, ուր գտնվում են սովխոգի ոչխարների փարախները, ճանապարհի հազիվ նշմարելի ժապավենը ասես մտնելով ծյան ծածկույթի տակ, կտրվում է: Եվ հրաժեշտ տալով շրջանին, ես կրկին երախտագիտությամբ հիշեցի նրանց մասին, ովքեր կառուցում են երկու շրջաններն իրար հետ կապող, հիրավի Մեղրին փրկող ճանապարհ-երակը: Ես տեսա այն մարդկանց, որոնք ժպտալից ու անքող հպարտությամբ էին արտասանում «կառուցում ենք» բառը: Դա նշանակում է, ոչ թե պարզապես երազում են եւ խոսում, այլ իսկապես կառուցում են փրկարար, կյանքի ճանապարհ: Այդ մարդիկ հիշում են, թե ինչպես եկվոր հյուրերը տարիներ շարունակ այս ու վայս քաշելով, ձեռքերը թափահարելով, Մեղրին համեմատում էին Շվեյցարիայի հետ, բայց ոչ ոք կառուցման հարցով չէր մտախոզվում: Եվ միայն վերջերս մարդիկ հանկարծ զգացին, որ իրենց դեմքին ժպիտ է հայտնվում ամենից առաջ այն բանի գիտակցումից, որ ղեկավարների խոսքն ու գործը իրար բռնում են: Նրանք համոզված են նաեւ, որ Մեղրիի ճանապարհաշինարարների

Հավատ դեպի կյանքը

Վ Գրախոսություն

ՄԵՐՈ ԽԱՆՁԱԴՅԱՆ

Ծանր հիվանդ է ջահել, գեղեցիկ, փնարար, բարի-բարի մի կին: Նրա համար պարտանք են կարում, որոշում գերեզմանի փողը: Սարափելի է...

Բայց, ով հրաշք, կինն ապրում է եւ աշխարհ բերում իր անդրանիկին տղա: Չորի Բալայանն իր նոր «Օջախ» գիրքն ավարտելով այս դեպքով, հեքիաթ չի պատմում գիրքը գարնանալի ու «ընեթերցելի» դարձնելու համար, ոչ: Նա հենց երեկ եղած իրողություն է պատմում: Ի՞նչ է ուզում ասել արդեն լայն ճանաչման արժանացած մեր հեղինակը: Եզրափակիչ տրամաբանությունը պարզ է՝ 63 տարի առաջ մեռնում էր Յայաստանը: Եվ գիշանգոյներ էին կուտակվել նրա գլխավերելուն՝ թուրք փաշա, քուրդ ցեղապետ, գերմանացի բարոն, ֆրանսիացի դիվանագետ, անգլիացի նավթագող, իրենց կտուցները համույթով բուսում, սրում էին ծեր Արարատի ժայռերին՝ իրենց ձեռքով սպանված Յայաստանը հոշոտելու:

Բայց Յայաստանն ապրեց, հայ ժողովուրդն ապրեց իր Արեւելյան բնաշխարհում:

Այս գիրքը նորություն է մեզանում՝ իր ոճով, ոգով, գեղարվեստական ուժով եւ, որ կարելորդ է, ճշմարտության հզորությամբ:

Որտեղ ապրեցնելու էություն կա, այնտեղ ճշմարտությունը դառնում է անխոցելի: Անխոցելիորեն ճշմարիտ է Չորի Բալայանի «Օջախը»: Գրել է ազնվագույն հավատարմության պատվանդանից: Եվ սքանչելի է ասում՝ «Աշխարհը պատկանում է միայն ազնիվ մարդկանց»:

Գրքում մենք հանդիպում ենք կարծես մեր տեսածին, կարծես մեր ներաշխարհում իմաստավորածին: Յենց այդպիսին է «Օջախը»: Վառ օջախ, շեն օջախ, պալան, պալան ծուխը վրան, հացի բույրով օջախ: Եվ ահա մի նոր ամփոփում. «Իմ ժողովուրդը տեսավ իր աստեղային ժամը»:

Գրքի էջերը դառնում են շոշափելի, ընկալելի, սիրելի: Քո առաջ քո հայրենիքն է՝ առողջ շնչող, վստահ քայլող դեպի վաղվա օրը:

- Անհնարին է Արաքսի փովով գնալ դեպի Մեղրի ու չմտնել հայոց հռչակավոր Ազուլիս քաղաքավանի ավերակները: Յետո, երբ մտնում ես Մեղրու նորաստեղծ Ազարակ քաղաքը, երկու պատկերներ դառնում են ցցուն՝ ավերված Ազուլիսը եւ բոլորովին անայի տեղ կառուցված նոր Ազարակը: Ավերվածի վերաշինման, կենդանացման շատ պատկերներ կարող ես տեսնել շատ էջերի մեջ: Չորին ճիշտ է, երբ ասում է՝ «Հիշելով մեր անցյալը, մենք շատ չպիտի կրկնենք մեր դժբախտության մասին»:

Այսպես՝ Մեղրու շրջանը, նաեւ Ամասիայի, Դուկասայանի շրջանները ընդհանուր եւ հզոր զարգացումից կարծես դուրս են մնացել: Ի՞նչ անել: «Շրջանում փաստորեն չկան ճանապարհներ»: Սա փաստորոշումը: Անհապաղ պետք է ժամանակակից ճանապարհներ ստեղծել շրջանում (այս դեպքում՝ Մեղրիում): Սա արդեն պետական մեծ ձեռնարկման պաշտպանելն է գրողի կողմից:

Այլ օրինակ: Ոչխար պահելը մեր շատ շրջաններում տնտեսապես (եւ այլ առումներով) ոչ միայն շահութաբեր չէ, այլեւ՝ վնասակար: Եվ ահա պատկերը. «Այսինչ շրջանում այնքան բուրդ են ստանում, որքան այծից կաթ»: Սա ցավալի է, ցավն է: ճանապարհը շինվեց, իսկ «բրդի ցավը» դեռ կա:

Մեր շատ գյուղերի բնակչությունը մվագում է աղետալի

չափերով: Ինչո՞ւ: Նախ՝ որոշ գյուղեր լղարում են, որովհետեւ ջուր չունեն՝ թե խմելու, թե ոռոգելու: Գրողը սրտանց, բարեկամաբար, սրտացավ գրուցում է անհամար մարդկանց հետ: Այդ անհամարների 90 տոկոսը ջահելներ են, կոմերիտականներ, մարդիկ, որոնց պորտն այդ գյուղերում են կապել: Եվ նրանք ցույց են տալիս ջրի ակունքը, դա բերելու ուղին: Ոչ միայն ցույց են տալիս, այլեւ իրենք՝ այդ երիտասարդ մարդիկ, շատ տեղեր իրենց քրտինքով են անում դա:

Որպեսզի երիտասարդությունը չհեռանա գյուղից, պետք է գյուղում ստեղծել գործարանային օջախներ՝ ամառ-ձմեռ աշխատանքով ապահովել մարդկանց, այն էլ բավականին շոշափելի աշխատավարձով: Շինուհայր գյուղի բնակչությունն աճում է, որովհետեւ այնտեղ գործարան են ստեղծել, մարդիկ գործ ունեն: Մարտունում բնակչությունը աճում է: Այնտեղ եւս աշխատանքի լիովին ծանրաբեռնվածություն է ստեղծված:

Մեր քարն ավելի առատ է, քան հողը: - «Հայի համար քարը սուրբ է, - գրում է Բալայանը: - Ոչ մայն այն պատճառով, որ քարն իր հայրենիքն է, այլ որովհետեւ նա քարն ավելի շատ է տեսել, քան արեւը»: Ուրեմն, կամուրջ, տուն, խաչքար լինելուց առաջ մեր քարը պետք է հող դառնա, հաց դառնա: Նման պատկեր՝ քարը հող չիցնել, Չորին տեսել է Աշտարակում եւ այլ տեղեր ու հիացել:

Յրագրանի Մեղրածոր գյուղում 30 տարի առաջ մոտ 1000 մարդ էր ապրում, երեսուն տարի հետո՝ 2500: Գերազանց է: Ինչի՞ շնորհիվ: Ասեն՝ աշխատանքն այստեղ լավ է կազմակերպված, մարդիկ լավ են վաստակում: Եթե 30 տարի առաջ այս գյուղի մեկ կովի կաթնատվությունը եղել է 600 կիլոգրամ, այժմ դարձել է 2600: Ահա սա իսկական գործ է:

Իջեւանը քաղաք դարձավ գորգագործական կոմբինատի շնորհիվ: Կամոն զարգացավ արդյունաբերական զանազան ճյուղեր ստանալով: Ապարանի Վարդենիս գյուղի ծերունին որոնջում է, որ երիտասարդները հեռանում են գյուղից, որովհետեւ «գյուղում զբաղմունք չունեն»: Ուրախանում է, որ Շենական ու Ծաղկաշեն գյուղերից հեռացած մարդիկ վերադառնում են գյուղ:

Մենք եւս հեղինակի հետ կիսում ենք մեր բնության՝ օդի, ջրի, հողի աղտոտման, թունավորման բողոքը, բաներ, որ կատարվել են երեսնական բվականներին եւ դեռ հետո էլ, տնտեսությունը հաճախ ոչ ճիշտ, երբեմն սխալ վարելու հետեւանքով: Գոհ ենք, որ վերջին տարիներին սկսել են անցյալի սխալներն ուղղել: Խոսելով, ասենք, Յրագրանի փոշեծխերի մասին, այնտեղ 60-ական թվականներին տեղադրված գործարանի մասին, հեղինակն ասում է. «Եվ կգա այն ժամը, երբ գործարանը հրաժարական կտա»: Մենք հավատում ենք դրան: Հավատում ենք, որ Ալավերդու օդի թունավորումը եւս վերջ կունենա, կկտրվի նաեւ Կիրովականի «ախաբեկիչ աղվեսի պոչը»:

Միտրյանի շրջանի շատ գյուղերի բնակիչները ավելանում են: Այդտեղ մեկ հեկտարից 546 ցենտներ շաքարի ճակնդեղ են ստանում, որ մեծ ցուցանիշ է, այն էլ 2020 հեկտարից: Թալինի մեռյալ հողերը կենդանացել են: Այստեղ էլ ջրի հոգս կա: Եվ ահա կառուցվում է Ախուրյանի ջրամբարը: Այս ջուրը կհագեցնի հողի ծարավը, նաեւ հողեր կտոնգի Յուլտեմբերյանի շրջանում: Բայց այստեղ էլ (Յուլտեմբերյանում) մեծ հոգս կա՝ «ջրերի ներծծման» (հարամիների կլանում), ջրի կորուստը՝ «կազմում է մոտ հիսուն տոկոս»:

Այսպես՝ շերտ-շերտ մեր մեծ կյանքի ծալքերն են բացվում մեր առջեւ: Եվ, ի վերջո, կրկին հպարտանում ես քո հանրապետությանը, քո հարազատ ժողովրդի սխրանքով: Յեղինակը անխնայ է այստեղ-այնտեղ բռնկված բյուրոկրատիզմի եւ այլ մերժելի երեւույթների դեմ:

Այսպես, ուրեմն, կարդալով Չորի Բալայանի «Օջախ» նոր գիրքը, հավատում ես եւ հեղինակին, եւ այն բանին, որ մոխիրներից վերծնված մեր այդ հզոր օջախը հավիտենական է, ողջ հայ ժողովրդի ապագա շենության ու փրկության գրավականն ու պատվանդանը: Ապա հանդիպում ես այդ աշխարհաշեն գործերն արած մարդկանց, անթիվ անհամար մարդկանց, մեր մարդկանց՝ գորավարի թե գիտնականի, հողագործի թե թունել կառուցողի, բժշկի, հովվի, գորղի, կուսակցական-պետական աշխատողների, անհամար երիտասարդների եւ հպարտությանը եւ լցվում քո այդ հարազատների հետ մեկ անգամ էլ շփվելով: Եվ այս մարդիկ ունեն իրենց գեղարվեստական ներշնչող ուժը՝ գրողի հոգեբանական քուրայով անցկացված, թրծված կերպարներ դարձած:

Ես սկզբում օրինակ բերի մահից փրկված ջահել, գեղեցիկ, տնարար կնոջը: Այս օրինակը խիստ բնորոշ է մեր Յայաստան Յանապետության համար: Ամենածանր իրավիճակում էլ մեր ժողովուրդը հավատ է ունեցել իր ապագայի նկատմամբ, հավատ դեպի կյանքը: Այս գիրքն էլ այդպիսին է՝ հավատ դեպի կյանքը:

«ԱՎԱՆԳԱՐԴ»
25 նոյեմբերի 1981թ.

շուտով ընդառաջ կգան դափանցիները: Դժվար է ասել, թե նրանք որտեղ կհանդիպեն: Յայտնի է միայն մի բան: Անպայման կհանդիպեն եւ շուտով: Այնժամ Մեղրիից Ղափան գնալու համար հարկ չի լինի մի ամբողջ գիշեր անցկացնել գնացքում: Դրա համար կպահանջվի մեկ ժամ: Իսկ այժմ գիշերը պետք է անցկացնեն

գնացքում: «Չանգեզուր» խրոխտ անունը կրող Երևան-Ղափան գնացքը, կանգ առնելով գրեթե ամեն մի հեռագրասայան մոտ, դանդաղ սողում է Արաքսի երկայնքով, որը բաժանում է Սովետական Միության եւ Իրանի սահմանները: Յենց որ վարդագույն արշալույսը դանդաղորեն մերս թափանցեց վա-

զոնի լուսամուտներից, ես նստեցի սեղանի մոտ: Սկսեցի թերթել բլոկնոտիս գրառումները: Գլուխս պտտվեց: Մեկ շրջանը միայն մի գրքի նյութ է տվել: Նախօրյակին Մեղրիի շրջանի մասին նոթեր էի ուղարկել խմբագրություն: Եվ այնտեղ սոսկ փշրանքներ էին: Բլոկնոտումս անհամար գրառումներ ունեցի: ԵՑ 8

Օջախ

Հատված Չորի Բալայանի համանուն գրքից

ՍԿԻՉԲԸ ԷՏ 7

Մեր կամ, մշուներ, պայմանական նշաններ, որոնցից միայն են կարող են գլուխ հանել, ինչ-որ տղազրական նշաններ, որ հնարում էի տեղումտեղը: Ու ես գիտեմ, եթե դրանք հենց հիմա չվերծանեն, հետո էլ ոչինչ չեն հասկանա: Բացի այն տապալորություններից, որոնցից չեն բաժանվի ողջ կյանքումս, կան նաեւ բլուկնոտի թերթիկներ, որտեղ ժողովված են մտքեր, գաղափարներ, արտահայտություններ, երկխոսություններ: Այստեղ են գրված իմ նոր ծանոթների անուն-ազգանունները: Հրաշալի բան է ճանապարհորդությունը: Բառն ինքն էլ մի տեսակ ասես կենդանի, ասես շարժման մեջ լինի: Ամեն օր, եթե չասենք ամեն պահ, գտնվել ճանապարհին, եւ ամեն օր, եթե չասենք ամեն պահ, ծանոթանալ նոր մարդկանց, նոր ճակատագրերի հետ, որոնք ներկայացնում են մի ամբողջ աշխարհ. մի գարնանալի աշխարհ:

Իհարկե, որքան էլ կարելու լինեն այդ տապալորությունները, անհնար է դրանք մտցնել ռեպորտաժների մեջ, որ ուղարկում էի խմբագրություն մի քանի ամիս շաբաթանակ, արշավի ողջ ընթացքում: Մի բան է ապագա գրքի համար նյութեր հավաքելը, եւ բոլորովին այլ բան է շուտափույթ հրատարակումը լրագրում: Այժմ գրքի վրա աշխատելիս շատ ավելի կարելու են համարում ընթերցողի հետ խորհրդածել այն պրոբլեմների մասին, որոնց առնչվել են, շրջանի պատմության որոշ էջերի, սովետական իշխանության տարիների կրած վերափոխումների մասին: Սակայն «Վերածնունդ» արշավի աշխատանքներից բացի ես ունեի իմ, այսպես ասած, գերխնդիրը: Այն է՝ տեսնել ապագան, խոսել գալիքի մասին, որն այսօր է ծնունդ առնում:

Վագոնում նստած աչքի են անցկացնում հասարակ բլուկնոտներս, գրառումներ են անում եւ չեն կարողանում բաժանվել այն բերկրալի մտքից, որ իմ ձեռքում են պահում այսպիսի մի շոշափելի հուշ սքանչելի երկրի՝ Սեդրիի մասին: Եվ համարձակում են, որ «ուղեմտորդություն» մի խոսք անգամ չկա Ազարակի, նրա լեռնահանքային խոշոր ձեռնարկության մասին, Կարճեանի սովխոզի մասին, որտեղ աճեցնում են նաեւ կիտրոն եւ իրենց այս նախաձեռնությամբ հայտարարում են ի վեր ամենքի, թե ցանկության դեպքում Սեդրի, հատկապես նրա ստորին նախալեռնային շրջանները, կարելի է վերածել ցիտրուսային այգու, որը լիովին կարող է ապահովել հանրապետությանը կենարար C վիտամինով:

«Ուղեմտորդից» դուրս են մնացել նաեւ հիշարժան հանդիպումները Հանքավանում, Կուրիսում եւ Գուղեմնիսում: Շրջանի կոմերտականները մի լիքը թրթապանակ նյութեր հավաքեցին իրենց կազմակերպության պատմության մասին: Հատկապես շատ չարչարվեց կոմերտական ղեկավարներից մեկը՝ Միքայել Օհանյանը: Ափսոսացի, որ ռեպորտաժում ոչինչ չեն ասել շրջանի հողակապ հիվանդանոցի մասին, որտեղ աշխատում են նվիրված փորձառու բժիշկներ:

Ես չհասցրեցի ընթերցողին պատմել թանկարժեք մետաղների նոր հանքավայրի մասին: Հեռու չէ այն օրը, երբ մեր երկրաբանների ջանքերի շնորհիվ այստեղ կծնվի մի նոր, ժամանակակից ավան, որը գուցե եւ կանվանվի Ոսկեան:

Թերթելով Սեդրիի վերաբերյալ բլուկնոտներս, ինքս էլ չեմ կարողանում հավատալ, որ երկաթեքոծ լեռներում կորած այս փորքի շրջանը այդքան շատ բան է տալիս հայրենիքին. պղինձ եւ մոլիբդեն, բարձրորակ պանիր եւ պահածոներ, հրաշալի գինիներ ու միս: Շրջանը կառուցվում է, վերակառուցվում: Կառուցվում են ինձ հարկանի շենքեր: Մի այդպիսի շենք ար-

ղեն պատրաստ է: Հեքիաթային տեսարան է, մուգ կապույտ լեռների ֆոնի վրա վեր է խոյացել վարդագույն բարձրահարկ շենքը:

Անհնարին է ամեն ինչի մասին գրել: Ինքս ինձ միխթարում եմ նրանով, որ մինչեւ կյանքիս վերջը կպահեն այս բլուկնոտները, որոնք կլրացվեն յուրաքանչյուր շրջանում: Կպահեմ մոտոս ինձ համար:

Գնացքը դանդաղ մոտենում է Ղափանին: Ուղեւորները իրար են նայում հավաքելով իրերը: Վագոնի փնթփնթան ուղեկցողը հավաքում է ճնճված անկողիները: Ես բարակ ժապավենով կապում եմ «Սեդրի» մակազրույթայն թրթապանակը եւ դնում ուղեպայուսակիս մեջ:

Նոր թրթապանակի վրա մեծ-մեծ տառերով գրում են «ՂԱՓԱՆ»:

Ինձ թվում էր, թե ամեն ինչ գիտեմ Ղափանի շրջանի մասին: Գիտեի, որ շրջանում ապրում է վաթսուհի հազար մարդ: Տարածքը հազար երկու հարյուր վաթսուհի քառակուսի կիլոմետր է: Վարչական շրջանը ստեղծվել է 1920-ական թվականներին: Բայց այս թվերի, այս տվյալների, ցուցանիշների մեջ չկա անկրկնելի, կենդանի Ղափանի ոգին:

Առաջին իսկ րոպեներից ինձ ապշեցրեց այն, ինչ սովորական է դարձել Ղափանցիների համար: Նոր, գարնանալիորեն գեղեցիկ տները, որ սանդղածե բարձրանում էին սարն ի վեր: Իհարկե, դարերի ընթացքում, հատկապես այն ժամանակներից սկսած, երբ մենք գրկվեցինք մեր հարթավայրային հողերից, միշտ էլ տներ ենք կառուցել սարավանդերին: Կառուցել ենք այնպես, որ հարեան տան կտուրը մյուս տան համար բակ է ծառայել: Բայց այն, ինչ արել են Ղափանցիները, ապշեցուցիչ է: Ղափանի կուսակցության շրջկոմի առաջին քարտուղար Ռ.Ա. Մինասյանը պատմում է, որ լեռնագրադի ճարտարապետները չէին հավատում այդ մտահղացմանը, մինչեւ չտեսան իրենց աչքով: Վերելակավոր, ժամանակակից բազմահարկ տները բարձրանում են սարն ի վեր: Հարթ տեղում էր մյուս կառուցելը, անշուշտ, ավելի հեշտ է: Բայց այդպիսի տեղ չկա: Լեռներ են: Այսպիսին է Հայաստանը, եւ, ինչպես ասում են, ոչինչ չես կարող անել:

Ղափանի կոմերտական ղեկավարները առաջին իսկ ժամից որոշեցին ցույց տալ ինձ իրենց քաղաքը: Եվ դա, կարելի է ասել, անուր էին մեծ արվեստով: Սկսեցին նրանից, որ ցույց տվեցին Ղափանի կենտրոնում հրաշքով պահպանված հիմնավոր երկհարկանի շենքը: Քաղաքի հայրերը մինչեւ ինձ էլ մտածում են պահե՞մ դա որպես թանկարանային մուշտ, թե քանդեն: Դա իսկապես դժվար հարց է: Մի քանի հազարամյակի պատմություն ունեցող Ղափանը իրականում կառուցվել է վերջին տասնհինգ-քսան տարում: Քաղաքը բոլորովին նոր է: Դժվար է հավատալ, որ ոչ միայն հանրապետությունում, այլև մեր ամբողջ երկրում կարող է լինել այնպիսի երաժշտական ուսումնարան, ինչպիսին կա Ղափանում: Նրա համերգային դահլիճում դրված է էլեկտրոնային երգեհոն: Երգեհոնը տեղադրել են չեխ մասնագետները, որոնք պնդում էին, որ մինչեւ իմ ամբողջ աշխարհում երգեհոն ունեցել են երկու հարյուր հազարից ոչ պակաս բնակչություն ունեցող քաղաքները: Ղափանում ելույթ են ունեցել Անգլիայից, Ֆրանսիայից եւ այլ երկրներից եկած աշխարհահռչակ երգեհոնահարուներ:

Մաքուր եւ կոկիկ քաղաքը տեղավորված է Ողջի եւ Վաչագան լեռնային գետերի ափին, կառուցված է Ղափանցիների ձեռքով եւ այն նյութերից, որ արտադրվում են Ղափանում. լինեն դրանք երկաթետուրն բլուկներ թե լուսատեխնիկական հարմարանքներ, կահույք կամ շենքերի երեսապատման սալիկներ:

Շրջանի երբեմնի միակողմանի զարգացումը, որ սկսել էին օտարազգի գործարարները նախահոկտեմբերյան շրջանում, սովետական իշխանության օրոք հիմնովին վերանայվեց: Եվ այսօր, խոսելով Ղափանի շրջանի, նրա հեռանկարների մասին, մենք նկատի ունենք բազմաճյուղ զարգացած մի տնտեսություն, որը թե՛ տնտեսական, թե՛ սոցիալա-

կան տեսակետից հիրավի վերափոխել է շրջանը:

Ղափանում արշավախմբի աշխատանքներն սկսելուն պես հասկացա մի բան. Հայաստանի այս հեքիաթային անկյունի պատկառելիությունը, մոտեննետալությունը իր ողջ եռթյամբ, ապագայի իր ծրագրերով կարող է հիպոտոսացնել, ուշադրություն չեղել առօրյա հարցերից, որոնց մասին, թերեւս, պետք է գրել առաջին հերթին: Չնայած որ, պիտի անկեղծորեն խոստովանեն, մնան մտավախությունը բարձրացնում է տրամադրությունս, ոգեւորում այն հպարտ գիտակցությամբ, որ իմ ժամանակակիցների աչքի առաջ ծաղկում է նախկին փոշոտ ու կեղտոտ ցարական գավառը, որն իր հարուստ ու շռայլ ընդերքից պղինձ ու մոլիբդեն էր տալիս օտարերկրյա մոնոպոլիստներին: Ե՛հ չէ, այսօր էլ շրջանի գլխավոր խորհրդանիշը լեռնահանքային արդյունաբերությունն է: Ու, թերեւս, նրա հպարտությունը, ինչպես եղել է եւ դարեր առաջ, առասպելներում ու երգերում փառաբանված Քաջարանն է:

* * *

Շատ շատերն են գրել Քաջարանի մասին: Նրա մասին վեպ է գրել Սերո Խանգապյանը, եւ միութենական գրական մրցանակի արժանացած «Քաջարան» վեպը այսօր թարգմանված է շատ լեզուներով: Եվ որքան շատ էի կարդում նշանավոր պոեմա-մոլիբդենային կոմբինատի մասին, այնքան (որքան էլ դա տարօրինակ է հնչում) քիչ էի պատկերացնում աշխատանքի պրոցեսն այդ ձեռնարկությունում: Այս պարագրքը հասկանալի էր ինձ, ու ես զգում էի, որ պատճառը Քաջարանի ու նրա կառուցվածքի տեխնիկական բարդությունն է: Դեռ չարձակվել էին ողջ առաջ եւ շատերի հետ էի խոսել Քաջարանի եւ ընդհանրապես պղնձամոլիբդենային ձեռնարկությունների մասին, որոնցով օրինական կերպով հպարտանում է Հայաստանը: Պարզվեց, որ հպարտանում են շատերը, սակայն լեռնագործների աշխատանքի մասին ոչ մի պատկերացում չունեն: Ես հեռու եմ այն մտքից, թե կկարողանամ լույս սփռել այդ հարցի վրա, բայց եւ այնպես պատիվ կհամարեի այդ աշխատանքի մեջ խորանալուց հետո նրա մասին պատմելը:

Ես եւ Ջանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի գլխավոր ինժեներ Բորիս Սկրոչյանը կանգնած ենք հանքաբեր լեռան լանջին: Ամելի ճիշտ կլինի ասել՝ կանգնած ենք հատու կոմի վերին մակերեսին: Մարդը բառացիորեն արդեն կտրել է լեռան գագաթից երեք հարյուր մետր: Մենք հազիվհազ ենք լսում իրար, շուրջը դիվիդիվում են, հռնդում վիթխարի «Բելազները», իրենց սապատների վրա կրելով քսանյութից-քառասուն տոննա հանքանյութ: Գանձասարի հատված գագաթից լավ է երևում բազմահարկ համայնապատկերը, դրանք ուրիշ սարեր են, ուրիշ բլուրներ, որոնք վեր են ասվել վիթխարի աստիճանների, որտեղ տեղի է ունենում հանքանյութի բացօթյա մշակում: Այս ու այնտեղ խլուրդների պես գետնի մեջ են մտնում էքսկավատորները, որ մնացվում են դիմոզավոներ: Երկու-երեք հարկան շերտիվով, եւ քառասուն տոննանոց «Բելազներ» լցվում է հանքանյութով: Մեքենաները դանդաղ մոտենում են ձագարածե կոսիին եւ թափում իրենց բեռը: Թե ինչ է կատարվում այնտեղ արդեն չի երևում: Այնուհետեւ պետք է երեւակայել միայն, որ վիթխարի բազմազույն քարեր, որոնց մեջ կան Մենդելեևի աղյուսակի գրեթե բոլոր էլեմենտները, բայց ավելի շատ պղինձ ու մոլիբդեն, ինչ-որ ձևով թափվում են ցած, ինչպես թափվում է ավազե ժամացույցի պարունակությունը: Եվ որպեսզի իմանամ, թե դա ինչպես է տեղի ունենում, գլխավոր ինժեների հետ շրջանում եմ լեռը եւ մտնում հանքախորը, որտեղ դրոյուսով պլանում են վագոնիկները: Երբ վագոնիկը մոտենում է ձագարածե հանքափորվածքին, սոսկ մի ակնթաթ բացվում է ձագարի բերանը, եւ վագոնիկն արդեն լիքն է: Մոտենում է հաջորդը: Երկու-երեք րոպեի ընթացքում տաք վագոնից բաղկացած գնացքը մեկնում է: Այստեղ ամեն ինչ մեքենայացված է եւ ավտոմատացված: Եվ շատ բան է արել ինքը՝ գլխավոր ինժեները, տեխնիկական գիտությունների թեկնա-

ծուն, Հայկական ՍՍՀ վաստակավոր գյուտարարը եւ նորարարը:

Ես նպատակ էի դրել հետեւել հանքանյութի ընթացքին, աշխատանքի բոլոր պրոցեսներին, աչքովս տեսնել, թե անձեքարերից ինչպես են ստացվում պղնձի եւ մոլիբդենի կոնցենտրատները: Սակայն ստիպված էի այդ ճանապարհն ընդհատել հենց սկզբից: Բանն այն է, որ հանքանյութը մի լեռան լանջից օդով է փոխադրվում մյուս լեռան լանջը, որտեղ գտնվում է հարստացման ֆաբրիկան: Հինգ ճոպանուղիներ ետ ու առաջ են տանում հարյուր հիսուն վագոնիկ: Բարձր մեքենայացման շնորհիվ այժմ Ջանգեզուրի կոմբինատում աշխատում են գրեթե երկու անգամ քիչ մարդ, քան տասը տարի առաջ:

Հարստացման ֆաբրիկայում հանքանյութը երեք անգամ ենթարկվում է մանրացման: Հատուկ բունկերների մեջ մանրացված հանքանյութը թափվում է կոնվեյերի վրա, որն այն տանում է դեպի գնդաղացը: Այստեղ հանքանյութը վեր է անվում այլուրի: Հետո խառնվում է ջրի հետ, հսկայական պոմպերի օգնությամբ քարերի մնացորդները անջատվում են այլուրից եւ նորից ուղղվում դեպի գնդաղացը: Դրանից հետո հանքանյութը մուտք է գործում հարստացման բաժանմունք, որտեղ հարստանում է անհրաժեշտ ռեագենտներով: Վերջին փուլերից մեկի ժամանակ պղինձն անջատվում է մոլիբդենից, եւ այստեղ նրանց ճանապարհները բաժանվում են, քանի որ հետագա հարստացումն է փոխադրում անջատ-անջատ է տեղի ունենում: Եվ ստացվում է քսան տոկոս պղնձի պարունակությամբ պղնձի կոնցենտրատ եւ մոլիբդենի կոնցենտրատ հիսուն տոկոս մոլիբդենի պարունակությամբ:

Այսպիսի հարստություն է տալիս Ղափանը մեր հայրենիքին: Ռուբլիներով արտահայտված համախառն արտադրանքը կազմում է վաթսուհի միլիոն ռուբլի: Այսօր արդեն անհնար է պատկերացնել մեր հայրենիքի պողպատե առանց Ղափանի մոլիբդենի: Նրա մասնիկները, նրա տոկոսները կան տրակտորների եւ տանկերի մեջ, տիեզերանավերում եւ նույն այն «Բելազներում», որոնք, ի դեպ, վերանորոգվում են հենց Ղափանում:

* * *

«Բելազ» մեքենաները աշխատում են միայն լեռնահանքային արդյունաբերության մեջ: Դրանք հատուկ ստեղծված են բաց հանքանյութային համար: Մեր հայրենիքի բոլոր ծայրերից այդ մեքենաները վերանորոգման են գալիս Ղափանի ավտովերանորոգման գործարանը՝ մեր երկրի խոշորագույն գործարաններից մեկը: Ես տեսնում եմ ջարդված, այլանդակված, խելաված մեքենաներ, որոնց վրա գրված են այսպես կոչված գրանցման վայրի անունները: Այստեղ կա եւ մեր երկրի էլիտայական մասը, եւ Միքիլը, եւ Ծայր հարավը, եւ Հեռավոր արեւելքը: Ինչպիսի տեսքով էլ որ «Բելազը» ժամանի Ղափան, ամենաուշը մեկ ամսվա ընթացքում դառնում է գրեթե նոր, կոկիկ մեքենա, որը հենց գործարանի բակում ենթարկվում է երեսուն կիլոմետրանոց փորձարկման:

Գործարանի հետ ինձ ծանոթացնում է արտադրության պետ Յուրի Հարությունյանը: Երեսուն-երեսունհինգ տարեկան է, բայց նրան գործարանում անվանում են ծերուկ, որովհետեւ այստեղ ծառայողների եւ բանվորների միջին տարիքը հազիվ է հասնում քսաներեքի: Եվ սրա մեջ էլ խոր իմաստ կա: Տասնամյակներ շարունակ, եթե չասենք դարեր շարունակ, Ղափանը միակողմանի էր զարգանում: Լեռնահանքային արդյունաբերությունն էր վերջ: Տնտեսության վարման մնացածը հանգեցնում էր շրջանի սոցիալական կառուցվածքի զգալի խախտումների: Եթե ընտանիքի անդամներից մեկն աշխատում էր հանքախորում, ապա մյուսները չէին կարողանում աշխատանք գտնել իրենց համար: Եվ ամենից շատ տուժում էր երիտասարդությունը: Ահա թե ինչու է խոշոր գործարանում երեսնամյա մասնագետը ծերուկ համարվում: Այսօր ոչ ոք չի գարնանում, որ բազմաթիվ արտադրամասերում երիտասարդների հետ միասին աշխատում են աղջիկները

բրիգադներ: Եվ այնպես են աշխատում, որ շրջանի ղեկավարությունը ՄԱԿ-ի գումարները մետապահում են մինչև ստորագրված հետ միասին պլանավորում է գործարանի բազայի վրա ստեղծել մեքենաշինական ձեռնարկություն: Դափանի ավտոմեքենաարտադրության գործարանը այսօր արդեն ի վիճակի է արտադրելու «Բելազ» մեքենայի բոլոր դետալները:

Հիրավի բարին բարի է ծնում: Բազմաճյուղ տնտեսությունը պարտավորեցնում է ստեղծել իրար հետ փոխադարձորեն կապված նորամուտ մասնաճյուղեր: Օրինակ՝ ավտոմեքենաարտադրության ընդլայնումն ու խոշորացումը, ինչպես նաև լեռնահանքային ձեռնարկությունների մեքենայացումն ու ավտոմատացումը ստիպեցին Դափանում ստեղծել մի շարք գիտական լաբորատորիաներ, որոնք արդեն այսօր կատարում են ինքնուրույն գիտահետազոտական աշխատանքներ: Օրինակ՝ հանրապետության գիտությունների ակադեմիայի հաշվիչ կենտրոնի Ջանգեզուրի ադապտիվ սիստեմների լաբորատորիան, որը ղեկավարում է երիտասարդ գիտնական Հովիկ Բուհիսյանը, ունի իր հաշվիչ մեքենաների պատկանելի պարկը: Լաբորատորիան մշակում է նոր սարքեր, ելնելով լեռնային երկրի պայմանների կոնկրետ պահանջներից: Եվ նրանց սարքերը օգտագործում են ոչ միայն ղափանցիները: Լաբորատորիան զբաղվում է արտադրական պրոցեսների մաթեմատիկական մոդելավորումով: Ներկայումս արդեն հնարավոր չէ պատկերացնել ղեկավարման ավտոմատ սիստեմի հարցերի լուծումը առանց սեփական գիտական լաբորատորիայի:

Բազմաճյուղ տնտեսության զարգացման շնորհիվ այսօր Դափանը դարձել է ժամանակակից ինդուստրիալ քաղաք, որը բարեբար է ազդում ամբողջ շրջանի զարգացման վրա:

Խստորեն պահպանելով երթուղին գործնականում լինում ենք յուրաքանչյուր բնակավայրում: Հաշվիչ մեքենան միայն մի բան չէր կարողացել հաշվի առնել երթուղին կազմելիս: Ճանապարհի որակը: Բարեբախտաբար, Դափանի շրջանում այսօր, կարելի է ասել, չկան հին ճանապարհներ: Կան ճանապարհ

նոր է, կան էլ կառուցվում է: Կառուցվող ճանապարհով մենք գնում էինք Ներքին Հանդ գյուղ: Արշավախմբին ուղեկցում էին ղափանցիներ Վիետ Ղազարյանը, Արծրուն Ալեքսանյանը: Ընդհատելով իրար, նրանք պատմում են մեր ճանապարհին ընկած գյուղերի պատմության փառավոր էջերի մասին: Ես հազիվ էի հասցնում ցատկոտ զազկի մեջ գրի առնել նրանց ասածները: Գրեթե ամեն մի գյուղ տվել է նշանավոր գիտնականներ, գինվորական ու պետական գործիչներ: Ներքին Հանդ գյուղը շրջկենտրոնից ամենահեռու գտնվող գյուղերից մեկն է: Դեռևս մի քանի տարի առաջ գյուղացիները գրեթե մի օր էին կորցնում, որ հասնեն Դափան: Ճանապարհի չկար: Գյուղը տեղավորված էր թեք սարավանդին: Ներքեում, խոր ծորի միջով հոսում է աղբյուրներից սկիզբ առնող Բասուս գետը: Նրա երկու ափերին տարածվել է սոսիների չքնաղ պուրակը:

Ճանապարհների բացակայությունը, գյուղի անհարմար դիրքը, խմելու ջրի պակասը հետզհետե ամայացնում էին գյուղը: Բնակչության թիվը զգալիորեն կրճատվեց: Երեսնական թվականներին Ակսել Բակունցը գովերգում էր ոչ միայն այստեղի բնության գեղեցկությունը, այլև մարդկանց, որոնք իրենց աշխատանքով բազմապատկում էին այդ գեղեցկությունը: Եվ հանկարծ գյուղն ասես թռչնեց: Բարեբախտաբար, շուտով ամեն ինչ կփոխվի. շրջանի ղեկավարությունը որոշել է Ներքին Հանդը տեղափոխել անմիջապես գետի ափ: Այստեղ էլ ճանապարհ կա, եւ ջուր:

Ես ճանապարհորդել եմ Ջանգեզուրում: Սյունաց աշխարհում: Եվ իմ երթուղում այդ աշխարհը տարածվում է մինչև Եղեգնաձորի շրջան: Տարածվում է նաև դեպի հարավ, մինչև այժմյան Ղարաբաղ, պատմական Արցախ: Եվ նախքան Սովետական Հայաստանում ճանապարհորդելը, ես երկար ուղեորություն կատարեցի իմ սիրտսում ու հարազատ Ղարաբաղի ճամփաներով: Եղա բոլոր գյուղերում: Եվ այսօր, գտնվելով Ջանգեզուրի ճամփաներին, չեմ կարող չիչել այս երկրի պատմությունը:

Մեր թվարկությունից առաջ երկրորդ դարից սկսած Արցախը նտնում էր Մեծ

Հայքի կազմի մեջ: Ըստ Ստրաբոնի վկայությամբ՝ հարուստ տնտեսություն ուներ է «չառ այրուծի»: Մ. թ. IV դարի սկզբում քրիստոնեություն է ընդունում: Ամարաս քաղաքում Գրիգոր Լուսավորիչը հիմնում է առաջին եկեղեցին, որի կառուցումն ավարտում է նրա թոռ Գրիգորիսը՝ քրիստոնեության առաջին քարոզիչը Հայաստանի արևելյան զավառներում:

XVII եւ XVIII դարերում հայ ժողովրդի ազգային ազատագրական պայքարի կենտրոնը դարձավ Գանձասարի վանքը՝ կաթողիկոս եւ պատմիչ Եսայի Հասան Ջալալյանի գլխավորությամբ: Այսօր պահպանվել են ռուս թագավորներին Եսայի եւ Ղարաբաղի մելիքների գրած բազմաթիվ նամակներ ու խնդրագրերը, որոնցով նրանք օգնություն էին խնդրում եւ իրենց պատրաստակամությունն էին հայտնում թուրք նվաճողների դեմ պայքարելու: Հենց Գանձասարի վանքից դեպի Պետերբուրգ ճանապարհի ընկավ հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի նշանավոր գործիչներից մեկը՝ Իսրայել Օրին: Նա առաջինը խիզախորեն վերանայեց հայ ազատագրական շարժման քաղաքական կողմնորոշումը եւ իր հույսերը կապեց ռուս ժողովրդի հետ: Օրին փաստորեն առաջին հայ պետական գործիչն ու դիվանագետն էր, որ բանակցություններ վարեց Պետրոս Առաջինի հետ եւ հիմք դրեց հայ-ռուսական քաղաքական հարաբերություններին, որոնք պահպանեցին 1828 թվականին Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանի հետ միավորվելով: Իսրայել Օրու կյանքին ու գործունեությանն է նվիրված անվանի գրող Ս. Այվազյանի «Ճակատագիրն հայոց» վեպը:

Սակայն զուտ դիվանագիտական բանակցություններով դժվար էր լուծել ժողովրդի կենցաղ ու մահու հարցը: Ուժի դեմ ուժ է հարկավոր, սրի դեմ սուր: Եվ հենց Ջանգեզուրում, Սյունաց աշխարհում, նշանավոր գործարար Դավիթ Բեկը եւ Մխիթար սպարապետը զենքը ձեռքներին պաշտպանեցին հայրենի հողը եւ իրենց ողջ գործունեությամբ կանխավետեցին այն պատմական իրադարձությունները, որոնք հանգեցրին Արևելյան Հայաստանի միացմանը Ռուսաստանին: Այս մասին է պատմում ականավոր արձակագիր Սե-

րո Խանգաղյանի «Մխիթար Սպարապետ» հրաշալի վեպը:

Ծանոթանալով հայ ժողովրդի ազգային ազատագրական պայքարի որոշ էջերին, անկարող ես զայել գայրույթ, թե թշնամին ինչպիսի վայրագությամբ է օգտագործել այն անխափան գործող խայծը, որի անունն է երկպառակություն: Տեղական մելիքների անընդհատ գժտություններից օգտվելով, XVIII դարի երկրորդ կեսին քոչվոր ցեղի ներկայացուցիչ Սարիջալի Փանահը ներխուժեց Ղարաբաղ եւ Շուշի բերդը դարձրեց իր նստավայրը: Հետագայում պարսիկների հովանավորությամբ այդ ինքնակոչը իրեն խան հայտարարելով, հայ մելիքներին հրահրում էր իրար դեմ: Սակայն որքան էլ որ անհաշտ եւ անմիաբան լինեին հայ մելիքները, հարկ եղած դեպքում կարող էին համախմբվել եւ հայրենի երկրից դուրս վազել ռազմատենչ քոչվորին: Շուտով պարզվեց, որ Փանահը եւ նրա կամակատարները պարսից արքունիքի անմիջական դրածոներն են: Այս պարագայում Ղարաբաղցիներն իրենց միակ փրկությունը համարեցին Ռուսաստանի կազմի մեջ մտնելը: Պատմական ակտը կատարվեց 1805 թվականին: Իսկ 1813 թվականին այդ ակտը ամրապնդվեց Գյուլիստանի դաշնագրով: Ղարաբաղցիները ռուսական բանակի կազմում հերոսաբար մարտնչում էին թուրք հրոսակների դեմ: Եվ չնայած ցարիզմի գաղութային քաղաքականությանը, Ռուսաստանին միանալը պատմական հաջեցին ազատեց արտաքին ավերիչ ներխուժումներից, ներքին երկպառակություններից եւ ֆեոդալական մասնատվածությունից: 1822 թվականին Շուշիի խանությունը վերացվեց եւ ստեղծվեց ռուսական կառավարությանը ենթարկվող մահանգ: Այստեղ ստեղծվեցին զավառներ, այդ թվում եւ Ջանգեզուրի զավառը: Այնպես որ Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանին միանալու հարյուրիսունամյա հոբելյանի տարին ես, ճանապարհորդելով Ջանգեզուրում, այլ տարեթիվ եմ նշում՝ Ղարաբաղ եւ Ջանգեզուրը Ռուսաստանին միանալու հարյուրվաթսունհինգամյակը: Տարակուսանք է հարուցում միայն այն փաստը, որ որոշ «գիտնականներ» փորձում են ՇՄՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ էՑ 10

Չորի Բալայան. Ճանփորդություն Այունիքում

Օջախ

Հատված Չորի Բալայանի համանուն գրքից

ՍԿԻՉԲԸ ԷՏ 9

«ապացուցել», թե հենց Փանահ խանն ու նրա ժառանգներն են եղել Ղարաբաղը եւ Չանգեզուրը Ռուսաստանին միանալու նախաձեռնողները: Կցանկանալիքը հարցնել՝ ունի՞ց էին նրանք անջատվում եւ ո՞ւմ միանում: Դեհ, ղարաբաղցիները եւ զանգեզուրցիները, հասկանալի է, ազատվում էին թուրքական լծից: Իսկ այսպես կոչված խաները ո՞ր լծից էին ուզում ազատվել: Չէ՞ որ խաները չէին էլ թաքցնում, որ ունեն մի ատելի թշնամի՝ ռուսները: Ու հանկարծ նրանք հոծարակամ որոշեցին մտնել Ռուսաստանի կազմի մեջ: Նման կեղծիքը մի՞թե վիրավորական չէ առաջին հերթին ռուս ժողովրդի համար, որի հազարավոր զավակները զոհվում էին խաների ու փաշաների հրահրած կռիվներում:

Չէ՞ որ կան նաեւ այլ փաստեր, որոնք չի կարելի անտեսել: Անցյալ դարի սկզբում Ղարաբաղում հայերը կազմում էին իննսուներեք տոկոս: Այդ ինչպե՞ս մի բուռ քոչվորները հանկարծ որոշեցին ուրիշ երկիր, իր բնիկներով, կամավոր միացնել Ռուսաստանին: Հայ ժողովրդի ռուսական կողմնորոշումը բնական եւ օրգանական երեւույթ է: Այն բխում է ժողովրդի էությունից եւ ոգուց: Ու այս պատմական հարցի ամեն մի նեղգամիտումը վիրավորում է պապերի սխրանքը, որոնք կանգնած են եղել ռուս եւ հայ ժողովուրդների բարեկամության ակունքներում:

Արդեն մարտ ամիսն է, բայց ձմեռը ոչ մի կերպ չի ուզում անձնատուր լինել: Սառը, քթաշունչ քամին լեռներից ծյունափառն անձրեւ է բերում: Տրտում մայում են մեքենայի ապակույն եւ չեն կարողանում լուծել ինձ համար անսպասելիորեն ծագած հարցը՝ ինչպես ճշգրիտ որակեն մթնոլորտային այս տեղումները: Չլուծախառն անձրեւ, թե՛ անձրեւախառն ձյուն: Ի՞նչն է շատ, ձյունը, թե՛ անձրեւը: Պարզվում է, որ դա շատ հեշտ լուծվող հարց է: Ղափանից Գորիս տանող ճանապարհը չունի եւ ոչ մի մետր հարթ, հորիզոնական հատված: Վերելքներ են ու փայտեղբներ: Այստեղ ուղրաններն ավելի շատ են ու ավելի թեթ, քան նշանավոր Գիլիջանի ուղրանները: Այնպես որ զարմանալի չէ, երբ մեքենայի ապակույն մեկ անձրեւն է խփում, մեկ ձյունը: Մի քիչ բարձրանում եւ լեռն ի վեր՝ ձմեռ է: Ցած ես իջնում՝ զարմանալու եմ: Այդպիսին է այս երկրի կլիման: Այդպիսին են բնապայմանները: Եվ, նայելով մշուշապատ հեռուն, որտեղ սարալանջերին հազիվ ուրվագծվում են կարմիր ու սպիտակ կոզակներ, ինքը քեզ մտածում ես. լեռնավանդի ծվարած սպիտակ պատերով եւ կարմիր տանիքներով այդ գյուղը մեկ ամիս հետո միայն կսկսի վարուցանքը, իսկ մյուսը, որ նույնպես սպիտակ պատերով է եւ կարմիր տանիքներով, բայց գտնվում է ձորի մեջ, երեւի արդեն ցանել է որոշ կուլտուրաներ: Փոքրիկ երկիր: Ասես ափիդ մեջ լինի: Եվ այսքան տարբեր աշխարհներ, ասես այդ գյուղերը գտնվում են իրարից հեռու լայնություններում:

Իջնելով ձորը, որտեղ շառաչում է զարմանալիս Որոտանը, ընկնում ես բուլղոժիկն այլ աշխարհ: Մեքենայի վարորդը՝ շիկահեր, սպիտակամաշկ Արթուր Սարգսյանը, անջատել էր իր «մաքրիչները»: Այստեղ, ներքեւում, ոչ անձրեւ կա, ոչ ձյուն: Արեւ է: Մեր գլխավերեւում, ասես ուղեկցելով մեզ, շողում է պայծառ արեւը, սահելով սեւ ամպերի պատառուտված ծվեմների արանքով:

Գորիսը երիզող լեռները արտասովոր լեռներ են: Աշխարհում ուրիշ ոչ մի տեղ չկան այդպիսի լեռներ: Եվ սրանք իմ բառերը չեն, սա միայն իմ կարծիքը չէ: Տասնյակ աղբյուրներում կարդացել եմ, որ

Գորիսի ժայռոտ լեռներն ու բլուրները մեր մոլորակի եզակի վայրերից են: Տեսարանը աննկարագրելի է. հենց թեկուզ այն պատճառով, որ ամեն մի ժայռ ունի տարօրինակ կենդանու տեսք, եւ եթե երեսակայությունը լարես, կարող ես տարբեր գազանների տեսնել այստեղ: Արվեստի այս հազվագյուտ գործերը ստեղծել են հրաբուխները, քամին, ժամանակը եւ ջուրը: Եվ այս հեքիաթային շրջապատման մեջ է գտնվում առասպելական Գորիսը, որտեղ, ինչպես ընդունված է ասել, ոչ թե ժամանում են, այլ իջնում են երկնքից: Եվ մենք իջանք Գորիս:

Գորիսում առաջին օրը այցելեցինք երիտասարդ բանաստեղծ եւ արձակագիր Ալբերտ Իսաջանյանին: Հյուր գնացինք կոմերտիոթյան շրջանի առաջին քարտուղար Ռադիկ Հայրապետյանի հետ: Ես վաղուց գիտեի գրող Իսաջանյանին: Շատ էի կարդացել նրա մասին: Հիշում եմ, նույնիսկ ուշադրություն եմ դարձրել, որ տարբեր բաներ էին գրում նրա մասին, չնայած այդ բոլորի մեջ կար մեկ ընդհանուր բան՝ ավելորդ պաթոս: Պարզվեց, որ Ալբերտը շատ համեստ մարդ է, եւ ինքն էլ է դժգոհ իր մասին գրված ակնարկների ճոռնություններից: Ճակատագիրը դաժան է եղել նրա նկատմամբ: Ղա պատահել է լեռնային գյուղում, որը կրում է Հայաստանում շատ տարածված անուն՝ Քարահունջ: Տասնութամյա պատանին անպրոպից հետո պատշգամբով ուզում է բարձրանալ էլեկտրասյան վրա: Էլեկտրակարգ կտրված էր, եւ պատանին ուզում էր լույս տալ գյուղին: Սակայն վայր է ընկնում: Ընկնում է եւ վնասում ողնաշարը: Եվ այդ ժամանակից ի վեր, անհարկեւ տասնութ տարի, Ալբերտը գամված է անկողնուս անդամալույծ ոտքերով:

Ամբողջ հանրապետությունը գիտե նրա ճակատագրի մասին, գիտեն մեր երկրում եւ արտասահմանում: Գիտեն եւ այն մասին, որ Իսաջանյանն իր մեջ ուժ գտավ զբաղվելու այն գործով, որին այսօր ծառայում է հավատով եւ ճշմարտությանը: Նա սկսեց գրել: Արդեն լույս են տեսել Ալբերտի երեք գրքերը՝ արձակ եւ չափածո: Այժմ հրատարակության է պատրաստվում վեպը: Ինձ թվում էր, թե Ալբերտը երեւի իրար տեսից «թխում» է դրանք: Չէի պատկերացնում, թե ինչ կարելի է գրել տանը նստած: Ու հանկարծ՝ վեպ: Այն էլ երկհատորանի: Եվ հիմա էլ հեղինակը ավարտում է երկրորդ վեպը: Պարզվեց, որ Ալբերտը ձեռքով ղեկավարվող ավտոմեքենայով շատ է ճանապարհորդում հայրենի երկրում: Հանդիպում է իր ապագա հերոսների հետ: Նա շատ է կարդում, ինչպես ասում են՝ համառորեն աշխատում է իր վրա: Եվ որ ամենազխավորն է՝ դավանում է մի սկզբունքի, որի մասին ժամանակին խոսել է Մայակովսկին: Երբ մեծ բանաստեղծին հարցրին, թե առաջին հերթին նա ում կիրառարարներ Չուկոտկայից եկած բանաստեղծի՞ն, թե՞ մոսկվացի բանաստեղծին, Մայակովսկին պատասխանել է. «Իհարկե, առաջին հերթին Չուկոտկայից եկածին, բայց միայն մի պայմանով՝ հավասար տաղանդների դեպքում»:

Այս սկզբունքին հավատարիմ՝ Ալբերտ Իսաջանյանը ոչ մի զիջում չի ընդունում: Չիջումը վիրավորում է նրան: Քանզի նա բանաստեղծ է:

* * *

Ճանապարհորդելով Գորիսի շրջանում, այցելելով նրա ամեն մի անկյունը, ակամա հիշում եմ իմ Ղարաբաղը: Հոդերը նման են իրար, անտառները նման են իրար եւ բարբառներն էլ ոչնչով չեն տարբերվում: Չանգեզուրի անտառներից վայրի մրգերի անհամար բերք կարելի է հավաքել: Ձարմանալի միայն այն է, որ բնության այս ողջ հարստությունը, կարելի է ասել, իզուր կորչում է: Ահա մի քանի տասնամյակ է, ինչ, օրինակ՝ Մեղրիի շրջանում, ոչ մի ընկույզ չի կորչում, եւ տեղական ընկույզի մուրաբայի համբավը տարածվել է գրեթե համայն աշխարհով մեկ: Իսկ Չանգեզուրում ընկույզի տնկարաններն ասես անտեր լինեն: Ինչո՞ւ՞ Գորիսում չլինի պահածոների գործարան, որտեղ մշակեին բնության շքավոր պարգևները՝

հոնն ու մոշը, վայրի խնձորն ու տանձը: Որքա՞ն առասպելներ կարելի է լսել հոնի եւ հոնի մուրաբայի մասին, որը, մասնագետ դիետոլոգների կարծիքով, չափազանց բուժիչ է:

Ես, հասկանալի է, միայն իմ անձնական կարծիքը չեմ հայտնում: Ում հետ էլ որ գրուցում էի Գորիսում, բոլորն էլ խոսում էին այդ մասին: Ի դեպ, այդ հարցը հուզում է նաեւ դափանցիներին:

Չանգեզուրցին ինքնամոռաց սիրում է անտառը: Սիրում է եւ հպարտանում անտառով: Գորիսի դարպասների մոտ, Երեւան տանող ճանապարհին կա մի դարավոր անտառ, որը վերջերս բավականին նոսրացել է, գոյացել են մերկ բացատներ: Գորիսցիները որոշեցին այդ բացատներում նոր ծառեր տնկել: Այժմ Չանգեզուրի ծեր անտառում խշշում են տոհմերի մատուցել պուրակները: Սլացիկ, մշտադալար ծառերը ապրեցին, արմատավորվեցին քարաշատ հողում, որը ամրապնդում են իրենց արմատներով:

Սակայն անտառը հիմնականում փռված է սարալանջերին: Սարահարթերը, ինչպես ամենուրեք Հայաստանում, քարքարոտ են: Քարեր: Միայն քարեր: Այժմ, մարտի սկզբին, այդ քարերը ծածկված են ձյունով: Բայց արդեն այս ու այնտեղ երեւում են կանաչ կոզակներ, որտեղ արածում են ոչխարները: Այս քարքարոտ սարահարթերում ծառ չի աճում: Այստեղ չափազանց բարձր է ու ցուրտն էլ շատ երկար է տևում: Ու եւ, ճանապարհորդելով ու լեռնոտ, քարքարոտ, ժայռոտ հայրենիքում, նորից ու նորից մտածում եմ, որ երբեւիցե, երբ կյուրացնենք մեռյալ հողերը, երբ նրանց ծառավը կհագցնենք հեռվից բերած ջրով, պետք է ձեռնամուխ լինենք... հողի ջրմատցմանը: Մենք շատ հազվադեպ ենք մտածում այն մասին, որ արեւափառ Հայաստանում, բացառությամբ թերեւս Արարատյան դաշտավայրի, չափազանց քիչ է արեւը, ավելի շուտ նրա ջերմությունը: Ուրեմն երբեւիցե, երբ կարարենք հողը, պետք է արարենք նաեւ ջերմություն նրա համար:

Արշավախումբը մեկնում է Տաթև: Արշավախումբի անդամ Մարկ Գրիգորյանը սուրաջող մեքենայի մեջ շուռուճուռ է տալիս իր սարքած բարձրաշափ գործիքը: Մենք երկար մտածում էինք, թե պաշտոնապես ինչպես անվանենք նրա գյուղը, երկու սրածայր փայտ, որոնք բուք ծայրերով անրացված են իրար սովորական փայտե եռանկյունիներով: Այս գործիքով շատ հեշտ է չափել ցանկացած առարկայի շառնությունը, երկարությունը եւ լայնությունը: Երեք չափում: Եվ Մարկի այդ պարզունակ գործիքն անվանեցինք եռաչափ: Մարկը դրանով պիտի չափի հին հուշարձանների պարամետրերը: Թվում է, այստեղ Ամերիկա չի բացելու, չէ՞ որ ամեն ինչ վաղուց չափված է: Սակայն պարզվեց, որ բնավ էլ այդպես չէ: Մենք ավելի շատ գիտենք կառույցների բոլոր պարամետրերը իրենց այսպես ասած նախաստեղծ վիճակում, եւ ոչ թե այն, ինչ պահպանվել է մեր օրերում: Օրինակ՝ բուրջ բարբարոսներից հետո 1931թ. երկրաշարժը, դժբախտաբար, իր սրբագրումները մտցրեց հին կառույցների պարամետրերի մեջ: Բարձրությունն արդեն այն չէ, որովհետեւ գմբեթը ընկել է, լայնությունը այն չէ, որովհետեւ բարբարոսները քանդել են շինության անկյունը: Իսկ մենք ցանկանում էինք ունենալ այսօրվա լրիվ պատկերը:

Դեպի Տաթև տանող ճանապարհը հիշողությանս մեջ մնաց հատկապես այն պատճառով, որ այնտեղից պարզ երեւում էին շրջանի գյուղերն ու հիշարժան վայրերը: Բավական հաճախ է հանդիպում մի տեսարան, որն այլ կերպ չես անվանի, եթե ոչ՝ ժամանակի նշանակ: Խոսքը վերաբերում է այն երեւույթին, երբ մի շարք, կարելի է ասել, տազնապալի պատճառներով պետությունը այս կամ այն գյուղը իր տեղից փոխադրում է նոր տեղ: Հնուց ի վեր Հայիծոր գյուղը փռված է եղել կիրճի հատակից քիչ վեր: Այսօր այնտեղ մնացել են տների քառակուսի հիմքերը եւ մեկ էլ կհաքանոց պատերը: Մեռած գյուղ: Չորս կողմը մեռած քարեր են: Ամեն ինչ այստեղ մեռած է: Չնայած բնավ զարմանալի

չէ, թե մեր նախնիներն ինչու են հենց այս մեռյալ վայրն ընտրել: Միայն այդտեղ, ճանապարհից հեռու, քարերի մեջ կարելի է պատասարվել թշնամու ասպատակություններից:

Այսօր մայրուղու եզրին կառուցվել է նոր Հայիծորը: Ամեն մի ընտանիք ունի իր գեղեցիկ առանձնատունը: Ամեն տան առաջ՝ հողամաս, մրգատու այգի:

Ճանապարհի հենց եզրին կանգնած է մի յուրօրինակ կոթող-հուշարձան: Կողքին փակցված ցուցանակի վրա գրված է. «Հուշասյունը կանգնեցվել է ի պատիվ ամենայն հայոց կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի՝ 1903 թվականին Տաթևի վանք այցելելու առթիվ»:

Տեղի բնակիչներն ասում են, որ այդ ժամանակից ի վեր ոչ մի կաթողիկոս չի այցելել Տաթև: Այդ ժամանակից ի վեր Տաթև եկել են ու գալիս են գիտնականներ, վերակառուցողներ եւ բազմաթիվ զբոսաշրջիկներ:

* * *

Ես կարողանում եմ գրառումներ անել հենց ցատկոտող մեքենայի մեջ: Այլ կերպ հնարավոր չէ: Հո ամեն րոպե չես կանգնեցնի «գազիկը»: Եվ հիմա, աչքի անցկացնելով խաբազքներս, որոշում եմ, թե որը, երբ, որ ոլորանի վրա եմ գրել: Բլոկնոտիս մեջ հազիվիսկ կարողում եմ մի անուն-ազգանուն՝ «Անատոլի Շամանսկի»: Թիկնեղ, արեւախանձ դեմքով երիտասարդը, ուսապարկը մեջքին, դանդաղ քայլում էր ճանապարհով: Չէր հասցրել «քվեարկել», երբ մեր մեքենան ճռնչալով ու հռնդալով կանգ առավ: Միայնակ ճամփորդին նստեցրինք մեր կողքը: Անատոլի Շամանսկին գնում էր Սվարանց գյուղը: Այնտեղ, գյուղից ոչ հեռու, երկրաբանները հետախուզական աշխատանքներ են կատարում: Անատոլին Սվարանցի երկրաբանական-հետախուզական խմբի բովանգքի համբախատ է: Աշխատում է այստեղ արդեն կես տարի: Նրան շատ է դուր գալիս, ինչպես ինքն է ասում, այս զարմանալի երկիրը եւ բարի ժողովուրդը: Բայց մի բան չի կարողանում հասկանալ: Ինքը եկել է Բրատսկից: Այնտեղ մարդիկ աշխատում են նույնիսկ տոսկալի սառնամանիքի պայմաններում: Եվ դրսում աշխատանքը դադարում է միայն այն ժամանակ, երբ սնդիկի սյունը, իջնելով, հասնում է քառասունհինգի: Իսկ այստեղ, Հայաստանում, զարմանում է Անատոլին, հենց որ մի քիչ ցրտում է կամ էլ քամի է փչում, իսկույն դադարեցնում են բոլոր աշխատանքները: Ամեն ինչ կանգ է առնում: Եվ դրանից առաջին հերթին տուժում են նրանք, ովքեր ուզում են փորձառական:

Ես առաջին անգամ չէ, որ լսում եմ նման թեմայով խոսակցություններ: Եվ խոստովանում եմ, ամեն անգամ էլ պակաս չեմ զարմանում, քան մեր նոր ծանոթ Անատոլի Շամանսկին:

Չարմանում եմ ամենից շատ այն պատճառով, որ աչքովս եմ տեսել, թե իմ հայրենակիցներն ինչ եռանդով են աշխատում ծայր հյուսիսի խստաշունչ պայմաններում: Չէ՞ որ այն, ինչ պատմեց Անատոլի Շամանսկին, դժբախտաբար, նկատվում է ոչ միայն երկրաբանական բովանգքներում, այլեւ նույնիսկ երեւանի շինարարականներում, որտեղ աշխատանքային պայմանները, երկրաբանների պայմանների հետ համեմատած, ուղղակի ջերմոցային են:

Որոտանի երկայնքով ձգվող ճանապարհը գետը հատում է հենց այն տեղում, որտեղ զարմանահրաշ ստալակտիտային ափերը գոյացրել են բնական կամուրջ: Ստալակտիտային ժայռերի պարմից բխում է բուժիչ տաք ջուր: Եվ այժմ այնտեղ առողջարան է կառուցվում:

Տաթև: Հայաստանի հնագույն բնակավայրերից մեկը: Գյուղում ինչ հուշարձանները ներկայացված են մ.թ.ա. I հազարամյակով թվագրվող դամբարանների հետքերով: Հենց այստեղ էլ գտնվում է սուրբ Մինասի եկեղեցին, որը կառուցվել է 1646 թվականին՝ Ներսես Տաթևացի վարդապետի նախագծով: Սակայն Տաթևի, ինչպես եւ ամբողջ հայ

Ճարտարապետության հպարտությունը վաճառել է, որ գտնվում է գյուղից մեկ կիլոմետր հեռու:

Բայց այժմ ես ուզում եմ գրել այն մասին, ինչ այսօր շատ է հուզում տաթեցիներին եւ սովխոզի դիրեկտոր Աշոտ Ստեփանյանին: Ապրիլ ամսից սկսած Տաթեւը դառնում է գրոսաշրջիկների ուխտագնացության վայր: Ամեն օր՝ երկու-երեք հարյուր մարդ: Պետք է միայն ողջունել հայրենի երկրի, համաշխարհային մշակույթի հուշարձանների հետ ծանոթանալու այդ ցանկությունը: Սակայն սոսկ ողջունելը թերեւս քիչ է: Պետք է նաեւ կերակրել այդ մարդկանց: Հասա մի պատկերացրեք, երեք հարյուր քաղցած մարդ շրջում են գյուղում եւ խնդրում են, որ ուտելիք վաճառեն իրենց: Տաթեւցիներն ուտելիք չեն վաճառում: Նրանք հենց այնպես տալիս են: Մեկը՝ հաց, մյուսը՝ ձու, մեկն էլ ուղղակի տուն է հրավիրում տուրիստին: Եվ այս ամենը այն պատճառով, որ գյուղում չկա ճաշարան: Չկա բուֆետ:

Եվս մի հարց. գրեթե առանց բացառության բոլոր գյուղերում, որտեղ եղել է «Վերածնունդը», անտանելի ցեխ է: Հասկանալի է, որ միամտություն կլինեք հարցն այնպես դնել, թե հարկավոր է իսկույններս ասֆալտապատել բոլոր գյուղերը: Բոլորն էլ գիտեն, որ բիտումի պորբենը բավական ծանր է: Բայց եւ պետք է բացառություններ անենք: Վաղ թե ուշ հարկ կլինի ասֆալտապատել բոլոր գյուղերը, եթե չենք ուզում կորցնել դրանք: Եվ կյանքն ինքն է թելադրում, որ, ասենք, Գորիսի շրջանում այդ գործը պետք է սկսել Տաթեւից, ուր տուրիստներ են գալիս ոչ միայն Հայաստանից, այլեւ ամբողջ աշխարհից:

* * *

Արշավախումբը Տաթեւից ճանապարհվում է լեռնային Սվաբանց գյուղը: Կուսակցության շրջկոմի քարտուղար Ռոբերտ Խաչատրյանի եւ Ռոտանի ոռոգման սիստեմի վարչության պետ Գուրգեն Բաղդասարյանի հետ ճանապարհվեցի՝ ծանոթանալու ոռոգման սիստեմին, որը կոչված է վերափոխելու շրջանը: Այս ունիկալ կառույցի մասին շատ է գրվել եւ դեռ շատ կգրվի: Բայց ես ուզում եմ ուրիշ բան ասել: «Շրջել գետի հունը» արտահայտությանը մինչեւ այժմ կարելի էր հանդիպել միայն առասպելներում: Սովետական իշխանությունը ճանապարհորդում ոչ միայն շրջեց գետի հունը, այլեւ ստիպեց նրան հարթահարել երկրի ձգողականությունը եւ բարձրանալ լեռը:

Ես երջանիկ եմ, որ ծանոթացա հիրավի առասպելական այս շրջանի հետ: Գործերի եւ մաճկալների, ժողովրդական հերոսների ու աշուղների, հմուտ վարպետների եւ երազողների հետ:

* * *

Արշավի աշխատանքներն սկսվելուց մի քանի օր առաջ այցելեցի Սերո Խանգադյանին: Իմաստուն գրող: Իմաստուն մարդ: Չանգեզուրից: Այն, ինչ ես մտածել եմ իրականացնել այսպես ասած մեկ անգամ տեսնելով, մեկ արշավով, միասնաբար, Սերո Խանգադյանն արել է... հիսուն տարում: Մոտ հիսուն տարի անվանի գրողը, ինչպես ասում են, անշտապ, բայց հետևողականորեն ճանապարհորդում է Սովետական Հայաստանում եւ այժմ իրատարակության է պատրաստում իր գիրքը: Այնտեղ նկարագրված կլինի մեր յուրաքանչյուր բնակավայրի պատմությունը: Իմ նպատակը, իհարկե, բոլորովին ուրիշ է: Եվ այնուամենայնիվ ես նախանձում եմ իմաստուն գրողին: Այդ երեկո մենք խոսում էինք Չանգեզուրի մասին: Նա ասաց. «Երբ կգրես Չանգեզուրի եւ ընդհանրապես որեւէ շրջանի մասին, մի կողմից աշխատիր չթակել բաց դռները, մյուս կողմից էլ՝ մի վախեցիր, որ այսինչի ու այնինչի մասին քեզանից առաջ գրել են այսինչն ու այնինչը: Գրիր քո ձեռով: Գրիր աչքով տեսածի մասին: Եվ, այնուամենայնիվ, երբ լինես Չանգեզուրում, գրիր էկզոտիկայի մասին: Երբեմնի մեծ Հայաստանի մեր այս փոքրիկ մասում շատ քիչ են մնացել այնպիսի անկյուններ, որտեղ բառիս բուն իմաստով կա հանապազօրյա թվածին: Եվ այդ անկյունները, դրանց թվում Չանգեզուրը,

պետք է հայտարարվեն արգելավայր: Եթե այսօր դա չանենք, վաղն ուշ կլինի: Մենք շատ ենք խոսում ապագայի մասին, բայց հազվադեպ ենք խոսում կոնկրետ մանրամասների մասին, որոնք կհուզեն հենց այդ ապագային: Իսկ մաքուր օդը, ավելի ճիշտ՝ նրա բացակայությունը շատ-շատ է հուզելու ապագային: Այնպես որ գրիր այդ մասին: Գրիր հենց Չանգեզուրում, բայց գրիր այդ պորբենի մասին ընդհանրապես»:

Ու ես գրում եմ Չանգեզուրում: Իրավացի էր Սերո Խանգադյանը: Չանգեզուրը պետք է դառնա արգելավայր: Եվ հենց Չանգեզուրում, որտեղ առայժմ թեթեւ են շնչում ու թեթեւ քայլում, պետք է գրել շրջապատող միջավայրի աղտոտման պորբենի մասին:

Սեր արշավում ամենից շատ կրկնվող բառը «ճանապարհ» է: Իսկապես, ոչ նավակով, ոչ եղջերասահակով, ոչ էլ շնասահակով ճանապարհորդելիս չեն մտածել «ճանապարհ» հասկացողության մասին որպես այդպիսին: Ավելի շուտ, խոսքն այնտեղ վերաբերել է ընդհանրապես ուղեւորությանը, երթուղուն: Այ հիմա էլ, երբ մոտենում էինք Սիսիանին, մեզանից մեկը նայեց քարտեզին ու բարձրաձայն ասաց. «Իսկ ինչու՞ն է այս գլխավոր ավտոխճուղին չի անցնում շրջենտորոնի միջով, չէ՞ որ այդպես ավելի ձեռնտու կլինի ամբողջ շրջանին»: Ես համոզված չեմ, որ հարցի կարծեցյալ տրամաբանությունն իրոք տրամաբանական է: Այժմ ամենուրեք կարելի է տեսնել, թե ինչպես են վերակառուցում իրենց ճանապարհները, դարձնելով լայն եւ, ամենագլխավորը՝ ուղիղ: Ուղիղ-ընդհատ հաճախ էլ հեռացնում են այս կամ այն բնակավայրից, որի կողքով դարձել էին անցանկ անցել է փրկարար զարկերակը: Եվ հաճախ են տրուցում տեղի բնակիչները, որ «անխիղճ» ճանապարհաշինարարների երեսից հեռացել են գլխավոր մայրուղուց: Իսկ դա, նրանց կարծիքով, ավելացնում է իրենց հոգսերն ու չարչարանքները:

Չենց այդ մասին էի խոսում Սիսիանի կուսըղկոմի առաջին քարտուղար Կիմ Հովհաննիսյանի հետ: Սիսիանը, ինչպես նշեցի, նույնպես հեռու է գլխավոր մայրուղուց: Սակայն Կ.Հովհաննիսյանը զարմացած էր հարցի նման դրվածքից, որը բխում էր տեղային ուսիլիտար մտածողությունից, եւ ոչ թե սթափ ռացիոնալ մտածողությունից: Բոլոր այն բնակավայրերը, որ ավտոխճուղու վերակառուցումից հետո մի կողմ են մնում, գործնականում չեն տու-

ժում: Ավելի շուտ՝ շահում են: Որպես կանոն, բնակավայրը անցնում չափով է հեռու մնում ավտոխճուղուց, եւ այդ տարածությունը հեշտությամբ կարելի է հաղթահարել հին ճանապարհով: Սակայն գլխավորն այն է, որ մայրուղին հեռացնելով բնակավայրից, դրանով իսկ հեռացնում են բազում չարիքներ՝ աղմուկը, փոշին, ավտովթարները:

Եթե շարունակենք խոսել ճանապարհների մասին, ապա Սիսիանի շրջանին այս տեսակետից բոլորովին այլ բան է հուզում: Հուզում են սեփական ճանապարհները, որ անսարք վիճակում են, եւ հուզում է այսպես ասած արտաքին աշխարհի հետ հարկ եղած կապի բացակայությունը: Սիսիանը երկարուղուց ամենահեռու գտնվող շրջաններից մեկն է եւ օդային կապ չունի մայրաքաղաքի հետ: Հաճախ են ինձ հարցնում, թե արդյո՞ք չեն վախենում այն բանից, որ Հայաստանում ճանապարհորդելիս դժվար կլինի պորբենների, սուր հարցերի մասին խոսել: Չէ՞ որ մեծ տոնակատարությանը նվիրված արշավը, որ կրում է «Վերածնունդ» պարտավորեցնող անունը, ինքնին բացառում է պորբենների մասին խոսելու հնարավորությունը: Նման, թույլ տվեք ասել, վախը ինձ բնավ չի սպառնում:

Ի դեպ, չլուծված հարցերի վերաբերյալ խոսակցությունն այսօր ամենից առաջ վկայում է մեր հզորության, մեր առաջադիմության, վերածննդի մասին: Եթե այսօր Սիսիանում ղեկավարությունը համառոտեցնում է անհապաղ օդանավակայան, երկաթուղի կառուցելու հարցը, ապա հենց այդ փաստը արժանի է հիշատակության ամեն տեսակ տոնակատարություններում: Եվ հարցերն էլ կենսականորեն անհրաժեշտ հարցեր են: Թե չէ ինչ է դուրս գալիս. մեզ բոլորիս իսկապես անհանգստացնում է, որ մարդիկ գյուղը լքում են եւ գալիս քաղաք: Նույնիսկ ոչ թե քաղաք, այլ մի քաղաք՝ Երեւան: Անհանգստացնում է: Բայց երբ կարծրեին տեղում պահելու համար շրջանի ղեկավարությունը խնդրում է բացել մի որեւէ ձեռնարկության մասնաճյուղ, նրանց պատասխանում են բացել կարող ենք, բայց ով պիտի ձեզ մոտ աշխատի, ախր, դուք մարդ չունեք: Եվ հաճախ չեն բացում: Ու մենք շատ հազվադեպ ենք խորհում այն մասին, որ մնան դեպքերում գործ ունենք տիրահաջակ շրջանագծի դասական օրինակի հետ՝ ձեռնարկությունը չեն բացում այն պատճառով, որ չկան աշխատող ձեռքեր: Իսկ աշխատող ձեռքեր չկան, որովհետեւ չկա ձեռնարկություն:

Հանրապետության գործերին եւ յուրօրինակությանը անհրաժեշտ մարդիկ հաճախ զարմանք են արտահայտում այն առթիվ, որ փոքրիկ Հայաստանը մոտ քառասուն վարչական շրջան ունի: Բայց չէ՞ որ դա արել են, ինչպես ասում են, ոչ լավ կյանքից ելնելով: Սիսիանի շրջանը չորրորդն է արշավախմբի ճանապարհին: Եվ ինձ թվում է, թե դա չորրորդ մոլորակն է ի՞ր, սոսկ իրեն հատուկ կենսապայմաններով, կլիմայով եւ նույնիսկ երկնքով: Եվ բնավ պատահական չէ, որ կառավարությունը ժամանակին այդպիսի վարչական բաժանում է կատարել: Կառավարությունը, պարզ է, նման քայլի դիմելուց առաջ կշռադատել, ծանրութեթեւ է արել բոլոր «թեր» ու «դեմ» կողմերը եւ ուսումնասիրել է բոլոր պորբենները: Իսկ այ քաղաքացիական ավիացիայի վարչությունը, հաշվի չառնելով «թերն» ու «դեմը», չուսումնասիրելով պորբենները, հանկարծ որոշեց, որ Գորիսի շրջանն ու Սիսիանի շրջանը նույնն են: Եվ որ նրանց լրիվ կբավարարի մեկ ընդհանուր օդանավակայանը, որը կլինի Գորիսում: Չենք վիճում, Գորիսին անհրաժեշտ է օդանավակայանը, եւ փառք ասած, շուտով այն կգործի, ինչպես հույս են տալիս մասնագետները: Բայց դա ի՞նչ կապ ունի Սիսիանի հետ: Լեռնաշենի բնակիչները, օրինակ, Երեւան թռչելու համար երկու-երեք ժամ պիտի կորցնեն միայն, որպեսզի հասնեն Գորիս: Այդ մասին մեզ ասում էին ոչ միայն լեռնաշենցիները, այլեւ Լոր, Դարպաս, Բարձրավան գյուղերի բնակիչները: Ի միջի այլոց պետք է ասել, որ միֆթարական չէ այս գյուղերի հեռանկարը այն պատճառով, որ բնակիչներն իրենց համարում են կենտրոնից կտրված: Սիսիանում օդանավակայանի կառուցումը պլանից հանելը հուսախաբ արեց մարդկանց: Դարպասում եւ գրուցեցի գառանյալ, սակայն իմաստուն ծերունիներ Մովսես Անդրեասյանի, Արամ Արզումանյանի, Երվանդ Սարգսյանի հետ: Այդ նրանք ինձ ասացին հույսի մասին: Նրանք ասում էին, որ անձամբ իրենց ինքնաթիռ պետք չէ: Ո՛վ պիտի ութսունից հետո երազի ճանապարհի մասին: Բայց իրենց զավակներին եւ թոռներին պետք է: Ութսունամյա Երվանդ Սարգսյանը, օրինակ, հպարտությամբ նշելով, որ ինքը միայն տասնվեց «հատ» տղա թոռ ունի, ասաց. «Թե թոռներս իմանան, որ կես ժամվա ընթացքում կհասնեն Երեւան ու թե այստեղ աշխատանք կգտնեն իրենց համար, ոչ մեկը չի լքի հայրական տունը, հարազատ օջախը: Թե չէ դժվար բան է, երբ տեսնում ՇՆՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԷՑ 12

Չորի Բալայան. ճանփորդություն Այունիքում

Օջախ

Հատված Չորի Բալայանի համանուն գրքից

ՍԿԻՉԲԸ ԷՏ 11

Ես, որ մի տխուր օր էլ ծուխ չի ելնում հայի օջախից»:

* * *

Հինավուրց Սիսիանը սովետական իշխանության զավակն է: Քաղաքը գտնվում է Որոտանի երկու ափերին: Բնակչությունը շատ չէ, երեւի, մեծ քաղաքի մի թաղամասի, կամ էլ ժամանակակից մի բազմաբնակ շենքի բնակչություն է: Բայց Սիսիանը ոչ թաղամաս է, ոչ էլ շենք: Սիսիանը մի մեծ աշխարհ է: Հոյակապ կուլտուրայի պալատ, պիոներների պալատ: Մի շարք ձեռնարկություններ, որոնք բավական հազվադեպ են գյուղական շրջանի համար: Բուժօժանդակական սարքավորումներ արտադրող ձեռնարկություն, որը արտադրում է նաեւ գունավոր ակնոցներ: Նախատեսված է ստեղծել հզոր գորգագործական կոմբինատ, որը, հնարավոր է, կդառնա շրջանի պարծանքը: Սիսիանն իսկապես մի ամբողջ աշխարհ է: Եվ այդ աշխարհը, կարծես, ստեղծված է միայն երեխաների համար: Սիսիանում կա երաժշտական դպրոց, որտեղ սովորում են շրջկենտրոնի ու գյուղերի երեխաները են որտեղ դասավանդում են դպրոցի նախկին սաները: Յոթնամասուհից ավելի պատանի նկարիչներ սովորում են Սիսիանի գեղարվեստական դպրոցում, որը ղեկավարում է պրոֆեսիոնալ նկարիչ Վալերի Ստեփանյանը: Սիսիանի դպրոցականների նկարները ցուցադրվել են ոչ միայն շրջանային եւ հանրապետական ցուցահանդեսներում, այլև Չեխոսլովակիայում: ԳՂՀ-ում, ճապոնիայում:

Գեղարվեստական դպրոցի սաները ընդունվում են Երեւանի գեղարվեստական ուսումնարանը եւ, ստանալով դիպլոմ, վերադառնում են հայրենի տուն: Սակայն նրանցից ոչ բոլորն են կարողանում աշխատանք ստանալ:

Մեզանում բոլոր ձեռավորման աշխատանքները՝ լինեն դրանք կենտրոնից հեռու փոքրիկ գյուղում, թե հենց Երեւանում, կատարվում են այսպես ասած կենտրոնացված եղանակով: Օրինակ, ոչ ոք չի կարող ձեռավորել նորակառույց կուլտուրայի տունը առանց հանրապետական գեղֆոնդի գիտության: Թվում է, թե ամեն ինչ ճիշտ է: Քանզի չի կարելի թույլ տալ, որ գեղարվեստական ճաշակից եւ չափի զգացումից զուրկ մարդիկ խեղաթյուրեն արվեստը: Ստույգ իրականում գործը բոլորովին այլ բնույթ է ստանում: Ինչ-որ տեղ ավարտվում է կուլտուրայի տան կամ պիոներների պալատի կառուցումը եւ իսկույն գեղֆոնդ է ուղարկվում համապատասխան պատվերը սրահների ինտերյերը ձեռավորելու համար: Գեղֆոնդը, ինչպես ինձ պատմել են, չափում է պատերը, որոնց վրա նկարներ պիտի կախվեն, եւ իր ֆոնդից անհապաղ ուղարկում է ինչ-որ գործեր: Հաճախ դրանք լինում են շատ վաղուց այնտեղ մնացած աշխատանքներ, որոնք բնավ չեն համապատասխանում տվյալ շրջանի ոգուն: Ինչո՞ւ չի կարելի պատվերները ձեռավորել հենց տեղերում գեղֆոնդի թույլտվությամբ եւ գիտությամբ, օգտագործելով իրենց հարազատ շրջանը լավ իմացող տեղական արտֆեսիոնալ նկարիչների հնարավորությունները:

Կարգերը գյուղում ամրապնդելու համար, մանավանդ գյուղատնտեսության մեքենայացման շրջանում, երբ կամա թե ակամա առաջանում են ազատ բանվորական ձեռքեր, պետությունը գյուղերում բացում է զանազան ձեռնարկությունների եւ միավորումների մասնաճյուղեր: Կյանքը ցույց է տալիս, որ կարելի էր ցուցաբերել մի նման լուծումը փրկում է վիճակը: Սակայն ստացվում է տարօրինակ պատկեր: Մենք անում ենք ամեն ինչ, որպեսզի գյուղատնտեսության եւ արդյունաբերու-

թյան աշխատողներին պահենք տեղերում, միաժամանակ շատ քիչ ենք մտածում գրականության եւ արվեստի գործիչների ճակատագրի մասին, գյուղի մտավորականության վիճակի մասին, առանց որի գյուղը չի կարող լիարժեք կյանք ունենալ:

Այս առիթով կուզեմայիմք հատկապես խոսել բժշկական եւ մանկավարժական կարգերի պրոբլեմի մասին: Հայտնի է, որ գյուղում հնուց ի վեր մտավորականության ավանդական ներկայացուցիչները համարվել են բժիշկն ու ուսուցիչը: Սակայն Սիսիանի գյուղական դպրոցներում պակասում են ուսուցիչները, իսկ շրջանային հիվանդանոցի գլխավոր բժիշկ Վիթխար Վարդանյանը այնուհետ է, որ այսօր իսկ ինքը կարող է աշխատանքի ընդունել տասնհինգ բժշկի: Մինչդեռ հարյուրավոր բժիշկներ են ուսուցիչներ Երեւանում տարիներով սպասում են հերթի, որ աշխատեն քաղաքում:

* * *

Ես երջանիկ եմ, որ ճանապարհորդության ընթացքում ինձ հաջողվում է ոչ միայն ջուր խմել Հայաստանի գրեթե ամեն մի աղբյուրից, այլև աչքով տեսնել մեր մշակույթի իսկական գույնգործոցները, ձեռքով շոշափել բարեմատյանները, գրքերը, որոնք բազմաչարչար ժողովրդիս պատմության համր վկաներն են:

Այս անգամ մեր ուղեկցորդն էր տեղի մատենագիր, համեստ, լռակյաց Բաբկեն Խուրազմիրյանը: Թվում է, այստեղ չկա, ինչպես Գեւորգ Էմինն է ասում, «անգրագետ մի քար», որի մասին չիմանար Բաբկեն Խուրազմիրյանը: Մենք կանգնած ենք Որոտանի բարձրադիր ու ժայռոտ ձախ փափին, հինավուրց Որոտանյանի պատերի տակ: Ամեն անգամ կանգ առնելով հրաշքով պահպանված հազարամյա վանքի մոտ, ասես կախարդական մեքենայով տեղափոխվում են դարերի խորքը: Եվ մեռյալ գուլխգործոցը կենդանանում է, նրա շուրջը տեսնում են բազում մարդկանց՝ մեր նախնիներին, բազում մատյաններ, բազում դասասեյակներ, որտեղ երկյուղալից աշակերտները ուշադիր ունկնդրում են իմաստուն այրերի հնչել խոսքը: Եվ եղել է այսպես: Քանզի մենք գիտենք, որ ամեն մի վանք եղել է կենդանի օրգանիզմ՝ բազում ֆունկցիաներով, որոնցից ամենակարեւորը եղել է կրթականը, լուսավորչականը: Ուրեմն, վանքը լույս է սփռել: Լույս՝ ժողովրդի համար: Չէ՞ որ լուսավորություն բառը ծագում է լույս բառից: Որոտանյանը կառուցվել է 1000 թվականին: Վանքի կառուցման նախաձեռնությունը կապում են Սյունյաց իշխան Սմբատի անվան հետ: Հետագայում վանքի համալիրի մեջ են մտել սուրբ Կարապետի եւ Գրիգոր Լուսավորչի եկեղեցիները: Որոտանյանցի համալիրի մեջ, եկեղեցիներից բացի, մտել են նաեւ իջեւանատներ, բնակելի ու տնտեսական կառույցներ: Սակայն ամենագեղեցիկ եւ պատվավոր տեղը հատկացվել է մատենադարանին:

Ներկայումս վանքի շինությունների մեծ մասը ավերվել է: Հուշարձանների պահպանման օրենքը մեզ պարտավորեցնում է իսկապես հոգ տանել այդ հուշարձանների մասին եւ գործնական միջոցներ ձեռնարկել, որպեսզի դրանք պահպանվեն զավիթ սերունդների համար:

* * *

Եղանք եւ Ուղտասարում, որը գտնվում է Սիսիանից երեսուն կիլոմետր հեռու, ծովի մակերեսույցից երեք հազար երեք հարյուր մետր բարձրության վրա: Ուղտասարը համարյա մինչեւ մայիս ծածկված է ծյունով: Իսկ հիմա մարտ ամիսն է: Չորս կողմը ծյուն է, ուրիշ բան չի երևում: Եվ այնուամենայնիվ իմ պարտքը ամենաբացի այստեղ գալը: Ուղտասար անունը հռչակվել է աշխարհով մեկ: 1970 թվականին հանրապետության գիտությունների ակադեմիան «Հայաստանի հին հուշարձանները» մատենաշարով լույս ընծայեց Գ.Օ. Կարախանյանի եւ Պ.Գ.Սաֆյանի «Սյունիքի ժայռապատկերները» կապիտալ մենագրությունը: Ժայռապատկերները հազվագյուտ աղբյուր են նախնադարյան կուլտուրան ուսումնասիրելու համար: Դրանք ժողովրդի մեջ

հայտնի են «Իծագիր» անունով: Գրքի լույս ընծայման նախօրյակին հեղինակները ժայռապատկերային արվեստի բացահիլ հարուստ օջախներ հայտնաբերեցին պատմական Սյունիքում, Սիսիանի, Եղեգնաձորի շրջաններում եւ Արփա գետի հովտում:

Գ.Կարախանյանը եւ Պ.Սաֆյանը գրքի առաջաբանում գրում են. «Սույն գիրքը պարունակում է Սյունիքում հավաքած նյութերի սոսկ մի մասը, մյուս մասը կիրապարակվի այս մատենաշարի հաջորդ գրքերում»: Նախապես ասենք, որ «այդ մատենաշարով» այլևս գրքեր չհրատարակվեցին: Դժվար է պատասխանել այն հարցին, թե հայ կուլտուրայի պատմության համար խիստ կարեւոր այդ մատենաշարը ինչո՞ւ այլևս չչարունակվեց: Կարող են ավելացնել միայն, որ մեր նախնիների ձեռքով նկարված ժայռապատկերներից շատերը, ժայռերի հետ միասին, ցավոք, դուրս են տարվել մեր հանրապետությունից: Այդ կապակցությամբ ուղղակի հերոսություն պիտի համարել Գ.Կարախանյանի եւ Պ.Սաֆյանի աշխատանքը: Նրանք գոնե հասցրին հրատարակել Սյունիքում հավաքած նյութերի մի մասը: Իսկ Սյունիքի ժայռապատկերների ամենամեծ օջախը համարվում է Ուղտասարը, ուր եւ բերեցին ինձ արշավի արահետները: Սա աշխարհիս հազվագյուտ թանգարաններից մեկն է եւ գոյություն է ունեցել մ.թ. առաջ V-II հազարամյակներում: Մասնագետներն այստեղ հաշվել են երկու հազարից ավելի նկարազարդ քարաքերներ: Ինձ հաջողվեց տեսնել դրանցից մի քանիսը միայն: Չյունը խանգարեց: Ուղտասարի ժեռ լանջերին ես տեսա հարուստ թեմատիկ բովանդակությամբ սքանչելի ժայռապատկերներ:

Վերոհիշյալ մենագրության հեղինակներից մեկի՝ Պ.Սաֆյանի հետ վաղուց են ծանոթ: Կրթությամբ պատմաբան է, գիտնական, պատմական գիտությունների թեկնածու: Սաֆյանը եղել է Սիսիանի կուլշրջկոմի առաջին քարտուղար: Աշխատել է նաեւ հանրապետության ԿԿ Կենտկոմի ապարատում: Եվ այժմ ահա մոտ տասը տարի ղեկավարում է Երեւանի Սովետական շրջանի կուսակցական կազմակերպությունը: Ես էլ են ապրում այդ շրջանում: Նորքի զանգվածում: Եվ համարձակորեն կարող եմ ասել, որ աչքիս առաջ տարեցտարի աճում են նորանոր թաղամասեր, կերպարանափոխելով լքյալ քարքարուտները: Մի օր գրուցում էի Նորքի զանգվածում նորատունի ծառերը եւ քարն կանաչը ջրող մի ծերուկի հետ: Նա ասաց. «Որ ինձ թողնեին, ամեն մի ծառի, ամեն մի խոտի վրա կգրեի Սաֆյան բառը»: Ես հուզվեցի մինչեւ հոգուս խորքը: Չգիտեմ, արդյոք ծերունին գիտեր, որ Նորքի զանգվածի նորատունի կուրակներում եւ այգիներում խնամքով ու ճաշակով դրված քարերը եւ ժայռաքերները նույնպես առնչվում են Սաֆյանի հետ: Նա է դրանք այստեղ բերել Հայաստանի զանազան անկյուններից եւ նախկին ամայի վայրում ստեղծել այսպես ասած բացօթյա թանգարան:

Սիսիանում եւ հանդիպեցի Պ.Սաֆյանին, եւ, բնականաբար, խոսեցիք նաեւ Ուղտասարի ժայռապատկերների մասին:

- Այդ քարե կտավները, - ասաց պատմաբանը, - ասես գրքեր լինեն: Դրանք կարելի է կարդալ: Դրանք պատկերում են մեր հեռավոր նախնիների կյանքն ու կենցաղը եւ օգնում են հասկանալու նախնադարյան մարդու դիցաբանական-հմայական, տիեզերածնական մտածողությունը: Ի դեպ, դրանք շնորհիվ կարելի է լավ պատկերացում կազմել հայկական լեռնաշխարհի ֆաունայի մասին: Քարայծ, եղնիկ, վիթ, վայրի ցուլ, ձի, վարազ, շուն, գայլ, արջ, բորենի, հովազ, ընծառյուծ եւ, իհարկե, բազմազան թռչուններ: Գլխավոր թեման որս է, որը պատկերված է որսորդների շարժումների եւ դիրքերի բնորոշ մանրամասներով, արտահայտիչ կոմպոզիցիոն կառուցվածքով: Նկարները հնարավորություն են տալիս վերստեղծելու տարբեր դարաշրջանների պատկերները: Սակայն մարդու ձեռքով ստեղծված այս առաջին գործերը հաճախ հիմնովին վնասվում են: Մինչեւ հիմա էլ մենք չենք հասել այն բանին, որ այդ հազվագյուտ բացօթյա թանգարանները դառնան արգելավայրեր:

Դժվար է գտնել այնպիսի մարդու, որը չկիսի Պ.Սաֆյանի անհանգստությունը: Սակայն գործը առաջ չի գնում: Եթե ժայռապատկերները չպահպանվեն օրենքով, ապա մարդիկ կչարունակեն դրանք համարել սոսկ քար, ժայռաքեր: Եվ կմանրացնեն այդ քարերը, որ հողը դարձնեն վարելահող: Իսկ հնագույն նկարներով զարդարված մի ժայռի վրա ես տեսա հատիչի հետք: Ոմն նորաթուխ բարբարոս կիսալուսին էր փորագրել:

Խորապես համոզված եմ, որ Ուղտասարը, ինչպես նաեւ Հայաստանի ժայռապատկերներով հարուստ մյուս վայրերը անպայման կպահպանվեն օրենքով:

* * *

«Վերածնունդ» արշավախումբը եղավ Սիսիանի շրջանի բոլոր բնակելի կետերում: Քարտեզի վրա դրանք տասնութն են, իսկ մայր հողի վրա՝ կրկնակի շատ: Ի դեպ, հասկանալի չէ, թե ինչ սկզբունքով բավական մեծ բնակավայրերը չեն նշված հանրապետության քարտեզի վրա: Եթե գյուղատնտեսի առկայության սկզբունքով, ապա սկզբունքը պետք է անշեղորեն պահպանվի:

Շրջանի ավելի քան երեսուն բնակավայրերում մենք տեսանք գոկվածների հիշատակին նվիրված սրտառուչ հուշարձաններ: Բոլորն էլ կառուցված ժողովրդի միջոցներով: Չնկվածների բացարձակ մեծամասնությունը կոմերիտականներ են: Եթե պատերազմի սկզբում ռազմաճակատ մեկնեցին մոտ հազար երիտասարդ սիսիանցի, ապա պատերազմի վերջում նրանց թիվը հասավ հինգ հազարի: 2163 ռազմիկ չվերադարձան տուն: Նրանց բոլորի անունները փորագրված են գրանիտ սալերի վրա:

Շրջանի կոմերիտական կազմակերպության արխիվից իմացանք, որ կոմերիտականներ Լիպարիտ Իսրայելյանը եւ Արկադի Առուտանյանն արժանացել են Սովետական Միության հերոսի կոչման: Իսկ Գրիգոր Մալյանը, Գաբրիել Բալասանյանը, Հովսեփ Հախվերդյանը, Սամվել Խոսրովյանը սոցիալիստական աշխատանքի երուսներ են:

Արշավախումբը նյութեր է հավաքում շրջանների կոմերիտական կազմակերպությունների պատմության վերաբերյալ: Շատ նյութ հավաքվեց եւ Սիսիանի շրջանի վեցհազարանոց կոմերիտական բանակի մասին: Թե՛ Լեռնաշենում եւ Հացավանում, թե՛ Դարպասում եւ Սիսիանում երիտասարդ բանվորներն ու կոլտնտեսականները հաճախ էին մեզ բողոքում, որ մինիստրությունների եւ գերատեսչությունների ղեկավարները գրեթե երբեք չեն այցելում իրենց տնտեսությունները: Ես կարծում եմ, որ նրանց բողոքի մեջ կա ինքնին ուրախացնող եւ առաջադեմ ինչ-որ բան, երիտասարդությունը հրաշալի գիտակցում է, որ կուսակցության ծրագրերը գործնականում իրականացնում են մինիստրությունները եւ գերատեսչությունները, գործադիր կոմիտեները: «Մենք հասկանում ենք, - ասում են երիտասարդ լեռնցիները, - որ մինիստրը կամ գլխավոր վարչության ղեկավարը պարտավոր չեն այցելել բոլոր գյուղերը: Բայց նրանք պարտավոր են իմանալ յուրաքանչյուր շրջանի առանձնահատկության մասին: Չի կարելի ամեն ինչ (ներառյալ եւ բյուջեն) բաժանել «ըստ բնակչության շնչի»: Հարկավոր է հաշվի առնել պայմանները: Կլիմայական եւ աշխարհագրական պայմանները: Իսկ այդ բոլորը հաշվի առնելու համար պետք է իրենց աչքով տեսնեն»: Ես կրկնում եմ, ուրախալի է, որ երիտասարդներն են խոսում այս մասին:

Կուսաշրջկոմի քարտուղար Շչորս Դավթյանին ես ասացի այդ մասին: Պարզվեց, որ վերջին հինգ տարվա ընթացքում Սիսիանի շրջանում եղել են տասից ավելի մինիստր, պետական կոմիտեների եւ գլխավոր վարչությունների ղեկավարներ: Տխուր, եթե չասենք՝ տագնապալի վիճակագրություն, մանականը թե՛ հաշվի առնենք, որ Երեւանից մինչեւ Սիսիան ընկած տարածությունը կարելի է հարթափառել երեքից չորս ժամում՝ ասֆալտապատ, ժամանակակից ճանապարհով:

Միջազգային շուկայում մեծանում է Շամբի ձեռնարկությունների արտադրանքի պահանջարկը

ՍԿԻՉԲԸ ԷՋ 2

առաջացրեց: Վերջերս ՀՀ գյուղնախարարին ՌԴ գյուղնախարարի ուղարկած պաշտոնական նամակում մասնավորապես նշվում էր, որ հայկական արտադրանքը պահանջարկ է վայելում Ռուսաստանի Դաշնությունում, եւ նրանք պատրաստ են աջակցել Հայաստանին գյուղմթերքի իրացման գործընթացում: Հետաքրքիր է, արդյո՞ք այդ իրավիճակում իրենք նոր առաջարկ ստացել են: Այդ հարցին ահա թե ինչ պատասխանեց Ներսես Ստեփանյանը. «Ռուսաստանը տնտեսական կապերը, կարելի է ասել, խզել է եվրոպական երկրների հետ եւ հայացքն ուղղել դեպի մեր տարածաշրջան: Դեռես մեզ այդ հարցով առաջարկ չեն ներկայացրել: Առավել նպաստավոր պահանջարկը կա Ներսես Ստեփանյանը: Ներսես եւ Արսեն» ՍԳԸ փնտրեն

Ներսես Ստեփանյան, «Ներսես եւ Արսեն» ՍԳԸ փնտրեն

տավոր պայմաններ կստեղծվեն մեզ համար, եթե Մաքսային միության անդամ դառնանք: Պետք է նշեմ, որ պետությունը մեզ աջակցում է հատկապես ցածր տոկոսադրույքներով վարկեր տրամադրելով: Ամեն օր գյուղնախարարությունից հարցում են անում մեր կատարած աշխատանքների մասին»:

Շամբի պահածոների գործարանը նույնպես ընդլայնում է սպառման շուկան՝ իր արտադրանքն արտահանելով Ռուսաստան, Բելգիա, պատվեր ունեն նաեւ ԱՄՆ-ից, Պարուկաստանից: Պահածոների, մուրաբաների մեծ մասը մարտ ամսին արդեն սպառվել էր: Նշենք, որ պահածոների, մուրաբաների, մրգափուլերի մոտ 70 տեսակ են արտադրում եւ իրացման խնդիր չունեն: «Եթե անկեղծ լինեմ, անցյալ տարի որակական որոշ խնդիրներ ունեինք, բայց մայրաքաղաքից հրավիրված տեխնոլոգի հմտության շնորհիվ որակն արդեն համապատասխանեցրել ենք պահանջվող չափանիշներին», – նշեց Ներսես Ստեփանյանը:

Ներսես Ստեփանյանը նշեց նաեւ, որ համապատասխան տարածք ու նախագիծ ունեն մեկ այլ գործարան հիմնելու համար: Հավանաբար շինարարական աշխատանքները կսկսեն հաջորդ տարի, եւ այն կլինի կոնյակի գործարան:

Գյուղացիներից այս տարի մթերել են որոշ մրգատեսակներ, բացի դրանից՝ գործարանն ունի 3-4 հա հողատարածք՝ պտղատու այգիներով եւ բանջարաբուստանային մշակաբույսերով: Նշենք, որ պահածոների գործարանն ամեն պատահական մթերք չի ընդունում, այստեղ պետք է բերել միանգամայն բարձրորակ միջոց ու բանջարեղեն: Մթերումը հիմնականում կատարում են Արարատյան դաշտից, Վայոց ձորից, Սյունիքից, ինչպես նաեւ ազատագրված տարածքներից:

Սկզբնական շրջանում հարկային դաշտում որոշ խնդիրներ են ծագել, որոնց անդրադարձել ենք մեր նախորդ հրապարակման մեջ («Այուրյաց երկիր», 17 հոկտեմբերի, 2013թ.): Ներկայումս բոլոր նմանատիպ հարցերը կարելի է լուծված համարել:

Անցյալ տարվա համեմատ 5-10 հոգով ավելացել է նաեւ աշխատողների թիվը: Ուրախակի է, որ հիմնականում գերակշռում են երիտասարդ կադրերը, ովքեր նաեւ ժամանակի

ընթացքում ավելի են մասնագիտանում: Այս պահին գործարաններում աշխատում են բացառապես տեղացի կադրեր, ինչպես ասում են, «դրսից» եկող կադրերի կարիք չունեն: Երկու հերթափոխով աշխատելու կարիք կա, քանի որ երբեմն պատվերները չհասցնելու պատճառով ստիպված են արտաժամյա աշխատել (հիարկե հավելյալ վարձատրությամբ), որ այնքան էլ նպատակահարմար չէ: «Բարձրացրել ենք նաեւ աշխատավարձը, եւ եթե ես այս պահին ասեմ, որ մենք աշխատողների ընդունելություն ունենք, շատ մարդիկ կդիմեն մեզ: Իհարկե, պետք է խոստովանեմ նաեւ, որ շատ դժվար է գյուղացուց բանվոր դասակարգ ձեւավորել: Երբեմն նրանք նախընտրում են իրենց հողը մշակել, որ հայտնի չէ՝ բերք կտա՞, թե՞ չէ: Կարծես թե այդ կարծրատիպը փոխվում է: Մեր քաղաքականությունը միտված է նրան, որ աշխատավարձը հարաբերականորեն բարձր լինի, որ ժողովուրդը ստիպված չարտագաղթի եւ հավատա մեր գործունեությանը»:

Խոսելով գործարանների խնդիրներից՝ նկատեցինք, որ դրանի արժեզրկումը, էլեկտրաէներգիայի, դիզելառեզիսի թանկացումն իրենց բացասական ազդեցությունն են թողել, բայց տնօրենությունը չի պատրաստվում թանկացնել իր ապրանքը: Ժամանակ առ ժամանակ տեխնիկան թարմացնելու կարիք էլ է լինում, բայց դա դեռես առաջնային խնդիր չէ: Հիմնական խնդիրներից են նաեւ տարաներն ու պիտակները: Բանն այն է, որ ՀՀ-ում տարաների արտադրությամբ զբաղվում է ընդամենը մեկ ձեռնարկություն, իսկ պիտակների՝ մեկ ուրիշ, եւ երբեմն պատվերները չեն հասցնում կատարել: Պիտակների մի տեսակ նույնիսկ Մոսկվայում են պատվիրում:

Սոցիալական ոլորտում նոր ներդրումներ չեն արել, նախորդ տարիներին կատարված աշխատանքների մասին արդեն տեղեկացրել ենք («Այուրյաց երկիր», 17 հոկտեմբերի, 2013թ.): Շարունակում են սնունդ տրամադրել Սյունիքի մարզի գյուղական մանկապարտեզներին, հիմնովին նորոգել են Դարբասի մանկապարտեզը:

«Կարելի է ասել, հասունացել է այն պահը, որ սկսենք շահույթով աշխատել», – անկեղծանում է տնօրենը:

ԱՐՄԻՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Վերականգնվում, թե՛ վերանորոգվում է Որոտնավանքի փանիքը

Եկեղեցաշինություն

Որոտնավանքում սեպտեմբերի սկզբից սկսվել են ռեստավրացիոն աշխատանքներ, որ ավելի ճիշտ կլինեին անվանել «ռեմոնտ»: Միանգամից պարզաբանեց, թե ինչու «ռեմոնտ», այլ ոչ թե ռեստավրացիա: Նախ՝ ռեստավրացիայի համար պետք է գտնել այն քարը, որով ի սկզբանե կառուցվել է եկեղեցին, իսկ Որոտնավանքի տանիքը վերականգնելու համար այս պահի դրությամբ հիմնականում օգտագործվում է Շաքեի բազալտը: «Քարերը կանայական ենք ընտրում. երբ հին քարը չենք գտնում, նորն ենք դնում», – անկեղծանում է վերա-

կանգնող վարպետ Արարատ Գրիգորյանը: Մշակույթի նախարարի խորհրդակցական Ստեփան Ղազարյանն այս հարցի վերաբերյալ ասաց. «Նոր քար օգտագործելը միանգամայն օրինաչափ էրեւույթ է, քանի որ շատ հաճախ հին քարը չենք գտնում: Եթե հաջողվում է հողից դուրս բերել վանքից թափված քարերը, ապա վերաշարում ենք, եթե ոչ՝ ստիպված օգտագործում ենք փոխարինող քարեր: Որոտնավանքը մաս-մաս ենք վերականգնում, հնարավոր է, որ քարերի գույնի, ձեւի տարբերություն լինի»:

Որոտնավանքում աշխատող շինարարները, ցավոք, անորակ աշխատանքներ կատարելու հա-

րուստ փորձ ունեն: Նրանք ժամանակին մասնակցել են Վահանավանքի, Հալիծորի բերդի ռեստավրացիոն աշխատանքներին: Վարպետը, բարեբախտաբար, այլ կերպ է մտածում. «Ծանր եւ պատասխանատու աշխատանք է, որ պիտի զգուշությամբ կատարենք: Ռեստավրացիան ավանդական շինարարությունից տարբերվում է իր բարդությամբ, առանձնակի նրբություններով. բացի դրանից՝ այս ամենը կատարվում է հայ ազգի ու նրա պատմության համար, ուստի պիտի անուր լինի, որ դիմանա դարերին»:

Հաշվի առնելով Հալիծորի բերդում, Վահանավանքում կատարված՝ ակնհայտ թերություններով աշխատանքները՝ նախարարի խորհրդակցանից փորձեցինք ճշտել, թե որքանով է երաշխավորվում աշխատանքի որակը. «Բնական է, որ թերություններ աշխատանքում կլինեն, որ ասեմ՝ ամեն ինչ կատարյալ է արվում, ճիշտ չի լինի, իսկ շինարարների հարցում հաճախակի են խնդիրներ առաջանում, քանի որ մասնագիտացված վարպետներ չկան»:

Ամեն տարի Որոտնավանքում որոշակի վերականգնողական աշխատանքներ են կատարում. կոնկրետ 2014թ. համար նախատես-

վել է տանիքի վերականգնում, որի համար տրամադրվել է 9.5 մլն դրամ: Նախկինում նման աշխատանք մարզում կատարում էր «Չանգեզուր արվեստանոց» ՓԲԸ-ն: Ներկայումս հանրապետությունում նմանատիպ աշխատանքները կենտրոնացված են եւ իրականացնում է ՀՀ մշակույթի նախարարության ենթակայության «Հուշարձանների վերականգնման կենտրոն» ՓԲԸ-ն (տնօրեն՝ Գագիկ Եգանյան):

տել պատասխանատու շինարար Սպարտակ Հարությունյանի հետ, բայց նա չպատասխանեց մեր հեռախոսազանգերին: Ի դեպ, եւ Հալիծորի բերդի, եւ Վահանավանքի վերականգնման ընթացքում նույն Սպարտակ Հարությունյանին դժվարությամբ հանդիպեցինք, բայց դա չի խանգարում, որ նման մրցույթներում մշտապես նա հաղթող ճանաչվի:

ԱՐՄԻՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

...Փորձեցինք կապ հաստա-

ՍՈՒՐԵՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ.

«Վերականգնենք համապետ աշխարհների նախկին տեմպը»

Վ Տարածքային կառավարում

Հոկտեմբերի 7-ին Սյունիքի մարզպետ Սուրեն Խաչատրյանը մարզպետարանի նիստերի դահլիճում անցկացրեց իր վերանշանակումից հետո առաջին մարզխորհրդի նիստը:

Առաջին ելույթ ունեցողը ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության Սյունիքի մարզային գործակալության պետ Վոլոդյա Գրիգորյանն էր, ով խոսեց մարզում գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման ելույթի ու դրա անցկացման նախապատրաստական աշխատանքների ընթացքի մասին: Այն անց է կացվում ողջ հանրապետությունում տասը տարին մեկ անգամ և այս տարի կիրականացվի հոկտեմբերի 11-31-ը: Դրա համար ստեղծվել են համապետական եւ մարզային հանձնաժողովներ: Սյունիքի մարզում կազմավորվել են 6 հաշվառման եւ 243 հաշվային տեղամաս: Դրանք նաեւ մարդկանց ապահովել են ժամանակավոր աշխատանքով. ձգտել են ընդգրկել հիմնականում գյուղական համայնքի բնակիչների, ովքեր այժմ համապատասխան ուսուցում են անցնում:

ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության փրկարար ծառայության Սյունիքի մարզային փրկարարական վարչության պետ Արթուր Հարությունյանն անդրադարձավ Սյունիքում քաղաքացիական պաշտպանության համակարգի կատարելագործմանն ուղղված միջոցառումներին ու խնդիրներին: Արթուր Հարությունյանը նշեց, որ սեպտեմբերին Սյունիքում պիսի բացվելը ՀՀ-ում 2-րդ մարզային ճգնաժամային կենտրոնը: Արդեն վերանորոգվել է պատրաստ է համապատասխան տարածքը, սակայն ֆինանսների բացակայության պատճառով ուշանում է ապրքավորումների ձեռքբերումը: Դրա բացումից հետո Սյունիքում կզործի նաեւ 911 ծառայությունը, որին կարող են զանգահարել մարզի բոլոր տարածքներից. հիմա այդ գնագերծ ընդունում է մարզային

փրկարարական ծառայությանն են փոխանցում մայրաքաղաքից, որի պատճառով արձագանքը հաճախ ուշանում է:

Նշելով, որ երաշտի պատճառով այս տարի հրդեհների դեպքերը բավականին շատ էին, Ա.Հարությունյանը հայտնեց, որ հրդեհաշիջման աշխատանքների արդյունավետության բարձրացման համար նախատեսվում է 2015-ից ստեղծել հրշեջ կամավորական-փրկարարական շարժում եւ մինչ մասնագետների տեղ հասնելը հրդեհներին արագ արձագանքելու համար համայնքներում ունենալ հրդեհաշիջման հենակետեր: Դրանք ներկայումս փորձում են ներդնել Գորայք, Շինուհայր, Շիկահող համայնքներում: Ոլորտի խնդիրներից վարչության պետը նշեց համայնքներում հակահրդեհային հիդրանտների բացակայությունը (որոնցից հրշեջ մեքենաները պետք է ջուր լիցքավորեն), պատերազմական վիճակների համար կարելու ազդարարման համակարգի՝ լարայինից բջջայինի անցման անհրաժեշտությունը, բնակավայրերում սպասարարների խիստ սակավ քանակը:

Մարզի համայնքներում սեփական եկամուտների հավաքման ընթացքի մասին զեկուցեց մարզպետարանի աշխատակազմի ֆինանսական եւ սոցիալ-տնտեսական զարգացման վարչության պետ Թարգեու Ղազարյանը: Իսկ գյուղատնտեսության եւ բնապահպանության վարչության պետ Սամվել Թանգյանը ներկայացրեց 2014-ի բերքահավաքի արդյունքները, գյուղատնտեսական աշխատանքների, համայնքներին բաշխված պարարտանյութի, սերմացուի եւ դիզելային վառելիքի գումարների հավաքման ընթացքն ու խնդիրները:

Ի դեպ, մարզպետ Սուրեն Խաչատրյանը զարմանքով էր նկատում, որ յուրաքանչյուր ելույթից հետո հավաքվածներից ոչ ոք հարցեր չուներ զեկուցողներին. «Մի՞թե բոլորիդ մոտ ամեն ինչ կարգին է...»:

Անդրադառնալով Ս.Թանգյանի հնչեցրած թվերին, թե ստացած սերմացուի դիմաց գյուղացիներից

դեռես չի հաջողվել հավաքել 22 մլն դրամ գումար՝ մարզպետը հետաքրքրվեց գյուղացիներից՝ ինչու չեն հողագործները վճարում, եթե արդեն հավաքել ու իրացրել են հացահատիկը, եկամուտ ստացել, այդ ժամանակ միայն բողոք լսվեց, թե ալրադացներն այժմ ցորեն չեն մթերում: Սուրեն Խաչատրյանը համանարարեց գյուղակարչության պետին ուսումնասիրել հարցը, հորդորել մթերողներին ցորեն ընդունել մարզի գյուղացիներից ու իրեն ներկայացնել չընդունողների ցանկը:

Մարզպետարանի ՏԻ եւ ՀԳՄ հարցերով վարչության պետ Սեյրան Ավետիսյանն իր ելույթում պատմեց մարզի համայնքներում 2014թ. առաջին կիսամյակում իրականացված վարչական հսկողության, հայտնաբերված խախտումների եւ խնդիրների մասին:

Սյունիքի եւ Շաքեի գյուղապետերն էլ անդրադարձան այդ համայնքներում գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման աշխատանքներին, համայնքային բյուջեների կատարմանը, ընթացիկ տարում կատարած աշխատանքներին ու առաջնահերթ լուծման կարիք ունեցող խնդիրներին:

Եզրափակելով մարզխորհրդի նիստը՝ մարզպետ Սուրեն Խաչատրյանը նշեց, որ ինքը համայնքների եւ մարզային ենթակայության կազմակերպությունների հետ ունի բավականին երկար տարիների աշխատանքային փորձ, բոլորը ծանոթ են իր աշխատանքի շրջանին եւ կոչ արեց շարունակել աշխատել նախկին տեմպերով: Նա վրդովմունք հայտնեց վարչական ստուգումների արդյունքում համայնքներում հայտնաբերված խախտումների, համայնքների բյուջեների չկատարման, որոշ հարկատեսակների գծով համայնքներում գրոյական մակարդակի համար եւ կոչ արեց մինչեւ հոկտեմբերի 20-ը հավաքել սեփական եկամուտների հնարավորինս հասցնելով 100 տոկոսի: Մարզպետը պատրաստակամություն հայտնեց բոլոր համայնքապետներից լսելու համայնքների խնդիրների մասին:

ԱՐՄԻՆԵ ԱՎԱԳՅԱՆ

Ազգարակի քաղաքի դպրոցի հիմնադրող-գրադարանը, որ նաեւ քաղաքային գրադարան է: Լուսանկարում՝ գրադարանավարուհի Վերգինե Մուրադյանը

Նշվեց գրադարանավարի օրը

Վ Տոնացույց

2004թ. ապրիլին ՀՀ կառավարության որոշմամբ հոկտեմբերի 7-ը հայտարարվեց Գրադարանավարի օր: Տոնի խորհուրդը գրքի արժեքը որոշում է, նրա դերակատարության կարեւորումն առողջ հասարակություն ձեւավորելու, մարդը սերնդին դաստիարակելու գործում:

Հինգ տարի է՝ կառավարության որոշմամբ հոկտեմբերի 7-ին նախորդող շաբաթ օրը պարտադիր կազմակերպվում է գրադարանային երեկո: Այս տարի՝ հոկտեմբերի 4-ին, Կապանի մարզային եւ քաղաքային գրադարաններում մեկնարկել է բազմաբովանդակ միջոցառումների շարք, որտեղ ընդգրկվել էին թե՛ աշակերտներ, թե՛ ընթերցասեր այլ կապանցիներ: Մինչեւ ուշ երեկո Կապանի ակունքագրադարանային միավորման տարբեր մասնաճյուղերում տեղի ունեցան տարբեր խորագրերով գրական երեկոներ, գրույցներ, մեծարման երեկո (հանդիպում Հայրենական մեծ պատերազմի վետերան Աշոտ Դավիդյանի հետ): Երեխաներն արտասանեցին Եղիշե Չարենցի, Պարույր Սեակի եւ այլ նշանավոր գրողների բանաստեղծությունները, պատմեցին իրենց ընթերցած գրքերի մասին:

Ներկաները շնորհավորեցին գրադարանավարներին տոնի կապակցությամբ եւ կարեւորեցին կատարած աշխատանքը՝ հատկապես շեշտելով այն միտքը, որ մրանք յուրատեսակ օղակ են ընթերցողի եւ գրքի միջև:

«Սյունիքի մարզային գրադարան» ՊՈԱԿ-ի «Հանդիպման վայրը՝ գրադարան» խորագրով գրադարանային երեկոյի միջոցառումների շարքը մեկնարկեց մանկական բաժնից: Կապանի N 3 միջնակարգ դպրոցի 4-րդ դասարանի աշակերտները (դասվար՝ Նաիրա Դավթյան) եւ Կապանի N 7 հիմնական դպրոցի աշակերտները կազմակերպել էին գրական-երաժշտական համադրույթ, որի ընթացքում մեծարեցին գրադարանավարին, բանաստեղ-

ծություններ եւ ասույթներ հնչեցրին գրքի մասին, երաժշտական հաճելի համարներ պարզեցրին հանդիսատեսին: Այնուհետեւ գրադարանի տարբեր բաժիններում անցկացվեցին գրքային ցուցահանդեսներ, գրական-երաժշտական երեկոներ, ներկայացվեցին փոքրիկ մանրապատումներ, բենակամացումներ:

Սյունիքի մարզային գրադարանի մասնագիտական աշխատանքների գծով կոորդինատոր Ավարդ Մովսեսյանը շնորհակալություն հայտնեց ներկաներին՝ գրադարանավարի գործն արժեւորելու համար եւ գիրքը սիրելու ու աչքի լույսի պես պահպանելու կոչ արեց երեխաներին: Նա նշեց, որ գրքի հանդեպ հետաքրքրությունը չպետք է մարի, քանի որ համացանցից միշտ չէ, որ կարելի է հուզող հարցերի լիարժեք պատասխան ստանալ:

Սյունիքի մարզի բոլոր գրադարաններում այս օրերին կազմակերպվել են նմանատիպ միջոցառումներ, որոնց առանցքը նույնպես գիրքն էր ու գրադարանավարը: Մասնավորապես՝ Գորիսի գրադարանների վարիչ Ջոյա Գալստյանը նշեց, որ, գրքային ցուցահանդեսից եւ գրական երեկոներից բացի, Թարգեուհայ տոնին նվիրված միջոցառում են անցկացրել, որին մասնակցել են Գորիս քաղաքի ուսանողներ եւ աշակերտներ: Միսիանի գրադարանների սպասարկման բաժնի վարիչ Ալմաստ Պետրոսյանի տեղեկացմամբ՝ անցկացվել է գրական երեկո, նախատեսվում է Միսիանի երաժշտական դպրոցի հետ համատեղ Կոմիտասի 145-ամյակին նվիրված գրական-երաժշտական ցերեկույթ անցկացնել: Մեղրու եւ Ազարակի գրադարաններում նույնպես անցկացվեցին նմանատիպ միջոցառումներ ու հանդիպումներ:

Նշենք, որ Կապանի քաղաքապետ Աշոտ Հայրապետյանի կողմից տոնի առթիվ պատվոգրերի արժանացան Կապանի ակունքագրադարանային միավորման գրադարանավարներ Լուսինե Վարդազարյանը, Մարինե Կարապետյանը, Ռուզաննա Գալստյանը:

ԱՐՄԻՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Անհայտ հնավայրեր են գտնվել

Վ Պեղումներ

Հայ-եհական արշավախումբը Մեծամորում ու Ջորագ քարտեղում (Քարահունջ) պեղումներ է իրականացրել ու մ.թ.ա. 1-ին հազարամյակին վերաբերող մինչ այժմ անհայտ հնավայրեր է բացահայտել: Այդ մասին հայտնել է «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների եւ պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ի գիտական գծով տնօրենի տեղակալ, պատմական գիտությունների դոկտոր Աշոտ Փիլիպոսյանը: Վերջինիս խոսքով՝ այդ պեղումները թույլ են տալիս ասել, որ գործ ունենք սոցիալական ոչ ցածր խավի բնակավայրի հետ, ինչը ենթադրում է, որ այն քաղաք է եղել: «Հուշարձանն իսկապես հետաքրքիր է, մենք մի մասն ենք պեղել», – ասել է Փիլիպոսյանը:

13 նոյեմբեր
www.armtimes.com

